**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Servet ÖZDEMİR**

# TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE YAŞ MEYVE-SEBZE İHRACATI VE AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARINDAN KAYNAKLANAN TEKNİK ENGELLER

**TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

**ADANA, 2008**

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**

**FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

# TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE YAŞ MEYVE-SEBZE İHRACATI VE AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARINDAN KAYNAKLANAN TEKNİK ENGELLER

**Servet ÖZDEMİR**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Bu tez .../…/2008 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oybirliği İle Kabul Edilmiştir.

| | | |
|---|---|---|
| İmza..... | İmza..... | İmza……..... |
| Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL | Prof. Dr. M. Necat ÖREN | Doç. Dr. Yeşim Yalçın MENDİ |
| DANIŞMAN | ÜYE | ÜYE |

Bu tez Enstitümüz Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında hazırlanmıştır.

**Kod No:**

**Prof. Dr. Aziz ERTUNÇ**
**Enstitü Müdürü**

**Not: :** Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

# ÖZ

## YÜKSEK LİSANS TEZİ

## TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE YAŞ MEYVE-SEBZE İHRACATI VE AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARINDAN KAYNAKLANAN TEKNİK ENGELLER

**Servet ÖZDEMİR**

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ**
**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**
**TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Danışman : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Yıl : 2008, Sayfa: 95
Jüri : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Prof. Dr. M. Necat ÖREN
Doç. Dr. Yeşim YALÇIN MENDİ

Tarım sektörü, insanların beslenmesiyle doğrudan ilgili olduğundan ülkeler için stratejik önemini korumuştur. Özelikle II. Dünya Savaşı sonrasında ülkeler korumacı bir yol izlemişlerdir. WTO/GATT görüşmelerine bağlı olarak son yıllarda gümrük tarife oranlarında büyük düşüşler olmuştur. Ancak rekabet gücü yüksek olan ürünlerin ithalatını kısıtlamak amacıyla teknik engel uygulamalarında artışlar görülmüştür. Sağlık, güvenlik, çevre ve tüketicinin korunması gibi haklı gerekçelere dayandırılması ve tespitlerinin son derece güç olması bu artışı daha da hızlandırmaktadır. Ülkemiz dışsatımında ve dışalımında en büyük paya sahip olan AB, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Türkiye yaş meyve-sebze ticaretinin büyük kısmını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. AB gibi gelişmiş ülke veya ülke gruplarında tüketici bilinci gelişmektedir. Bu nedenle tüketiciler söz konusu ürünlerin bazı özellik ve standartlara sahip olmasını istemektedirler. Bu çalışmada Türkiye'nin AB'ne yaş meyve – sebze ihracatı ve ihracatta karşılaştığı engeller ile bu engellerin aşılması için uyulması gereken kurallar incelenmiştir. Bu kapsamda yaş meyve sebze ihraç eden firmalarla anket yapılmıştır. AB'ne ihracatta karşılaşılan engeller; çevre, insan sağlığının korunması ile ilgili engeller ve miktar kısıtlamalarıdır. Firmaların bu engelleri aşması için bazı sertifika ve standartlara sahip olması, söz konusu ülkelerce istenmektedir. En çok istenen sertifika EurepGAP olmaktadır. Firmaların önemli kısmının bu sertifika ve standartlara sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknik engeller, Yaş meyve-sebze ihracatı, AB ve Türkiye çevre politikaları

## ABSTRACT

## M.Sc. THESIS

**TURKEY'S FRESH FRUIT AND VEGETABLE EXPORT TO EU COUNTRIES AND TECHNICAL BARRIERS TO RESULT FROM EU'S ENVIROMENTAL POLICIES**

**Servet ÖZDEMİR**

**ÇUKUROVA UNIVERSITY**
**INSTITUTE OF NATURAL AND APPLİED SCİENCES**
**DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS**

Supervisor : Professor Haydar ŞENGÜL
Year : 2008, Page: 95
Jury : Professor Haydar ŞENGÜL
Professor M. Necat ÖREN
Associate Professor Yeşim YALÇIN MENDİ

Agriculture has an important sector for countries because of it's connection with people's nourishment. When the second world war finished, the countries had followed a way which was protected. Non-Tariff Barriers have increased in recent years because of the restriction on importing while customs tariffs have been decreasing related to WTO meetings. Those barriers are based on health, security, environment and consumer protection. EU has got important share at Turkey's import and export. EU is the major trade partner of Turkey. Turkey is realizing with EU the fresh fruit and vegetables important share of trade. Conscious of consumer are developed at like EU countries or country groups. Because of this consumers want to have some special and standarts of goods. In this work Turkey's export of fresh fruit and vegetable to EU and which is Turkey non tariff barriers at export and for over came these barriers rulos which are should follow will inspect. Poll had to taked with firms which are fresh fruit and vegetables exporting. Barriers when Turkey's exports with EU are barriers of environmental, human healty and restrict of parts. For pass these barriers the firms must have some certificates and standards. EurepGAP certificate which is important. Important parts of firms have these certificates and standards.



Key Words: Technical Barriers, Fresh Fruit and Vegetable Export, EU and Turkey Environment policies.

**TEŞEKKÜR**

Tez çalışmamın seçiminden, araştırmanın yürütülmesi ve tamamlanmasına kadar her türlü desteğini gördüğüm danışmanım Sayın Prof. Dr. HAYDAR ŞENGÜL'e, değerli katkı ve eleştirileriyle bu çalışmanın son halini almasında emeği geçen Sayın Prof. Dr. M. Necat ÖREN, Doç.Dr. Yeşim YALÇIN MENDİ'ye teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamda yardımlarından dolayı Lütfi DOĞAN'a, desteklerinden dolayı, Engin ÇETİNKAYA, Ender TÜREL, Hava KARTAL, Muhteber BOLAT, Nazife EBETÜRK, Kenan ve Şahgül ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunuyorum.

**İÇİNDEKİLER** **SAYFA**

ÖZ.....I
ABSTRACT.....II
TEŞEKKÜR.....III
İÇİNDEKİLER.....IV
ÇİZELGELER DİZİNİ.....VI
KISALTMALAR.....VII
1. GİRİŞ.....1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....3
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....8
4. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....9
4.1. Dünya Ticareti: Düzenlemeler ve Kurumlar.....9
4.1.1. GATT'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne Dönüşüm.....9
4.1.2. GATT ve Türkiye.....13
4.2. Dış Ticaretin Önündeki Engeller.....15
4.2.1. Tarife Dışı Engeller.....15
4.2.2. Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Engeller.....20
4.2.3. Tarım ve Gıda Ürünlerinde Uygulanan Tarife Dışı Engellerin Tarihi Gelişimi.....22
4.3. AB'de Tarife Dışı Engeller ve Kaynakları.....25
4.3.1. AB'de Çevre Politikaları.....25
4.3.2. AB'de Tarife Dışı Engeller.....30
4.3.3. Avrupa Birliği ve Gelişmiş Ülkelerin Tarım-Çevre Etkileşimine Yaklaşımları.....33
4.4. Yaş Meyve Sebze Ticaretini Etkileyen Gelişmeler.....36
4.4.1. İyi Tarım Uygulamaları (İTU).....38
4.4.2. İyi Üretim Uygulamaları.....40
4.4.3. Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizi (HACCP).....41
4.4.4. ISO 9001: 2000 Kalite Yönetim Standardı.....42
4.4.5. ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi.....42

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....43
5.1. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Sektörü.....43
5.1.1. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Üretimi.....43
5.1.2. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Dış Ticareti.....46
5.1.2.1. Türkiye'nin İhracatı.....46
5.1.2.2. Türkiye'nin İthalatı.....47
5.2. Türkiye – AB Yaş Meyve ve Sebze Dış Ticareti.....50
5.2.1. AB Ülkelerinde Üretim.....50
5.2.2. Türkiye'nin AB Ülkelerine Yaş Meyve ve Sebze Dışsatımı....54
5.3. Yaş Meyve-Sebze İhracatçısı Firmalara İlişkin Bulgular.....60
5.3.1. Firmaların İhraç Ettiği Ürünler ve Ülkelere Dağılımı.....60
5.3.2. Firmaların İhracatta Karşılaştıkları Teknik Engeller.....62
5.3.3. Firmaların Teknik Engelleri Aşmak İçin Aldıkları Önlemler....64
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....65
KAYNAKLAR.....69
ÖZGEÇMİŞ.....74
EKLER.....75

**ÇİZELGELER DİZİNİ** **SAYFA NO**

**Çizelge 5.1.** Yıllar İtibariyle Türkiye Meyve Üretimi……....45
**Çizelge 5.2.** Yıllar İtibariyle Türkiye Sebze Üretimi…….46
**Çizelge 5.3.** Türkiye Yaş Meyve Sebze ve Narenciye İhracat Kayıt Rakamları.....47
**Çizelge 5.4.** Ürünler ve Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Meyve ve Sebze İhracatı…...48
**Çizelge 5.5.** Ürünler ve Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Meyve İthalatı……..…49
**Çizelge 5.6**. Ürünler ve Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Sebze İthalatı...……..50
**Çizelge 5.7.** Ülkeler İtibariyle AB'de Meyve Üretimi……...51
**Çizelge 5.8.** Ürünler İtibariyle AB'de Meyve Üretimi……..52
**Çizelge 5.9.** Ülkeler İtibariyle AB'de Sebze Üretimi……53
**Çizelge 5.10.** Ürünler İtibariyle AB Sebze Üretimi……...54
**Çizelge 5.11**. Türkiye'nin AB Ülkelerine Meyve- Sebze İhracatı.....55
**Çizelge 5.12.** Ürünler İtibariyle Türkiye'nin AB'ne Meyve İhracatı……....56
**Çizelge 5.13.** Ülkeler ve Yıllar İtibariyle Türkiye'nin AB'ne Meyve İhracatı……...57
**Çizelge 5.14.** Ürünler İtibariyle AB'ne Yaş Sebze İhracatımız……..…..58
**Çizelge 5.15.** Ülkeler İtibariyle AB'ne Yaş Sebze İhracatımız.....59
**Çizelge 5.16**. Firmaların Faaliyet Alanı.....60
**Çizelge 5.17.** İhracatın Ülkelere Göre Durumu.....61
**Çizelge 5.18** Yaş Meyve Sebze İhracatında Ürünlerin Ağırlık Oranları.....62
**Çizelge 5.19.** Firmaların AB'ye ihracatta Karşılaştığı Tarife Dışı Engeller.....63
**Çizelge 5.20.** Firmaların AB Ülkelerindeki Mevzuatı Tanıma Düzeyi.....64
**Çizelge 5.21.** Firmaların Uyguladığı Sistemler ve Sahip Olduğu Standartlar Ve Belgeler.....64

**KISALTMALAR**

AB : Avrupa Birliği
AKİB : Akdeniz İhracatçıları Birlikleri
DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü
EUREP : The Euro Retailer Produce Working Group
FAO : Food and Agriculture Organization of the United Nations
(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
GAP : Good Agricultural Practices
GATT : Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ : Gelişmekte Olan Ülke
HACCP : Hazard Analysis and Critical Control Points
( Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları)
IMF : Uluslararası Para Fonu
ISO : International Organization for Standardization
(Uluslar arası Standardizasyon Organizasyonu)
ITO : Uluslararası Ticaret Örgütü
İTU : İyi Tarım Uygulamaları
OTP : Ortak Tarım Politikası
TA : Tarım Anlaşması
TÇK : Tarım Çerçeve Kararı
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YMS : Yaş Meyve Sebze
WTO : World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

# 1. GİRİŞ

Ticaret, insanların topluca yaşamaya başlamasından itibaren ihtiyaç maddelerinin el değiştirmesi ile başlamış ve daha sonraları, malların belirli bedel birimleri (para) karşılığında satılması yönünde değişim göstermiştir.

Devletin dış ticaret akımlarına müdahalede kullandığı geleneksel araç tarifelerdir. Gümrük tarifelerinden başka, serbest ticaret akımlarına müdahale amacıyla kullanılan bu araçların tümü tarife dışı araçlar diye ayrı bir grup içinde toplanırlar.

Uluslararası ticarette, bir ülkenin kendi üreticilerini ve ekonomisini koruma amacıyla, diğer bir ülkenin ithal mallarına karşı koymuş olduğu engellerin aşılması ancak uluslararası düzeyde düzenlemelerle mümkün olabilmiştir.

GATT "insan, hayvan ve bitki yaşamını veya sağlığını korumak için gerekli olan ya da tükenebilir doğal kaynakların korunmasına yönelik" ticaret sınırlamalarına izin vermektedir. Ancak bu sınırlamaların yalnızca "yerli üretim veya tüketime de uygulanıyor olmaları" kaydıyla ve "benzer ülkeler arasında gelişigüzel veya savunulamayacak ayrımcılığa yol açmayacak" şekilde uygulanabileceği şartlarını koşmuştur.

Uluslararası ticarette uygulanabilecek çevre koruma kaynaklı tarife dışı engel gerekçeleri iki grupta toplanabilir.

a. Ürünlerin insan sağlığına etkisi,
b. Doğal kaynak kullanımı, üretim yöntemi ve ürünlerin ekolojik dengeye etkisi.

Dünyanın bir çok ülkesiyle karşılaştırıldığında ülkemizde hemen hemen her mevsimde ve her bölgede meyve ve sebze üretimi söz konusudur. 2007 yılında sebze ürünleri üretim miktarı bir önceki yıla göre %0,7 oranında azalarak yaklaşık 25,6 milyon ton olarak gerçekleşti. 2007 yılında meyve ürünlerinin üretim miktarı bir önceki yıla göre %4,3 oranında azalarak yaklaşık 14,4 milyon ton olarak gerçekleşti.

Ülkemiz rakamsal olarak önemli bir üretici ülke görünümünde olmakla birlikte, ihracatın üretime oranı % 3.7 civarındadır. En önemli ihraç ürünlerimiz domates, kiraz, üzüm ve narenciyedir. En büyük ihracat ortağımız ise AB'dir.

AB; çevre, sağlık ve kendi tüketicilerini korumak amacıyla meyve-sebze ihracatı yapan firmaların bazı sertifika ve standartlara sahip olmasını istemektedir. AB pazar payını kaybetmek istemeyen ihracatçılar gerekli sertifikaları almaları ve belirtilen standartlara uygun ürün ihraç etmeleri gerekmektedir.

Tarımda sürdürülebilirliğe bir adım olarak doğal kaynakları koruyan, çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen, tarımda izlenebilir bir üretim ortamı yaratarak güvenli gıda üretimini amaçlayan EUREPGAP programı AB ülkelerinde uygulanmaktadır. Aynı program Türkiye'ye uyarlanmış, " İyi tarım uygulamaları" adı altında yönetmeliği çıkarılmış ve 2004 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Yönetmelik; üretici, üretici birlikleri, bazı kuruluşlar görev ve yetki alarak iyi tarımı uygulayıp denetleyecekler, bu tip üretim yapan çiftçiler de teşvik alacaklardır.

EUREPGAP dokümanı, bu uygulamanın sertifikalandırmaya tabi tutulması ve ihracatta taraf ülkelerce talep edilmesi, dünya tarım ve gıda ürünleri ticaretinde yeni bir tarife dışı teknik engel olarak görülmektedir. AB üyesi ülkelerdeki perakendecilerin EUREPGAP sertifikalı ürün talepleri ise hızla artmaktadır. Bu durum başlıca hedef pazarı AB olan Türkiye için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü Türkiye yaş meyve sebze ihracatının önemli bir bölümünü AB üyesi ülkelere gerçekleştirmektedir.

Gümrük Birliği ile birlikte AB ile dış ticaretimizde tarife dışı engeller ortadan kalkarken (tarım sektörü GB dışında bırakılmıştır), özellikle tarife dışı engellerin söz konusu bölgeye yönelik ihracatımızı uzun bir süre daha kısıtlayacağı görülmektedir.

Gelişmiş ülkeler uluslararası ticaret önündeki engelleri çeşitli anlaşmalarla düzenlemeye çalışırken diğer taraftan ticarete engel olabilecek uygulamalarda bulunmaktadırlar.

Bu çalışmada günümüzde gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan tarife dışı engeller ve özellikle çevre koruma kaynaklı tarife dışı engeller ile bunun sonucunda yapılan uygulamaların yaygınlaşması durumunda yaş meyve ve sebze ihracatındaki rekabet gücümüzün AB'ne ürün ihraç eden rakip pazarlar karşısındaki durumu

saptanmaya çalışılmıştır. AB ülkeleri ile gerçekleştirdiğimiz yaş meyve sebze ticaretine ilişkin istatistiki veriler ışığı altında sektörün önemi ve son yıllardaki gelişimi incelenmiştir. Türkiye'nin AB'ne yaş meyve sebze ihracatındaki tarife dışı engeller ve bu engellerin ihracatımıza olası etkileri elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Engellerin aşılmasında ihracatçılarımızın hangi tedbirleri aldıkları ile ilgili mevcut durum firmalarla yapılan anketlerle saptanmaya çalışılmıştır.

## 2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Baumeister (1984), "Ortak Pazar Topluluğunda Tarım Ürünleri İle İlgili Pazar Düzenleme Kuralları ve Konunun Türk Yaş Meyve Sebze Dışsatımı Açısından Değerlendirilmesi" konulu bildirisinde Ortak Pazar Topluluğu ülkelerinde nüfusun azalma eğiliminde olduğunu, tüketimin doyum noktasına ulaştığını, bu nedenle uluslararası pazarda Türkiye'nin çok sayıda rakibi bulunduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda reklam ve markaya önem vermek şartıyla yüksek kaliteli, lezzetli ve gerektiği şekilde ambalajlanmış yaş meyve ve sebzelerin her zaman pazar şansının olacağını ifade etmiştir.

Gözseçen (1989), "GATT'ın Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri ve Önemi" konulu çalışmasında, GATT ve GATT'ın Türkiye'nin dış ticaretindeki etkileri incelemiştir.

Koç (1990), "Çukurova Bölgesinden Avrupa Topluluğu'na Yapılan Yaş Meyve-Sebze Dışsatımının Sorunları" konulu çalışmasında, AT ve Türkiye yaş meyve ve sebze üretimi, dış ticareti ve dış ticaret politikalarının karşılaştırmalı analizi ile Çukurova bölgesinden AT'na yaş meyve-sebze dışsatımı yapan firmaların dış pazarlama hizmetlerinde karşılaştıkları sorunları araştırmıştır. Araştırma sonucunda dışsatım pazarlama hizmetlerinde önemli sorun olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin yaş meyve-sebze dışsatımının hem toplamının hem de Avrupa Topluluğu'na yönelik kısmının üretimine oranla düşük olmasının nedeninin Topluluğun, dışalımına getirdiği kısıtlayıcı uygulamaların olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca nedenler arasında Türkiye'nin pazarlarda benzer ürünleri üreten Topluluk içi ve dışı Akdeniz ülkeleriyle rekabet olmasını da belirtmiştir.

Dülger (1993), " Türkiye'de Dış Ticaretin Gelir Etkisinin Hesaplanması" adlı yüksek lisans tezinde, dış ticaret hadleri kavramının doğuşu ele alınmış, çeşitli dış ticaret hadleri tanımları açıklamış. Ayrıca, dış ticaretin gelir etkisi hesaplanma yöntemleri incelenmiştir. Dış ticaret endeksleri hesaplamalarına yönelik, resmi kurumlarca ve/veya bireysel olarak yapılan çalışmalar özetlenerek, 1984 – 1986 dönem ortalamalarını baz alan yeni bir seri hesaplanmıştır. Hesaplanan bu serilerle, dış ticaret hadlerinin belirlenmiştir.

Köybaşı (1993), "Cumhuriyet Döneminde Çevre Politikaları ve Örgütlenmenin Gelişimi" konulu çalışmasında, Cumhuriyet dönemindeki çevre politikaları ve örgütlenme, söz konusu dönem kendi içinde belli yönlerden benzerlikler gösteren alt dönemler halinde incelemiştir.

Demirci (1994), " Türk Tekstil İhracatında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tezinde, Türk tekstil sektörünün ihracatta karşılaştığı sorunlar iç ve dış sorunlar olmak üzere incelemiş, sektörün bekleneni verebilmesi açısından alınması gereken önlemler üzerinde durmuş.

Derinkök (1994), "AT ve Türkiye'nin Çevre Politikaları ve Bu Politikaların Getirdiği Ekonomik Yükler" konulu çalışmasında AT ve Türkiye çevre politikaları ile bu politikaların etkilerini incelemiştir.

Şenyurt (1994), "Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticaret Yapısı ve Gelişimi" adlı yüksek lisans tezinde, 1980 -1992 döneminde Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaret yapısı ve gelişimini incelemiş bu dönemdeki gelişmeleri ve bunları doğuran etkenleri ortaya koymaya çalışmış.

Egeli (1995), "Avrupa Topluluğu'nda Üye Ülkelerle Çevre Yönetimi ve Avrupa Topluluğu Çevre Politikaları" konulu çalışmasında, uluslararası düzeyde çevre ele alınmış, Avrupa Birliği çevre politikaları ve Türkiye'de çevre politikaları ve gelişimleri incelenmiştir.

Öztürk (1996), "Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu'na Üye Ülkelerde Çevre Yönetimi ve Avrupa Topluluğu Çevre Politikaları" konulu çalışmasında, Türkiye ile Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerdeki çevre yönetimi ile Avrupa Topluluğu idari yapısı ve çevre yönetimini ele almış Türkiye'de yeni çevre yönetimi için öneriler yapmıştır.

Özdoğan (1997), "Türkiye'nin Yaş Meyve ve Sebze İhracatında Karşılaşılan Paketleme, Standardizasyon, Depolama ve Taşıma Sorunları" konulu çalışmasında, ihracatta karşılaşılan spesifik olarak belirlenmiş paketleme, standardizasyon, depolama ve taşıma sorunları üzerinde durarak bu sorunlar için çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Gültekin (1997), "Ülkemizde Uygulanan Tarıma Özgü Çevre Politikaları, Sorunlar ve Öneriler" adlı çalışmasında çevre ve çevre sorunları, çevre politikaları ve

yaklaşımlar, dünyada ve ülkemizde uygulanan çevre politikalarının gelişimi, kurumsal yapı ve çevre yönetimi ile Türkiye'de tarım sektörü ile ilgili çevre politikalarını incelemiştir.

Ersin (1997), "Nontariff Barriers and Their Application in Turkey – EU Relations" konulu çalışmasında, tarife dışı engeller, Avrupa Birliği'nde tarife dışı engeller, Avrupa Birliği-Türkiye arasındaki tarife dışı engeller ve tarife dışı engellerin etkilerini incelemiştir.

Eisa (1997), "Avrupa Birliği'nin, Türkiye ve Bazı Kuzey Afrika Ülkeleri ile Yaptığı Tarımsal Ürünler Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Analizi" adlı yüksek lisans tezinde, AB'nin yaptığı tarımsal ürün ticaretinin analizini yapmıştır.

Çolak (2002), "Türkiye'nin Yaş Meyve ve Sebze İhracatında Karşılaşılan Pazarlama Sorunları Çözüm Önerileri ve İhracatçıların Eğitimi" konulu çalışmasında sorunları tespit ederek çözüm önerileri sunmuş ve ihracatçıları ihracat süreci hakkında, pazar bulma, ürünü temin, tanıtma gibi konularda bilgilendirmeye çalışmış.

Yıldırım (2003), "AB'ne Tam Üyelik Sürecinde Ticarette Teknik Engeller: Türkiye'nin Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi" konulu çalışmada, AB'nde ve Türkiye'de uygulanan teknik engeller ve Türkiye'nin uygulanan teknik engellere uyumunu incelemiştir.

Gül (2004), "Çevre Politikalarının Oluşturulma Süreci" konulu çalışmasında, uluslararası düzeyde ve Avrupa Topluluğu'nda çevre politikası ile Türkiye'deki çevre politikalarını incelemiştir.

Bozacı (2005), "Dış Ticarette Tarife Dışı Engeller: Türkiye Avrupa Birliği Ticaretinden Örneklerle" konulu çalışmasında, dış ticarette korumacılığın gelişiminden, serbest dış ticaret teorisine alternatif görüşlerden ve yeni korumacılık anlayışından söz etmiş. Yeni korumacılıkta, korunma aracı olarak başvurulan tarife dışı engeller ile tarife dışı engellerin hem Türkiye'nin dış ticaretindeki etkileri hem de Avrupa Birliği'ndeki etkileri ele almıştır.

Mencet (2005), " AB'nde EUREPGAP Uygulamalarının Yaş Meyve - Sebze İhracatımıza Etkileri" konulu çalışmasında, ürün ve gıda güvenliği ile ilgili standart ve sertifikasyon sistemi, EUREPGAP Protokolü ile dünyada ve AB'nde EUREPGAP

uygulamaları ile Türkiye'de yaş meyve sebze dış ticaretinde EUREPGAP uygulama olanaklarını incelemiştir.

Kızmaz (2005), "AB'ne Yönelik Tarım Ürünleri İhracatında Karşılaşılan Tarife Dışı Engeller ve Bunların Aşılmasında Alternatif Bir Uygulama Örneği Olarak Ekolojik Tarım" konulu çalışmasında, Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki tarım ürünleri ticareti, dış ticarette karşılaşılan tarife dışı engeller ile Türkiye'de ve Avrupa Birliğinde ekolojik tarımı incelemiş.

Kölgökmen (2006), "Avrupa Birliği'nde Çevre Koruma Politikaları ve Türkiye'deki Yerli ve Yabancı Firmaların Pazarlama Politikalarına Etkileri" Avrupa Birliği ve Türkiye'deki çevre koruma politikalarını değerlendirmek, karşılaştırmak ve Türkiye'deki yerli ve yabancı firmaların pazarlama politikalarına etkisini incelemektedir. Bu amaçla İzmir'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı tekstil firmaları üzerinde anket çalışması yapılarak sonuçlar ortaya konmuştur.

# 3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada; FAO, TÜİK, İhracatçı Birlikleri gibi kurumların verilerinin yanında, konuya ilişkin daha önce yapılmış yerli ve yabancı çalışmalardan yararlanılmıştır. Söz konusu verilerden hareketle Türkiye'de ve AB'nde yaş meyve-sebze üretimi ile ticareti miktar ve değer tablolarıyla düzenlenmiştir. Önemli miktarda ticaret yapılan AB ülkeleri ile meyve sebzeler miktar değer tabloları ile incelenmiştir.

Araştırmada bilgi toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır (Bakınız Ek 1).

Hazırlanan anket formu, Antalya, Mersin ve Adana'daki İhracatçı Birliklerine kayıtlı elektronik posta adresine sahip ve AB ülkelerine yaş meyve-sebze ihraç eden 100 firmaya gönderilmiştir. Ayrıca Akdeniz Bölgesinde yaş meyve sebze ihraç eden firmalarla görüşmeler yapılmaya çalışılmıştır. Ancak cevaplanan anket sayısı 25 adet olmuştur.

Cevaplanan anketlerdeki veriler SPSS programı yardımıyla değerlendirilmiştir.

# 4. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

## 4.1. Dünya Ticareti: Düzenlemeler ve Kurumlar

### 4.1.1. GATT'dan Dünya Ticaret Örgütü'ne Dönüşüm

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler ekonomik anlamda gelişme için korumacı bir yapı içine girmişler ve uygulanan bu korumacı politikalar da dünya ticaretinin daralmasına ülke ekonomilerinin zarar görmesine neden olmuştur. Bunun üzerine ülkeler aralarında serbest ticareti teşvik etmek ve dış ticaret politikalarını düzenlemek amacıyla çesitli toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantıların sonucunda birçok ülkenin katılımıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması imzalanmıştır. Özellikle dünya tarım ürünleri ticaretinde korumanın kaldırılması ve Uruguay Görüşmeleri'nden sonra tarım ürünleri ticaretinin bir düzen altına alınması anlaşmanın önemini artırmaktadır (Sayın ve ark., 2002).

GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), neo-liberal politikalar çerçevesinde uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri aşamalı olarak ortadan kaldırmayı kendisine temel hedef almaktadır (Şahinöz, 2002).

Savaş sonrası ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası'ndan sonra üçüncü ayağını teşkil etmesi düşünülen Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) Anlaşması, Mart 1948 de Küba'nın Havana şehrinde "Havana Charter" adı ile 56 ülke tarafından imzalanmasına rağmen, ilgili ülke hükümetlerince benimsenmemesi sonucu henüz başlangıçta ölü olarak doğmuştur. ITO'nun faaliyete geçmesine kadar olan dönemde geçici bir süre için çalışması kabul edilen GATT, ITO'nun işlememesi sonucu, günümüze kadar işlevlerini sürdürmüştür.

GATT çok taraflı bir anlaşma olup, 1947 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplanan milletlerarası bir konferans sonucu 23 ülkenin imzasıyla oluşmuş ve anlaşmanın sonunda aynı isimle anılan bir teşkilat haline gelmiştir. 1 Ocak 1948'de de fiilen yürürlüğe girmiştir.

Ekim 1947'de doğan ve Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT'ın faaliyetleri, dış ticaretin serbestleştirilmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Serbest bir dış ticaret

sisteminin oluşmasında engel gördüğü gümrük vergilerinin (tarifelerin) düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması veya tarifeye dönüştürülmesi, ayrıca olabilecek diğer engellemelerin ve farklı muamelelerin kaldırılması gibi hususlar GATT'ın temel hedeflerindendir. Bunun temelinde, dış ticarette rekabet sonucu mal kalitesinin artacağı, fiyatların düşeceği, dış ticaret hacminin artacağı ve aynı zamanda bu durumun üretim artışına da etki edeceği ve dolayısıyla ülkelerin refahını artıracağı düşüncesi bulunmaktadır. Uygulamada bu düşünceden sapmalar olmuş ve özellikle gelişmiş ülkeler kendi menfaatleri nispetinde konulara yaklaşmışlarsa da, GATT'ın başlangıcında gelişmiş ülkelerde sanayi kesiminde ortalama yüzde 40'larda olan koruma oranları günümüzde yüzde 5-6'lar civarına düşmüştür (Anonim, 2007).

GATT temel 4 bölüm ve 38 Madde'den oluşmaktadır. I. Bölüm (Madde I ve II), akit tarafların temel yükümlülüklerini belirtir. II. Bölüm (Madde III'den XXIII'e) ticareti daha adil kılmaya yönelik kural ve düzenlemeleri belirler; Gümrük değerleme prosedürleri, menşe kuralları, anti-damping vergileri, ödemeler dengesini korumaya yönelik önlemler veya acil korunma önlemleri bu bölümün konuları içine girer. III. Bölüm, (Madde XXIV'den XXXV'e ) ise anlaşma maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili başvuru ve koşulları değerlendirip gerekli değişiklerin yapılmasını sağlar. GATT 1948 yılında yürürlüğe girmesinin ardından 1955, 1965, 1979 yıllarında yeniden gözden geçirilmiş ve değişiklikler yapılmıştır. Gerçekte IV. Bölüm de (Madde XXXVI'den XXXVIII'e) 1965 yılında yapılan değişiklerle anlaşmaya eklenmiştir ve GOÜ'lerin ticari ilişkilerini kapsamaktadır (Seymen, 2000).

GATT görüşmeleri ilk olarak 1947 yılında Cenevre'de yapılan görüşmeler ile başlamış olup Uruguay Görüşmelerine kadar 7 adet toplantı yapılmıstır. Yapılan GATT görüşmeleri ve kapsadığı konular aşağıda belirtilmiştir (WTO, 2007).

| Yıl | Yer/ İsim | Kapsadığı Konular | Ülkeler |
|---|---|---|---|
| 1947 | Cenevre | Tarifeler | 23 |
| 1949 | Annecy | Tarifeler | 13 |
| 1951 | Torquay | Tarifeler | 38 |
| 1956 | Cenevre | Tarifeler | 26 |
| 1960-1961 | Cenevre/ Dillon Round | Tarifeler | 26 |
| 1964-1967 | Cenevre/ Kennedy Round | Tarifeler ve anti-damping | 62 |
| 1973-1979 | Cenevre/ Tokyo Round | Tarifeler, tarife dışı engeller ve çerçeve anlaşmaları | 102 |
| 1986-1994 | Cenevre/ Uruguay Round | Tarifeler, tarife dışı engeller, tekstil, tarım, hizmetler ticareti, GATT maddeleri, korunma hükümleri, GATT sisteminin işlerliği vb. | 123 |

Uruguay'da yapılan görüşmeler diğer müzakerelere göre daha kapsamlı ve geniş katılımlı olmuştur. Eylül 1986 tarihinde Uruguay'da başlayan GATT Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri 15 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir. Uruguay öncesi yapılan görüşmelerde asıl hedeflenen gümrük vergilerinin azaltılmasının yanı sıra, dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik tüm ülkelerin de taraf olduğu 29 anlaşma kabul edilmiştir (Sayın ve ark., 2002).

Uruguay Görüşmeleri'nin en önemli başarısı dünya dış ticaretindeki korumacılığı ve çarpıklıkları kaldırarak, daha adaletli bir tarımsal ticaret sistemi oluşturmak amacıyla tarımsal ticaretin GATT kapsamına alınması ve kota ve değişen vergiler gibi tarife dışı engellerin normal tarife haline dönüştürülmesidir (Budak, 1996).

1960 -1980 yılları arasında GATT tarafından gerçekleştirilen Dillon, Kennedy ve Tokyo Round'larında gündem dışı kalan tarım ürünlerinin Uruguay Round'da en kritik tartışma konusu olmasının temel nedeni arzın talebi aşması sonucu dünya tarım pazarlarında ortaya çıkan karmaşa ve yüksek maliyetli pazar mücadelesidir (Şahinöz, 1996).

Başlangıçta sorun olmayan korumacılık politikaları, 1980'li yıllarda, ülkeler ya da bloklar arasında ticari savaşların doğmasına yol açmıştır. Dünya ticaretinin geliştirilmesi, daha liberal bir yapıya kavuşturulması çabaları kapsamında , Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde, 1980'li yılların başına kadar tarım ürünleri ticareti sürekli gündem dışında tutulmuştur. Bunun nedenleri arasında, tarım sektörünün doğal koşullara sıkı sıkıya bağlılığı, dolayısıyla devlet müdahalesi ve koruma olmaksızın istikrarın sağlanamayacağı, halkın beslenmesinde dışarıya karşı bağımlılıktan kurtulma zorunluluğu, 1980'lere gelinceye kadar dünya tarımsal, ürün piyasalarındaki olumlu gelişmeler ve ABD, AB ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin izlemiş oldukları tutumlar, çıkarlarının ilkelerden önce gelmesi sayılabilir (Yavuz ve Gürbüz, 1996).

Uruguay Round Nihai Metni'nin en önemli bölümlerinden birini, tarım ve dış ticaret politikası oluşturmaktadır. Genel eğilim, tarım politikalarının devlet müdahalesinden ve sosyal boyuttan arındırılıp, tarımsal üretim ve değişimi piyasa mekanizmalarının yönlendirmesine bırakma yönündedir.

1947 yılından beri geçici statü ile çalışmış olan GATT'ın yerine, Uruguay Müzakerelerinin sonucunda, Bretton Woods kurumlarının Uluslararası Para Fonu Dünya Bankası ile birlikte üçüncü ayağını oluşturacak olan Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması gerçekleştirilmiştir. 1.1.1995 tarihinden itibaren GATT'ın yerine geçen DTÖ, GATT' tan daha kapsamlıdır (Anonim,2007).

DTÖ'nün 1995 yılında kurulmasının ardından örgütün en üst karar organı olan Bakanlar Konferansı kuruluş anlaşmasında belirttiği üzere en az iki yılda bir toplanması gerekmektedir.

I.Bakanlar Konferansı Singapur'da toplanmıştır. Daha sonra 1998 yılında II. Konferans Cenevre'de, III. Konferans ise 1999 yılında Seattle'da yapılmıştır.V. Konferans ise Doha'da yapılmıştır.Doha Bakanlar Konferansında çeşitli konular ele alınmıştır. Bunlar; "Uruguay Görüşmeler'inden kalan uygulama konuları, çevre, yatırım, rekabet, kamu alımları, sanayi ürünlerinde tarife indirimleri ve tarife dışı engellerin kaldırılması, ticaretin kolaylaştırılması, anti-damping, sübvansiyonlar, tarım ve bölgesel ticaret anlaşmalarını içeren DTÖ kuralları ve Anlaşmazlıklar Halli Sistemi'dir.

Dünya Ticaret Örgütü genel olarak aşağıda beyan edilen altı önemli fonksiyonu ifa etmektedir.

1-DTÖ Anlaşmasını oluşturan 28 adet çok taraflı ve çoklu anlaşmaları idare etmekte ve gözlemektedir.

2-Çok taraflı ticaret görüşmelerinde üyeler arasında müzakere için bir forum teşkil etmektedir.

3-Üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıkları çabuk ve etkili bir şekilde çözecek mekanizmayı sağlamaktadır.

4-Üyelerin ticaret politikalarını gözden geçirmekte ve değerlendirmektedir.

5-Küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında tutarlılık sağlamak amacıyla, küresel ekonomi yönetimi ile ilgili olan başlıca diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

6-Söz konusu uluslararası ticaret sisteminin faydalarından yararlanmaları için gelişmekte olan ülkelere ve dönüşüm ekonomilerine yardım etmektedir.

Üye ülke temsilcilerinden meydana gelen "Genel Konsey", Bakanlar Konferansı toplantıları arasında kalan dönemde Bakanlar Konferansının işlevlerini yerine getirecektir.

### 4.1.2. GATT ve Türkiye

1951 yılında İngiltere - Troquay'da yapılan müzakerelerde, bir çok ülke ile beraber Türkiye'nin de GATT'a katılması görüşülmüştür. Türkiye anlaşmayı 1953 yılında imzalamıştır.

Türkiye, 1950-51 yıllarında İngiltere'nin Torguay kentinde yapılan Üçüncü Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri'nin ardından üyeliğe kabul edilmiş ve 21.12.1953 tarihli 6202 sayılı Kanun ile üyeliğe katılmıştır.

Türkiye'nin GATT'a katılma nedenlerini şöyle sıralayabiliriz,

Genel anlaşma, ulusal ekonomilerle uluslararası ticaret arasında uyumlu bir düzenin kurulmasına olanak tanımaktadır.

Tarife tavizleri yoluyla Türkiye daha fazla ithalat olanağı sağlayacaktır.

Türkiye'nin ticaret ortaklarının büyük çoğunluğunun GATT üyesi olması nedeniyle, GATT dışında kalmanın bu ülkeler pazarındaki rekabet şansının azalacağı gerçeğinin görülmesi.

Müzakerelerde Türkiye daha çok tarımsal ürünlerde bağlanan tavizler ile ilgilenmiş, buna karşılık özellikle Türkiye'de üretilen ürünler (kağıt, deri, cam, ve demir ürünleri gibi) ve lüks eşya için taviz vermeye yanaşmamıştır.

Uruguay Round neticesinde, Avrupa Birliği'nde tarım ürünleri fiyatı %20 civarında düşecek, buna karşılık dünya fiyatı %10 üzerinde artacaktır. Bunun neticesinde, tarım ürünü ithal eden birçok az gelirli ülke kısa vadede zarara uğrayacak, ancak, uzun vadede tarım potansiyellerini değerlendirecek, ihracat şansları ortaya çıkacaktır. Türkiye ise, hem kısa hem de uzun vadede tarımdaki liberalizasyondan pay alacaktır. Türkiye, aynı zamanda, kimi tarım ürünlerini daha verimli üreticilerden ithal ederek tüketicisine ve sanayine sunmak durumunda olacaktır.

DTÖ' nün Tarım Ürünleri Anlaşması uyarınca, üye ülkelerin, mevcut tüm tarife dışı önlemleri (tarımda özellikle gönüllü ihracat kısıtlamaları ve değişken nitelikli vergiler yaygındır) tarifeye dönüştürmeleri ve bu tarife oranları da dikkate alınarak, 1 Eylül 1986 tarihinde geçerli olan tarife oranları üzerinden indirime gidilmesi gerekmiştir. Bu çerçevede gelişmiş ülkelerin altı yılda ortalama %36 oraınıda, GOÜ'lerin ise 10 yılda %24 oranında tarife indirimi yapması yükümlülüğü getirilmiştir. Türkiye de, tarım ürünleri için gümrük tarifelerini 10 yıl içinde ortalama %24 oranında düşürecektir. Tarife dışı engellerin kaldırılmasının, tarımda bu önlemleri sıkça uygulayan AB'ne yönelik tarım ürünleri ihracatını olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Uruguay Görüşmeleri sonrası Türkiye, tarımda, bağlanmış/taahhüt edilmiş tarife uygulanan mal kalemi sayısının oranını %31'den %46'ya çıkarmıştır. Türkiye'nin tarımda uyguladığı tarife oranları genelde bağlanmış oranların da altındadır (Seymen, 2000).

Tarım Çerçeve Kararında (TÇK) "hassas ürünler" yeni bir terim olarak belirmektedir. Hassas ürünler sadece GOÜ'lere mahsus değil, GÜ'ler de hassas ürünlerini belirleyip, gümrük vergilerini diğerlerinden daha düşük oranda

indirebilirler, ancak tarife oranı kotası yoksa, açarak veya varsa, kotayı artırarak pazara ulaşımı anlamlı düzeylere çekmeleri gerekmektedir. Hassas ürünlerin nasıl ve hangi kapsamda belirleneceği henüz bilinmiyor ve karar uygun sayıda ürün olarak geçiştirip, pazarlıklara bırakmaktadır. GOÜ'lere mutat daha düşük indirim ve daha uzun uygulama dönemi olarak yapılan özel ve farklı muameleye ek iki yeni "kolaylık" getirilmektedir. İlki, kararda bahsedilen, ancak gene tanımlanmayan özel koruma mekanizmalarının kullanımı, diğeri ise uygun sayıda ürünün "özel ürün" olarak belirlenmesi. Özel ürünleri belirlenmesinde gıda ve yaşam güvencesi ile kırsal kalkınma kriter olarak kullanılması ve bu ürünlerin gümrük vergisi indiriminde daha esnek davranılması karara bağlanıyor. Son olarak, kararın tüm ülkeler tarafından kabulünün sağlamak için, indirimler sonrası oluşabilecek tercih aşınmasının dikkate alınacağı belirtiliyor. Gümrük vergisi indirimi pazarlıklarda önceliğini korumaktadır ve korumaya devam edecektir (Çakmak ve Akder, 2005).

### 4.2. Dış Ticaretin Önündeki Engeller

#### 4.2.1. Tarife Dışı Engeller

Dünya ticaretinin gittikçe daha liberalleşmesi dünya devletlerini çeşitli alanlarda birbirlerine bağlı hale getirmiştir. Uluslararası ticaretin ülke kalkınmasındaki önemini fark eden ülkeler, iç pazarlarının yapısını korumak ve düzenlemek ve de uluslararası ticaret platformunda avantajlı hale gelebilmek amacıyla gümrük vergisi dışında kalan birtakım uygulamalara girişmişlerdir. Bu uygulamalar, genel olarak, "tarife dışı engeller" olarak adlandırılmaktadır ( Babadoğan, 2000).

GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri yavaş yavaş indirilirken dış ticarette kısıtlayıcı tarife dışı araçlar yaygınlaşmıştır. Tarife dışı ticaret politikası araçları şu ana başlıklar altında toplanmaktadır (SEYİDOĞLU,1996).

a) İthal kotaları
b) İthal yasakları
c) Döviz kontrolü

d) Çoklu kur sistemi
e) Fark giderici vergiler
f) Damping
g) Karteller
h) İç piyasaya dönük endüstrilere sübvansiyon
i) İhracat vergileri
j) İhracat sübvansiyonları
k) Gönüllü ihracat kısıtlamaları
l) Sağlık, güvenlik ve çevre standartları
m) Sınai, ticari ve fikri mülkiyet haklarının korunması.

GATT Anlaşması, sakıncalarından dolayı kotaların, bazı özel durumlar dışında, dış ticaret aracı olarak kullanılmalarını yasaklamıştır. Ülkeler, ödemeler bilançosunda ciddi açıklar ortaya çıktığı veya bir ülkenin ihracatındaki artışlar ülke içi üretime zarar verdiği durumlarda, GATT/WTO çerçevesinde kotalara başvurabilmektedirler. Kotalar, günümüze dek özellikle tekstil, demir- çelik ürünleri, otomotiv sanayi ve tarım ürünlerinde yurtiçi üreticileri korumak amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Gerek gönüllü ihracat kısıtlamaları gerek pazar payını düzenleme anlaşmaları WTO tarafından yasaklanmıştır.

Ayrımcı devlet satın alımları, 1979 yılında Tokyo Görüşmeleri sırasında tarife dışı engel kabul edilerek, GATT'ta bu konuya ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. GATT Satın Alma Kodu adı verilen bu anlaşma ile, katılımcı ülkeler hükümet ihalelerinde birbirlerine karşı eşit muamelede bulunmayı kabul etmişlerdir.

Değişken nitelikli vergiler, AB'nde ve bazı OECD ülkelerinde tarım sektörünün korunmasına yönelik uygulanan geleneksel araçlardandır. Değişken vergiler ekonomik etkileri açısından kotalarla benzerlik gösterirler. Kotalar ülkeye giren malın miktarını kesin olarak sabitlerken, değişken vergiler onların fiyatlarını sabitlemektedir. Burada hükümetlerin korumak istediği sektördeki üreticiler için belirlediği bir iç fiyat vardır. Bu fiyat ithal edilecek malın ülke içine girebileceği en düşük fiyatı (AB tarım politikası uygulamasında bu fiyata eşik fiyatı adı verilmektedir) göstermektedir. Bu fiyatı sabit tutabilmek için devlet, ithalat

üzerinden, değeri ülke içi fiyatı sabit tutacak şekilde değişebilen bir vergi uygulamaktadır.

AB ortak tarım politikası çerçevesinde koruma amaçlı ama ihracatçıya yönelik bir diğer uygulama ise restitüsyon (ihracatın teşviki) uygulamasıdır. Destekleme politikaları nedeniyle dünya fiyatlarının üzerinde olan AB tarım ürünlerinin ihracatı, bu ürüne sağlanan bir sübvansiyon ile mümkün olabilmektedir.

Menşe kuralı, bir ürün veya üreticinin ulusunu belirlemek için kullanılan bir kriterdir. Menşe kuralları özellikle tarife oranlarını doğru belirleyebilmek için hükümetler tarafından yurtiçinde üretilen mallarla aynı malların dışarıda üretilenlerini ayırmak amacıyla uygulanmaktadır. Malın menşeini belirlemeye yönelik kurallar kesin oluşturulmadığı sürece, bu eksiklik ticaret ve yatırımları sınırlandırmak için bir araç olarak kullanabilmektedir ( Seymen, 2000).

GATT'ın ortaya çıktığı 1947 yılından itibaren, ülkelerin vatandaşlarını korumaya yönelik sağlık, güvenilirlik ve çevre gibi konularda politikalar oluşturmaya hakları olduğu kabul edilmiş ve bunların sağlanmasına yönelik çeşitli müdahale politikalarının da uygulanabileceği ifade edilmiştir. Bu politikaların uygulanabilmesi için iki ön şart bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, alınacak önlemlerin meşru yerel bir amaca hizmet etmeye yönelik olması ve ikincisi de ithal edilen ve yerel olarak üretilen ürünlerin aynı veya denkliği kabul edilmiş mevzuata tabi olmalarıdır (Babadoğan, 2000).

Ticarette teknik engeller (technical barriers trade), tüketici sağlığının ve güvenliğinin korunması, doğanın korunması gibi amaçlarla malların kalite ve teknik özelliklerini belirlemeye yönelik ulusal düzeydeki teknik düzenlemelerin, ürün standartlarının ve bunların kontrol ve belgelendirme yöntemlerindeki ülkelerarası farklılıklarının dış ticarette yarattığı güçlükler olarak tanımlanabilir.

Teknik düzenlemeler (technical regulations), üye ülkelerin insan sağlığı ve güvenliği, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, bitki ve hayvan yaşamını koruma, ve çevrenin korunması konularını göz önünde bulundurarak belirlemiş oldukları ulusal mevzuatlarını içermektedir. Ürünler piyasaya arz edilirken yukarıda belirtilen konularda belli teknik özelliklere uygun olmaları gerekmektedir. Bu düzenlemelerin kanunen uygulanma zorunlulukları vardır.

Teknik düzenleme, ürünle ilgili terminoloji; sembol, ambalajlama, işaretleme, etiketleme ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri hususlarından biri veya birkaçı ile ilgili olabilmektedir. Düzenlemeye uymayan ürünlerin satışa çıkması da yasaklanmaktadır (Dalga, 2004).

Uluslararası ticarette, tarife dışı engellerin bir parçası olarak teknik engeller, aslında, ürün ve üretim teknolojileri konusundaki ulusal düzenlemeler, yani ulusal standartlardır (Aruoba,1997).

Teknik engeller, uluslararası tarım ve gıda ürünleri ticaretinde gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Artan gelir seviyesiyle birlikte çevresel faktörler, gıda güvenilirliği, ürün farklılaşması ve ürün bilgisi yönündeki taleplerin artmasına neden olmuş ve tüketiciler kanun yapıcılarından bu yönde düzenleme getirilmesini talep etmiştir.

Standartlar ise, yetkili kılınan ulusal ve uluslararası bir standardizasyon kuruluşu tarafından belirlenen ve daha çok tüketiciyi koruma amaçlı olarak malların teknik özelliklerini gösteren şartlardır. Ürün standartları genellikle yasalarla zorunlu olmayıp firmalar veya sanayi kuruluşları tarafından uygulanmaktadır.

Ülkeler ithal ettikleri ürünlerin, kendi standartların uygun olmasını zorunlu kılmaktadır.

Teknik mevzuatın oluşturulması veya standartların getirilmesi haklı ve benzer amaçlara dayansa bile, ülkeler arasında uygulama farklılıkları ticaretin önünde bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca bu farklılıklar yurtiçi üreticiyi yurtdışı rakipleri karşısında onlara uluslararası piyasalarda avantaj yaratarak korunma olanağı da verebilmektedir. Bu nedenle, bu tür engeller dış ticarette tarife dışı engel olarak değerlendirilmektedir .

Ticarette teknik engel yaratabilecek bir diğer uygulama da sertifika sistemidir. Sertifika sistemi; üreticilerin ürünlerini veya üretim süreçlerini gerekli standart ve düzenlemelere uygun bir şekilde yürütmelerini sağlayacak prosedürü kapsamaktadır. Bu süreç ürünün standartlara veya ulusal mevzuata uyup uymadığını araştırmaya yöneliktir.

Son yıllarda uluslararası ticareti etkileyen diğer bir uygulama da eko-etiketleme sistemleridir.

Tüketici dernekleri, eko-enstitüler ve sivil toplum örgütleri, tüketicileri, tükettikleri ürünlerin insan ve çevre sağlığına duyarlılığı konusunda bilinçlendirmeye yönelik programlar yürütmektedirler. Kamuoyu insan ve çevre ekolojisine önem veren üreticilerin ürünlerinin satın alınması konusunda bilinçlendirilmektedir. Eko-etiketler, tüketicilere, bu ürünlerin zehirli maddeler içermediğini, kimyasalların belirtilen limitleri aşmadığını sonuç olarak sağlığa ve çevreye zararlı olmadıklarının göstermektedir. Bu tür ülkelerin, söz konusu etiketlere sahip olamayan malların ticaretine koydukları engeller özellikle GOÜ'lerin ihracatını etkilemekte ve bu standartlara uymak için ek maliyetler getirmektedir. Böylece resmi veya özel kuruluşlarca oluşturulan ve basın ve tüketici tarafından desteklenen eko-etiketleme sistemlerinin, bu konuda belirli bir kamu oyu oluşturarak uluslararası ticareti sınırlayıcı etkisi olmaktadır (Seymen, 2000).

Devletler tüketici ve doğal çevrelerini korumak amacıyla, belirli bir malın sahip olması gereken özelliklerinin bulunmaması durumunda malın iç pazara girmesini engelleyebilmektedir. Zaman zaman yerel pazardaki üreticileri korumaya yönelik de alınan bu önlemler, uluslararası ticarette saydamlığı bozan önemli unsurlardan birisi olarak algılanmaktadır.

Teknik engellerin birçok sektörde var olmasına karşın özellikle stratejik konumları nedeniyle tarım ve gıda ürünlerinde daha yoğun ortaya çıkmaktadır. Bu ürünlerin ihracatçıları üretmiş oldukları ürünün katkı maddelerinden ambalaj maddesine kadar ürün özelliklerini kapsayan standartlara uygunluğunu kullanarak insan sağlığına veya bitki çeşitlerine zarar vermeyeceğini ispatlamak durumunda kalabilmektedirler.

Teknik engeller ağırlıklı olarak şu nedenlerden dolayı uygulanmaktadır:

- Bir ülkenin kanun yürütücüleri mevcut pazar mekanizmalarının,ithal edilen ürünlerin yol açtığı, yerel üretimi azaltan ve /veya üretim maliyetlerini artıran, insan, hayvan veya bitki sağlığı ile ilgili olumsuz dış etkenlerin önlenmesi veya düzeltilmesinde yetersiz olacağı kanaatine vardığında,

- Kanun yürütücüleri veya sektör temsilcileri tarımsal ürünün sağlık, tat ve ahlaki durumuna ait bilgileri içermemesi, tüketiciler ile üreticilere birbirinden farklı

şekillerde sunulması veya tüketiciler için bilgi edinme bedelinin karşılanamayacak kadar yüksek olması,

-Bir sektörün o sektördeki firmaların ölçek ekonomisi potansiyelini artırıcı uygun standartlar geliştirmesini engelleyici davranışlarda bulunması (Babadoğan, 2000).

Teknik engeller farklı amaçları gerçekleştirmek amacıyla uygulanmaktadır. Bu amaçlar üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır: yerel üreticilerin ekonomik çıkarlarını korumak, tüketici sağlığını ve ekonomik çıkarını korumak ve çevreyi korumak. Bunlara, başka toplumsal hedeflere yönelik olarak biyolojik ve toksik riskleri azaltmaya yönelik engellerde eklenebilmektedir.

Uluslararası tarım ve gıda ürünleri ticaretinde olası aksama ve zararların boyutları ihracatçı ülkeyi olduğu kadar ithalatçı ülkeye de bağlıdır. Bu kapsamda ithalatçı ülkedeki çiftçilik uygulamaları, günlük gıda tüketimi, iklim ve doğal çevrede bulunan çeşitli canlıların varlığı ve bunların dağılımı da etkili olmaktadır.

Aynı bağlamda başka ülkelerce tanınmayan veya sınıflandırılmayan gıdaların ihracatında çeşitli aksamalar meydana gelebilmektedir. Yine, dış ülkelerle fazla ticari ilişkisi bulunmayan ülkelerin tarım ve gıda ürünleri ithalatında oldukça titiz davrandıkları bilinmektedir.

### 4.2.2. Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Engeller

1991 yılında GATT Konseyi'nde yapılan çevre ve ticaret konulu tartışma sonucunda üzerinde anlaşmaya varılan temel ilkeler, GATT'ın konuya bakış açısını yansıtması bakımından aydınlatıcıdır.

i. GATT'ın temel işlevi çevre politikaları ya da standartları koymak değil, serbest ticareti teşvik etmektir.

ii. Uluslararası çevre sorunları ile ilgili en uygun zemin uluslararası çevre anlaşmalarıdır.

iii. Ticari önlemler ancak çok gerekli oldukları taktirde alınmalı ve hiçbir zaman çevre politikalarının yerine kullanılmamalıdır (İKV, 1998).

GATT/WTO'nun Ticarette Teknik Engeller Anlaşması ithal edilecek ürünlere uygulanacak standartların uluslararası nitelikte olması; uluslararası standartların mevcut olmaması durumunda bu standartların ülkelerce bilimsel bilgi ve kanıtlara dayanarak ve gereksiz ticari engel yaratmayacak şekilde hazırlanmasını da öngörmektedir.

Uluslararası ticarette, ithal edilen mal üzerinde rekabet gücü sağlamak ve haksız rekabeti önlemek amacıyla uygulanan kısıtlamalar, ürün bazında ve standartlarla ilgili teknik gerekçeler kullanılarak yapılmaktadır.

Uluslararası ticarette uygulanabilecek çevre koruma kaynaklı tarife dışı engel gerekçeleri iki grupta toplanabilmektedir:

a - Ürünlerin insan sağlığına etkisi,

b - Doğal kaynak kullanımı, üretim yöntemi ve ürünlerin ekolojik dengeye etkisi,

Bu gerekçeler, teknik olarak**,** ürünlerin üretim öncesi ve sonrası geçirdikleri aşağıdaki tüm aşamalara uygulanabilir :

1. Üretim girdilerinin çevre dostu olma özellikleri,
2. Üretim sürecindeki çevre koruma duyarlılığı (atık yönetimi),
3. Ürünün ambalajlanması, depolama ve taşıma süreçlerindeki çevre duyarlılığı,
4. Ürünün tüketim sürecindeki çevre dostu olma özellikleri

Ürünlerin çevre dostu olma nitelikleri, ürünün geçirdiği teknolojik süreçlerin çeşitli aşamalarından kaynaklanabilecek çevre sorunlarının irdelenmesine ve giderilmesine ışık tutan Yaşam-Döngü Analizi, YDA (Life-Cycle Analysis-LCA) yaklaşımı ile değerlendirilmektedir.

GATT'ın istisna oluşturan hükümlerine dayandırılan tarife dışı engellerin uygulanabilmesi için belirli kriterleri sağlayan durumların mevcut olması gerekir. Bu kriterler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

* Teknik olarak tanımlanabilen bir gerekçe (çevre ve insan sağlığına aykırılık),
* Gerekçenin kanıtlanabilir olması,
* Geliştirilmekte olan yeni standartlara aykırılık,

* Uluslararası politika ve tüketici hareketlerine aykırılık,

* WTO'nun serbest ticaret kapsamındaki tarife dışı engel tanımlarına uygunluk.

Yukarıdaki kriterlerden bazılarının bilimsel olarak değerlendirilebilir nitelikte olmasına karşılık, özellikle geliştirilmekte olan yeni standartlara aykırılık, ve uluslararası politika ve tüketici hareketlerine aykırılık şıkları soyut kavramlar olup çözüm bulunması politik ve yasal beceri gerektirecek özellikler taşımaktadır.

Uluslararası ticarette rekabet gücü sağlamak ve haksız rekabeti önlemek amacıyla uygulanan kısıtlamalar, ürün bazında ve standartlarla ilgili teknik gerekçeler kullanılarak yapılmaktadır (TÜSİAD, 2007).

### 4.2.3. Tarım ve Gıda Ürünlerinde Uygulanan Tarife Dışı Engellerin Tarihi Gelişimi

GATT'ın ortaya çıktığı 1947 yılından itibaren, ülkelerin vatandaşlarını korumaya yönelik sağlık, güvenilirlik ve çevre gibi konularda politikalar oluşturmaya hakları olduğu kabul edilmiş ve bunların sağlanmasına yönelik çeşitli müdahale politikalarının da uygulanabileceği ifade edilmiştir. Bu politikaların uygulanabilmesi için iki ön şart bulunmaktadır: bunlardan birincisi, alınacak önlemlerin meşru yerel bir amaca hizmet etmeye yönelik olması ve ikincisi de ithal edilen ve yerel olarak üretilen ürünlerin aynı veya denkliği kabul edilmiş mevzuata tabi olmalarıdır. Bu tip engeller, "teknik engeller" başlığı altında ortaya çıkmıştır ( Babadoğan, 2000).

I. Dünya Savaşı öncesinde bitki ve hayvan sağlığı karantinalarının neden olduğu ambargo ve ithalat yasakları tarım ve gıda ürünleri için başlıca tarife dışı engel konumunda idi. Fakat bu engeller, toplam ticaret hacmini ciddi olarak etkilememiştir. 1920'lerde Avrupa'da tarım ve gıda ürünleri ithalatında miktar kısıtlamaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamalar, diğer ülkeler tarafından da benimsenmiş ve 1923'te ABD Tarımsal Uyum Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle tarımsal korumacılığın yaygınlaşması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Bu "yeni korumacılığın" başlıca araçları ithalat kotaları, kur denetimi ve ihracat teşviklerinin

yanı sıra, miktar kısıtlamasına dayanmayan ikili anlaşmalar, devlet kuruluşların ticari faaliyetleri, "gönüllü" anlaşmalar veya uzlaşmalar, sağlık, güvenilirlik ve hijyen konusunda daha katı kurallar olmuştur. Korumacılığın artmasıyla, gümrük vergileri arttırılarak, daha katı bürokratik işlemler uygulanmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucu, 1930'ların ortasında dünya tarım ve gıda ürünleri ticareti durma noktasına gelmiştir.

1934'de başlayan Karşılıklı Ticaret Düzenlemeleri uluslararası ticaretin liberalleşmesi yönünde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Söz konusu düzenlemeler uluslararası ticaretin daha da geliştirilmesi amaçlanarak, 1937, 1940, 1943, 1945, 1948 ve 1949'da periyodik olarak yenilenmiştir. Bu anlaşmalar GATT'ın ilk şekli olarak da değerlendirilmektedir.

1947'de Cenova'da müzakereleri başlayan GATT'ın başlıca amacı tarifelerin ve diğer ticari engellerin yavaş yavaş indirilerek, uluslararası ticaretin ve refahın artırılması olmuştur. GATT müzakerelerinde "diğer ticari engeller" ve tarımsal korumacılık çok sınırlı bir şekilde ele alınmıştır: Annecy (1949), Torquay (1951), Genova (1956), Dillon (1960-61), Kennedy (1964-67). Tokyo turu ( 1974-79) teknik engellerin ayrı olarak ele alındığı ilk görüşmeler olmuştur. Fakat 1986'da başlayan Uruguay Turu görüşmelerinde daha önce "ticarette reknik engeller" olarak adlandırılan engeller önemli bir konu haline gelmiştir.

GATT Madde 16'da ise, sübvansiyonlara yönelik tarımsal ürünler için ayrı bir uygulama getirilmiştir. Bu maddeye göre, işlenmemiş ürünler hariç, bir ürüne ait herhangi bir ihracat sübvansiyonu kullanılmamalıdır: "Taraflar işlenmemiş ürün ihracatında sübvansiyon vermemeye gayret etmelidirler. Fakat, eğer taraflardan birisi doğrudan veya doğrudan olmayan bir sübvansiyonu kendi bölgesinde üretilmiş olan işlenmemiş bir ürün için verirse, bu sübvansiyon, söz konusu üründe ülkenin dünya ihracatındaki payının haksız bir biçimde artmasına neden olacak şekilde kullanılmamalıdır. Böyle bir yargı için bir önceki dönemde söz konusu ürünün dünya ticareti içindeki payı ve ticareti etkileyebilecek özel etkenler dikkate alınacaktır (Babadoğan, 2000).

Kennedy Turu'nda antidamping ile ilgili düzenlemelerin yer alması, tarife dışı engellerin müzakereye açık olduğunun göstermesi bakımından önemlidir. 1975

yılında GATT Ticari Müzakereler Komitesi tarife dışı önlemleri gözden geçirmek üzere bir çalışma grubunun kurulmasına karar vermiştir. Söz konusu grup şu alanlarda çalışacak olan dört alt gruba ayrılmıştır.

1- Miktar kısıtlamaları
2- Sübvansiyonlar ve sürtakslar
3- Teknik engel veya standartlar
4- Gümrükler ile ilgili kanunlar

Teknik engellerin ilk olarak uluslararası düzeyde ele alındığı Tokyo Turu Ticarette Teknik Engeller Anlaşması uyarınca, GATT Sekreterliği aracılığıyla, tarafların uluslararası standartlardan farklı olan teknik yönetmeliklere tabi olacak ürünün/ ürünlerin diğer taraflara bildirilme zorunluluğu getirilmiştir. Yine aynı anlaşma çerçevesinde, teknik engellerin gizli bir ticari kısıtlamaya neden olacak şekilde veya ticarete gereksiz engel teşkil edecek şekilde kullanılmaması gerektiği belirtilmesine karşın, bu anlaşma teknik engellere karşı gerekli önlemlerin alınması konusunda zayıf kalmıştır.

Tarife dışı engellerin yol açtığı olumsuz ticari etkiler giderilememiş, ülkelerin uyguladığı tarım politikaları da ticarete yansıdığından, tarım ve gıda ürünlerinin ayrı olarak ele alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden 1986'da başlayan GATT –Uruguay Turu görüşmelerinde, bu konunun ele alınması, Avrupa Topluluğu ve ABD gibi ticarette önemli söz sahibi ülkelerce kararlaştırılmıştır. Bu yol ile tarife dışı engeller uluslararası düzeyde ilk kez ele alınmıştır.

1994 yılında GATT'ın devamı olarak kurulan Dünya Ticaret Örgütü dünya ticaretinin daha da serbestleştirilmesine yönelik çalışmalara devam etmektedir. DTÖ, GATT '94 ve ekli 15 anlaşmadan meydana gelmektedir. Bu anlaşmalardan üçü, tarım ve gıda ürünleri ticaretinde önem kazanmış olan teknik engellere yönelik olarak ortaya çıkmaktadır: Tarım Anlaşması, Ticarette Teknik Engeller Anlaşması ve Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması.

İhracata yönelik tarife dışı engeller, haklı gerekçelere dayalı olabilmenin yanı sıra, tutarsız gerekçelerle de gündeme getirilebilmektedir. Gerekçe tutarsız olsa dahi, bir ülke ürünlerine tarife dışı engel uygulama olasılığına karşı, o ülkede etkin bir kriz

yönetim mekanizmasının bulunmaması dış ticarette kayıplar olmasına yol açar (TÜSİAD, 2007).

### 4.3. AB'de Tarife Dışı Engeller ve Kaynakları

#### 4.3.1. AB'de Çevre Politikaları

Uluslararası ticaret ve çevre politikalarının tarihi gelişimi incelendiğinde, uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve küresel kirlenmeyle bağlantılı olarak çevre politikalarının gelişiminin paralel bir süreç izlediği göze çarpmaktadır. Dünyada ilk kez çevre politikalarının oluşturulmaya başlandığı 1970'li yıllarda, söz konusu politikaların uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin tartışılmasıyla gündeme gelen çevre ile ticaret arasındaki ilişki, 1971 yılında GATT çerçevesinde ilk kez çevre ve ticaretten sorumlu bir çalışma grubunun kurulmasıyla uluslararası alanda resmiyet kazanmıştır (İKV, 1998).

Bu girişim sonrasında 1972 yılında düzenlenen "insan ve çevre" konulu Stockholm Konferansı'nda konuya kısaca değinilmiş ancak bu tarihten itibaren konu uluslararası alanda giderek önemini yitirmiştir. Bu durumun en önemli göstergesi GATT bünyesinde oluşturulan çevre ve ticaretten sorumlu çalışma grubunun 1991 yılına dek hiçbir faaliyette bulunmamasıdır.

1991 sonrasında çevre ve ticaret arasındaki ilişki giderek önem kazanmış ve uluslararası platformda giderek daha sık tartışılır konuma gelmiştir (İKV, 1998).

Günümüzde uluslararası ticaret alanında en çok tartışılan hususlardan birisi ulusal çevre politikalarının dünya ticareti üzerindeki etkisidir. Aynı şekilde çevre politikaları açısından en önemli meselede serbest ticaretin, çevrenin korunması hedefini engelleyip engellemediği sorunudur. Bir yanda dünya ticaretinin serbestleşmesi alanında uzun ve zorlu bir süreç sonunda ulaşılan bu noktanın "çevrenin korunması" adı altında oluşturulacak korumacı politikalarla kaybedilmesi endişesi yer alırken, diğer tarafta ticari alanda maksimum kar elde etmek için çevrenin feda edilebileceği kuşkusu hakimdir kısaca çevre ve ticaret arasındaki ilişki,

bir yanda serbest ticaret, diğer yanda çevrenin korunması olmak üzere birbirine zıt iki görüşü yansıtmaktadır (İKV, 1998).

Çevre ve doğal kaynakların korunmasına ilişkin AB politikalarının önemi 1980'lerden bu yana giderek artmıştır. Çevreye yönelik tehditlerin kontrol altına alınması ve çevredeki bozulmanın engellenmesi amacıyla Avrupa düzeyinde daha güçlü eylemlere yer verilmiştir. Çevrenin korunması, Avrupa düzeyine ve uluslararası seviyeye taşınırken, AB'nin genişleme süreci de, özellikle sınır ötesi kirlilik problemleri ile ilgili olarak Çevre Politikası kapsamında önem kazanmıştır

Bir yandan, doğal kaynaklar üzerinde baskının giderek artması ekonominin sürdürülebilirliği sorununu gündeme getirmiş, bir yandan da, iklim değişikliği, genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO) gibi yeni sorun alanları gündelik yaşamda etkilerini hissettirmeye başlamıştır. Kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde yaşam düzeyinin yükseltilmesi, sağlık önlemlerinin geliştirilmesi, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, ancak sağlıklı ve dengeli bir çevrede mümkün olabilecektir.

Avrupa Tek Senedi: Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapan ve çevre sorunlarına ilk kez bağımsız bir bölümde (VII. başlıkta) yer verilmesini öngören Avrupa Tek Senedi ile birlikte Topluluğun çevre politikasında yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu dönemde çevre sorunları alanında yol gösterici kuralların belirlenmesi, ekonomik alanda tam olarak bütünleşmeyi sağlamada gerekli adımlardan biri olarak değerlendiriliyordu. 130r, 130s ve 130t maddelerinden oluşan VII. başlık altında, çevre kalitesinin korunması ve iyileştirilmesinden, insan sağlığının korunmasından, doğal kaynakların ussal kullanımından, önleyici eylem ilkesinden, çevresel tahribatın kaynağında önlenmesinden, kirleten öder ilkesinden ve çevre koruma gereklerinin Topluluğun diğer politikalarının bir parçası olma gereğinden söz edilmektedir. İlgili bölümde değinilen noktalardan biri de, Topluluğun, ancak üye devletlerce gerçekleştirilmesinden daha iyi olacaksa çevre ile ilgili konularda harekete geçebilmesidir. Tek Senet'in ortak çevre politikası için önemli bir hükmü 100A maddesinde yer almaktadır. Buna göre, ortak pazara varma amacına dönük olarak Konsey, çevre koruma konusunda oybirliği yerine nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Buna ek olarak aynı maddede, Komisyon'un sağlık,

güvenlik, çevre koruma ve tüketiciyi koruma alanlarında yüksek düzeyde bir korumayı temel alacağı da belirtilmiştir. Tek Senet'te ayrıca, üye ülkelerin ve Topluluğun çevre sorunları ile savaşımda üçüncü ülkelerle ve ilgili uluslararası örgütlerle işbirliğine gidebileceğine değinilmekte; üye ülkelerin, Senet'le getirilen kurallara aykırı düşmemek koşuluyla, daha sıkı koruma önlemleri alabileceğinden söz edilmektedir.

Avrupa Birliği, başlangıçta (1958) Roma Antlaşması ile bir bölgesel ekonomik işbirliği teşkilatı olarak kurulmuştur. Roma Antlaşması'nda doğrudan çevre ile ilgili herhangi bir hükmün bulunmaması nedeniyle, çevreye ilişkin tedbirler kuruluş antlaşmasının rekabeti düzenleyen hükümlerine göre yürütülmekteydi. Topluluk daha sonra ilk kez 1971 yılında yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında çevre konularını gündemine almıştır. Daha sonra Topluluk, 1973 yılında Birinci Çevre Eylem Programını, 1977 yılında ikinci, 1982 yılında Üçüncü, 1987 yılında Dördüncü ve 1993 yılında da Beşinci Çevre Eylem Programını kabul ederek uygulamaya sokmuştur (TÜSİAD, 2007).

Çevre sorunları alanında izlenecek ortak politikaları ve uygulamada dayanılacak ilkeleri saptamak amacıyla hazırlanan ilk çevre eylem programının başlangıç yılı 1972'dir. Bu dönemde bir çevre eylem programı hazırlanmasında aynı yıl Stockholm'de gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansı'nın önemli payı bulunmaktadır. Topluluğun çevre politikalarının genel amacının, bireylerin yaşam kalitesini, yaşadıkları çevreyi ve yaşam koşullarını geliştirmek olarak belirleyen Programın Stockholm Konferansı'nda benimsenen ilkeler doğrultusunda belirlendiği anlaşılmaktadır.

İkinci çevre eylem programı (1977-1981) ise çevre sorunlarının ilk programın devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Çözümü için getirilen politika önerileri beş başlık altında yer almıştır: Topluluğun çevre politikası ve hedefleri; kirliliğin ve gürültünün azaltılması; toprağın, çevrenin ve doğal kaynakların zarar vermeden kullanımı ve ussal yönetimi; çevreyi korumak ve geliştirmek için harekete geçilmesi, uluslararası alanda Topluluğun rolü.

Üçüncü çevre eylem programında (1982-1986) topluluğun çevre politikasının amacının öncekilere göre yeni bir bakış açısıyla ortaya konmuştur: insan sağlığının

korunması; su, hava, toprak, iklim, hammaddeler, yapay çevre, doğal/kültürel miras, flora, fauna gibi yaşam kalitesinin belirlenmesinde doğrudan etkili olan bütün öğelerin, kaynakların korunması ve iyileştirilmesi. Ortak çevre politikasının, ilk iki programa göre daha ayrıntılı ve kapsamlı biçimde belirlenmesi, çevre sorunlarının geçen 10 yıl içinde nicelik ve nitelik açısından geçirdiği değişimle ilgilidir. Dördüncü çevre eylem programında (1987-1992) çevre politikasını ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir öğesi olarak alan Dördüncü Program Avrupa Tek Senedi'nin belirlediği politikalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Önceki programların ilkeleri üzerine kurulu olan programda, su kalitesi, kimyasal maddelerin denetimi, gürültünün önlenmesi ve doğa koruma alanlarında özel önlemler alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Programda, biyoteknolojinin olası potansiyel ve zararlarının göz önünde bulundurulması, Çernobil'deki kazanın gündeme getirdiği nükleer güvenlik gibi birtakım yeni sorun alanlarına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Dördüncü program dönemindeki en önemli gelişmelerden birinin çevre konusundaki yönergelerin uygulanması ve izlenmesine verilen önem olduğu söylenebilir.

Maastricht Antlaşması (1991); Roma Antlaşması'nı yeniden düzenleyen ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçişi simgeleyen belge olan 1992 Maastricht Antlaşması ile Birliğin çevre politikası daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Çevreyle ilgili 130r, 130s ve 130t maddelerini yeniden düzenleyen antlaşmanın 3/k maddesi, ortak bir çevre politikası oluşturulacağından söz etmektedir.

Maastricht Antlaşması, Birliğin politikalarının oluşturulma sürecinde çevresel değerlerin dikkate alınmasını daha güçlü biçimde vurgulamaktadır. Buna göre, ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm dahil Birliğin diğer tüm ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde çevresel kaygılar ön planda tutulacaktır.

Amsterdam ve Nice Antlaşmaları: Avrupa Birliği kurucu antlaşmasını değiştiren 1997 Amsterdam Antlaşması'nın konumuz açısından önemi, ortak çevre politikalarının "sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımı doğrultusunda belirlenmesidir. Genel çevre politikasında kökten değişikliğe gitmeyen Amsterdam Antlaşması'nda Birliğin çevre konusundaki etkisi artırılmak istenmiş , kimi konular da daha ayrıntılı biçimde belirlenmiştir.

Beşinci Çevre Eylem Programı,1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın ve aynı yıl kabul edilen Maastricht Antlaşması'nın izlerini taşımaktadır. Öncekilere göre daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde düzenlenen ve çevre sorunlarını geniş bir bakış açısıyla ele alan Beşinci Program, iklim değişikliği, hava kirliliği, doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin kaybı, kentsel çevrenin bozulması, kıyı alanları ve atıklar üzerinde özellikle durmaktadır. Rio Konferansı'nda her biri için ayrı anlaşma belgeleri üretilen, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, ormansızlaşma gibi küresel sorunların yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'nın çevre sorunları da Program'da değinilen konular arasındadır.

2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması herhangi bir yenilik öngörülmemiş , yalnızca su kaynaklarıyla ilgili küçük bir değişiklikle yetinilmiştir.

Bugün yürürlükte bulunan Altıncı Çevre Eylem Programı'nın büyük ölçüde önceki Program'da benimsenen ilkeler üstüne kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesine, pazar ekonomisinin güçlendirilmesine, çevre duyarlılığının yaygınlaştırılıp katılımın artırılmasına ve çevre sorunlarının geniş kapsamlı bakış açısıyla ele alınmasına yapılan vurguda görebilmek olanaklıdır. Programda ilk göze çarpan nokta, büyük ölçüde, serbest piyasayı düzenleyici nitelikteki kurallara yer verilmiş olmasıdır. Bunun yanında, küresel ölçekteki çevre sorunları daha kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Çevre mevzuatının daha etkili biçimde uygulamaya geçirilmesini, çevresel önlemlerin diğer politika alanları ile bütünleştirilmesini, piyasa ile daha yakından ilişki kurulmasını, bireylere önem verilerek davranış değişikliğine gitmelerine yardımcı olunmasını ve imar planlarıyla yönetim kararlarında çevrenin göz önünde bulundurulmasını öngören 6. Programda, "iklim değişikliği", "doğa ve biyolojik çeşitlilik", "çevre ve sağlık", "doğal kaynak yönetimi" ve "atık yönetimi" öncelikle harekete geçilmesi gereken konular olarak seçilmiştir (ANONİM, 2007).

Avrupa Anayasası: İçeriği kurucu antlaşmalar ve çevre eylem programları ile biçimlenen AB çevre politikasının ana ilkelerini henüz yürürlüğe girmemiş olan Avrupa Anayasası'nda da bulabiliriz. Her ne kadar üye ülkelerce kabul edilip bağlayıcı bir tüzel belge haline gelmemişse de, Anayasanın çevreyle ilgili beşinci bölümünü incelemek, AB çevre politikalarının gelecekte alacağı olası yönü görmede

kolaylık sağlayabilir. Anayasanın çevreyi ilgilendiren maddelerine bakıldığında, ortak çevre politikasında kökten bir dönüşümün öngörülmediği, yukarıda sözü edilen kurucu antlaşmalardaki ilkelerin yinelendiği anlaşılacaktır. Buna göre Birliğin çevre politikası,

a. Çevre kalitesinin muhafaza edilmesi korunması ve geliştirilmesi;

b. İnsan sağlığının korunması;

c. Doğal kaynaklardan ussal ve makul biçimde yararlanılması;

d. Bölgesel veya dünya çapında çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için uluslararası düzeyde tedbirlerin teşvik edilmesi" hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak üzere oluşturulmaktadır. Anayasa'ya göre, "AB çevre politikası, Birlik'in çeşitli bölgelerindeki durumların farklılığının dikkate alarak, yüksek düzeyde bir koruma hedefler. Bu politika, ihtiyat ilkesine ve önleyici tedbirlerin alınmasına çevresel zararın kaynağında giderilmesine ve kirleten öder ilkelerine dayanır." (m.III-233)

Anayasa'da ayrıca, bütün politika alanlarına çevre koruma gerekliliklerinin dahil edilmesi gerektiği belirtilmektedir. (m.III-119) Birlik tarafından alınan önlemlerin üye ülkeler tarafından finanse edilip uygulanacağı da kesin bir biçimde kurala bağlanmıştır. (m.III-234).

### 4.3.2. AB'de Tarife Dışı Engeller

Avrupa Birliği (AB), özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra çekilen gıda yetersizliği sıkıntılarını da göz önüne alarak, kuruluşundan bu yana tarım sektörüne büyük önem verilmiştir. 1962 yılında yürürlüğe konulan Ortak Tarım Politikası çerçevesinde bir taraftan girdi kullanımı yaygınlaştırılırken, diğer taraftan tarım ürünleri fiyatları dünya fiyatlarının çok üzerinde belirlenmiştir. Ayrıca üretim; prelevman, fark giderici vergi ve ihracatta vergi iadesi gibi sistemler geliştirilerek dışa karşı etkin bir şekilde korunmuş ve korunmaktadır (Yurdakul ve ark, 1991).

AB Komisyonu tarafından yayınlanan Beyaz Kitap'da AB içerisinde ticareti kısıtlayan, bozan ya da rekabetçi piyasa ekonomisinin işleyişini kısıtlayan engeller; İdari (fiziki), mali ve teknik engeller olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır.

1. İdari (Fiziki) engeller
2. Mali engeller
   a) Vergilendirme
   b) Miktar kısıtlamaları
   c) Gümrük formaliteleri
   d) Anti-Damping uygulamaları
3. Teknik engeller
   a) Standardizasyon
   b) Sağlık, güvenlik ve çevrenin korunması
   c) Fikri, sinai ve ticari mülkiyet haklarının korunması
   d) Ambalajlama ve etiket
   e) Menşe kuralları kapsamında karşılaşılan sorunlar

İdari (Fiziki) engeller; AB'ne üye ülkelerin gümrük kapılarında mallara ve kişilere uyguladığı fiziki kontrollerdir. Bu kontroller malların orjini, kullanım güvenliği, istatistik ve standart denetimi amaçlarına yöneliktir (Öktem, 1998).

Gümrük kapılarında mallara uygulanan fiziki kontroller, tek idari belgenin uygulamaya konulması, transit işlemlerinin basitleştirilmesi, Gümrük kodunun ıslahı vb. alanlarda AB ülkeleri arasında yapılan bir dizi mevzuat değişikliği ile önemli ölçüde azaltılmıştır. Türkiye'de Gümrük Birliği ile birlikte gerçekleştirdiği mevzuat değişikliği ile bu sisteme dahil edilmiştir. Şahıslar üzerindeki muayeneler ise, genellikle ülkeye giriş yapan yabancı uyrukluların kontrolüne yöneliktir ve hala büyük ölçüde sürdürülmektedir.

Fiziki engeller firmaların dış ticaret işlemlerinde karşılaştıkları gereksiz ve zaman alıcı bürokratik formaliteler şeklinde kendini göstermektedir.

Mali engeller; Bir ürünün ithal edilmesinin maliyetini çeşitli yollarla artırarak ticaretini güçleştiren engellerdir. Maliyet arttırıcı engeller; vergilendirme, miktar kısıtlamaları, ihracat sübvansiyonları, gümrük formaliteleri ve anti-damping şeklinde uygulanabilmektedir.

Vergilendirme; Üye ülkelerin dolaylı vergi tahsilatını denetlemek üzere aldıkları ve özellikle gümrük kapılarında yoğunlaştırdıkları önlemlerden kaynaklanan zorluklardır. Takvimli ürünler kapsamında olan 11 adet yaş meyve ve sebzenin yılın

belirli dönemlerinde gümrük vergisinden muaf olarak Birliğe ihraç edilebilirken, takvim dönemi dışında kalan sürelerde gümrük vergisi ödemek suretiyle ihracat gerçekleştirilebilmektedir. 1/ 98 sayılı Tercihli Rejim kapsamında 4 adet ürün için (soğan, kabak, karpuz, patlıcan) takvim dönemi dışında kalan sürede belirli bir miktara kadar sıfır vergili tarife kontenjanı açılmıştır.

Tüketim vergileri ve katma değer vergisinin ortak bir taban tespit edilerek,benzer nitelikler mallar bakımından eşit oranlarda uygulanmaması, bu tip vergilerin malların ve hizmetlerin fiyatına doğrudan yansıması nedeniyle, üye ülkelerde mal/hizmet fiyatlarının farklı düzeylerde oluşmasına neden olmaktadır.

Komisyon, Roma Antlaşması'nın "dolaylı vergileme yasalarının uyumlaştırılmasını" öngören 99. maddesinden hareketle, ortak kurallara ve oranlara dayanan bir KDV sisteminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ile bu konudaki sıkıntılar büyük ölçüde aşılmıştır.

Birlik tarafından ülkemiz çıkışlı hemen hemen bütün ürünlere gümrük muafiyeti tanınmış olmakla birlikte, pratikte bunun uygulanma şansı fazla değildir. Nitekim ürünlerin hasat dönemlerine göre ayarlanan takvime bağlı engellemeler önemli bir engel teşkil etmektedir (Yurdakul ve ark, 1991).

Ülkemizin AB'ne yapmış olduğu tarım ürünleri ihracatını % 67'lik kısmı gümrük vergilerinden muaf tutulur iken, %23'lük kısmı vergi indirimli ve %10'luk kısmı vergiye tabi olarak toplam %33'lük kısmı advolerem ve spesifik gümrük vergisine tabidir. 1/98 sayılı OKK protokolüne göre takvime bağlı olarak gümrük muafiyeti tanınan bazı yaş meyve sebzeler mevcuttur. Bu kapsamda 4 adet ürün için (soğan, kabak, karpuz, patlıcan) takvim dönemi dışında kalan sürede belirli bir miktara kadar sıfır vergili tarife kontenjanı açılmıştır.

Miktar Kısıtlamaları; Hükümetlerin ithal edilecek malın hacmi üzerine fiziki miktar olarak koyduğu kısıtlamalara miktar kısıtlaması denir.

AB'nin tarım ürünleri ticaretinde bazı mallarda kota uygulamaları devam etmektedir. Türkiye-AB tarım ürünleri ticaretinde tercihli rejim kapsamında %26'lik vergi indirimli bölümde yer alan mallar, belli bir miktara kadar vergisiz ihraç edilirken, bu miktar dolunca gümrük vergisi ödenerek ihraç edilebilmektedir.

Gümrük Formaliteleri; Farklı oranlarda dolaylı vergilendirme (KDV ve Özel Tüketim Vergisi), miktar kısıtlamalarından doğan vergiden muaf ve vergiye tabi uygulamalar, takvime bağlı ürünlerin kontrolü doğal olarak gümrük kontrollerini bürokrasiyi getirmektedir. Bunlarda ticareti güçleştiren ve maliyeti arttıran gereksiz ve zaman alıcı formaliteler haline gelmektedir.

Anti-Damping Uygulamaları; Ülkemizden topluluğa yapılan tarım ürünleri ihracatında günümüze kadar herhangi bir anti-damping soruşturmasıyla karşılaşılmamıştır.

Teknik Engeller; İdari ve teknik dış ticaret engelleri gerçekte, dış ticareti doğrudan doğruya engelleme amacıyla oluşturulmazlar. Bunların dış ticaret üzerindeki etkileri dolaylıdır. Bu önlemler çok çeşitli şekillerde; gümrüklerdeki değerleme prosedürü, ithalat lisansı uygulaması, menşe kuralları ve sevk öncesi muayene gibi idari nitelikli,veya çevre, sağlık ve ürünlerin güvenli kullanımını sağlamaya yönelik standartları ve teknik düzenlemeleri içeren, teknik nitelikli uygulamalar olabilirler ( Seymen, 2000).

İthalat Lisansları, kotanın veya ticareti kısıtlayıcı bir durumun yönetimi için kullanılan bir yöntemdir. İthalat lisansına sahip olan kişi/kurum sayısı kısıtlı olacağından, ithalat da dolaylı engellenmiş olacaktır ( Babadoğan, 2000).

İthalat lisansları aslında kota sisteminin bir parçası olarak uygulanmaya başlamıştır. Kotaya tabi veya ithali izne bağlı mallardan belirli bir miktar ithal edilebilmesi için ithalatçıya verilen özel izin belgesine ithalat lisansı adı verilmektedir.

### 4.3.3. Avrupa Birliği ve Gelişmiş Ülkelerin Tarım-Çevre Etkileşimine Yaklaşımları

Tarihsel gelişmeye bakıldığında, 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca batı dünyasında, tarımda teknolojik bir devrim gözlenmektedir. Tarımsal mekanizasyonun yaygın biçimde kullanımı, kimyasal gübrelerin ve pestisidlerin kullanım oranlarının artması, tarımsal ürün çeşitliliğinde ilerlemeler kaydedilmiş; uzmanlaşmanın artmasıyla da, işletme başına düşen tarımsal gelirlerde de artış

gözlenmiştir. Bu ilerlemeye karşın, çevre konuları önem kazanmış ve kamuoyu gündemine girmiştir.

Avrupa Birliği (AB), ortak tarım politikasını kabul ederek, hem üretici kesimini hem tüketici kesimini destekleyen önlemler almıştır. Bu kapsamda, 1972 yılında beş yıllık programlar dahilinde AB, Çevre Eylem Planları'nı yürürlüğe koyarak stratejiler belirlemiştir.

AB belirlediği çevre eylem programlarının başarıya ulaşması için şu hedefleri saptamıştır :

i. İklim değişikliklerine neden olacak etmenleri ortadan kaldırma,

ii. Doğayı ve doğal hayatı koruma,

iii. Çevre ve halk sağlığını koruma,

iv. Yenilenebilen kaynaklar yönetiminin sürdürülebilirliğini garanti altına alma (Karaer ve Gürlük, 2003).

OTP nedeniyle bir yandan ürün fazlalıkları diğer yandan da çevre sorunları ortaya yöntemlerinin uygulanması neticesinde çıkmıştır. Üretimi artırmak için entansif tarım toprağın aşırı kullanımı, doğal yaşam alanlarının zarar görmesi, su ve toprak kirliliği gibi sorunlar, çevreyi tehdit eder hale gelmiştir. Kimyasal maddelerle tarımsal ilaçların aşırı kullanımı, yeni tarım alanları oluşturmak için tarlaların açılması sonucunda biyolojik çeşitliliğin azalması ve orman dokusunun zarar görmesi neticesinde görülen toprak erozyonu, OTP'nin çevreye verdiği başlıca zararlar arasında sayılmaktadır. Avrupa coğrafyasında önemli bir sorun haline gelen çevre tahribatı, çevre dostu tarımsal üretim tekniklerinin özendirilmesi ve orman alanlarının yeniden kazanılmasıyla azaltılmaya çalışılmaktadır. Topluluk, Beşinci Çevre Eylem Programı çerçevesinde, 1995 yılında yapılan bir düzenlemeyle çevre konularını OTP'ni kapsamına almıştır. Bu program ile kimyasal maddelerin kullanımının sınırlandırılması ve organik tarım faaliyetlerinin desteklenmesi öngörülmüş, entansif tarımdan kaba tarıma geçilmesi hedeflenmiştir (İKV, 1998).

Haziran 1998'de Avrupalı devlet başkanları ya da hükümetleri tarafından başlatılan Cardiff Entegrasyon Süreci: AB'den kendi alanlarındaki tarımla ilgili aktivitelerin çevre ile bütünleşme stratejileri geliştirmeleri istenmiştir. Tarım Konseyi Aralık 1999'da Helsinki Avrupa Konseyi adı ile ilk stratejiyi, daha sonra Haziran

2001'de Göteburg Avrupa Konseyi olarak stratejileri geliştirerek doküman halinde sunuldu .

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma Topluluğun temel hedefleri arasına alınmıştır .

Gündem 2000 OTP reformu (Mart 1999).

Göteburg Avrupa Konseyi, OTP sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmalı bunun içinde;

- sürdürülebilir tarım metotları
- organik üretim
- yüksek kaliteli ürünler
- biyolojik çeşitliliği koruma (European Commission, 2003).

Avrupa Komisyonu'nca hazırlanan Gündem 2000 başlıklı belge ile OTP reformuna ilişkin getirilen öneriler arasında çevrenin korunması hedeflerinin OTP uygulamaları ile bütünleştirilmesi de bulunmaktadır. "21. Yüzyıl'da nasıl bir OTP?" sorusuna yanıt aranan ve Topluluğun önüne yeni perspektifler koyan Gündem 2000 belgesinde çevre koruma yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülüklere göre üreticileri doğrudan ödemelerden yararlanabilmeleri için, üretim yöntemlerinde çevre faktörün göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Üye ülkeler, uyulması gereken çevresel önlemleri ve bu önlemlere uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar belirlemekle görevlendirilmiştir. 26 Haziran 2003'te kesinleşen tarım reform çalışmaları ile söz konusu yaptırımların doğrudan ödemelerin kısıtlanması yada durdurulmasını da içerebileceği vurgulanmaktadır. Söz konusu tarım reformu ile kırsal kalkınma tedbirleri arasında çevrenin korunması yoluyla Avrupa'nın kırsal mirasını sürdürülmesi hedefi de bulunmaktadır. Tarım sektöründe çevrenin korunmasın yönelik tüm girişimler, 1992 yılından bu yana çevresel-tarım konsepti olarak isimlendirilen önlemler çerçevesinde ele alınırken, yeni kırsal kalkınma programlar kapsamındaki tek zorunlu uygulamanın, çevrenin korunmasına yönelik tedbirler olması kararlaştırılmıştır. AB'nin Dünya Ticaret Örgütü ile tarım müzakerelerinde savunduğu ve sunduğu en son teklifler arasında da çevrenin korunması, kırsal kalkınma ve hayvan refahı konularının DTÖ Tarım Anlaşmalarına

koyulması ve bu konulara ilişkin önlemlerin ticarete engel olarak algılanmaması gibi hususlar yer almaktadır (İKV, 1998).

### 4.4. Yaş Meyve ve Sebze Ticaretini Etkileyen Gelişmeler

Gıda ticaretinin küreselleşmesi, daha korumacı gıda güvenliği sistemlerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Oluşumda yer alan aktörlerin farklı olmasına oluşturulan standartların önemi ve uluslararası ticarete etkisi giderek artmaktadır. Zorunlu olmamalarına rağmen birçok ülke tarafından standartlara sahip olunması istenmektedir. Oluşumlarına göre uluslararası kalite yönetim ve gıda güvenliği standartları aşağıda incelenmiştir (Koç, 2005).

| | Standart | Oluşumunda Yer Alan Aktörler | Sorumlu Kuruluşlar | Uluslararası Ticarete Etkisi | Sertifikasyon İşlemi |
|---|---|---|---|---|---|
| | ISO 9000 | ISO, Akredite Sertifikasyon Kuruluşları | Sertifikasyon Kuruluşları, Ticari Birlikler | Gönüllü fakat bazı Avrupa ülkelerinde zorunlu uygulamaya geçmiş durumda,ABD ve japonya'da giderek artmaktadır. | Kamu ve özel sektör bağımsız sertifika kuruluşlarınca Yapılmaktadır. |
| SEK-TÖR BAZLI | HACCP | Uluslararası kuruluşlar (WTO, FAO gibi), resmi ulusal kontrol kuruluşları, Devlet temsilcileri | Ulusal devletler | Uluslararası Gıda ticaretinde önemi giderek artmaktadır. | Kamu ve özel sektör bağımsız sertifika kuruluşlarınca yapılmaktadır. |
| | EurepGAP | Gıda perakendecileri, ithalatçıları ve tedarikçileri | Özel sektör | AB'ye yaş meyve sebze tedarik zincirinde önemi giderek artmaktadır. | Bağımsız sertifika kuruluşlarınca yapılmaktadır. |
| FİRMA BAZLI | Süpermarket Standartları (Tesco/Sainsbury) | | Zincirdeki lider firmalar | | Bağımsız sektör kuruluşlarınca denetleme yapılmaktadır. |

### 4.4.1. İyi Tarım Uygulamaları (İTU)

İTU; tarımsal üretimin planlanması, geliştirilmesi, pazarlanması, kayıt altına alınarak gıda güvenlik zinciri içinde güvenli ürünlerin tüketicilere ulaştırılması ile ilgili bütün iş ve işlemler olarak tanımlanabilir. İTU bir anlamda, çevreye duyarlı, asgari hijyen standarlarını karşılayan, kimlik- kayıt sistemi olan ve yaygın kabul gören bir tarım biçimidir (Duman ve ark., 2004).

İTU, tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlık ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirilmesi amacıyla uygulanması gereken işlemlerdir.

Yaş meyve-sebzelerde gıda güvenliği, İTU uygulanması ile başlamaktadır. İTU, güvenliği ve kalitesi, tarımın sürdürülebilirliği ve çevreye duyarlı üretim konuları ile ilgili kesimlerin kaygıları sonucu ortaya çıkmıştır. İTU'nun amacı güvenli ve sağlıklı gıdaların sürdürülebilir bir şekilde üretilmesini sağlamaktır.

İyi Tarım Uygulamaları ile globalleşen gıda ticaretinde üretim ve tüketim ekseninde yer alan çeşitli taraflarca (hükümetler, gıda işleme firmaları, çiftçiler, perakendeciler vb.) gıda güvenliği, gıda güvencesi, kalite ve çevre ile ilgili kaygıların giderilmesi, kısaca tarımsal üretime ilişkin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmaktadır.

AB ülkelerindeki tedarikçilerin, perakendecilerin ve tüketicilerin gıda güvenliği, kalitesi, çevre kirliği ve çalışanların sosyal ve ekonomik refahı ile ilgili kaygıları giderek artmaktadır. AB'ndeki büyük süpermarketler bu kaygılar sonucu "İyi Uygulamalara" kurallar getirmiş ya da etik standartlar geliştirmişler ve tedarikçilerden, ihracat yapılan ülkelerde bu kuralların uygulanmasını talep etmişlerdir. EUREP (The Euro Retailer Produce Working Group) tarafından 1997 yılında hazırlanan EurepGAP protokolü bu tür kaygılar sonucu ortaya çıkmıştır (Bakınız Ek:2).

EurepGAP sertifikasının alınması zorunlu olmamakla birlikte, tüketici talepleri doğrultusunda süpermarket zincirleri satınalma stratejilerini ürünleri

EurepGAP sertifikası olan üreticilerden ve tedarikçilerden temin etmek şeklinde belirlemektedirler.

EurepGAP yaş meyve ve sebze dokümanları 3 temel dokümandan oluşmaktadır.

a) Genel düzenlemeler: EurepGAP Sertifikasının alınması için izlenmesi gereken yöntem ve prosedürleri açıklamaktadır. Bu dokümanda EurepGAP Sekretaryasının, sertifika kuruluşlarının ve üreticilerin hak ve sorumlulukları açıklanmaktadır.

b) Kontrol noktaları ve uyum kriterleri: Üreticilerin uymak zorunda oldukları standartlardır. Bu dokümanda üreticilerin ürün ve üretim ile ilgili gerekli koşulları nasıl yerine getirecekleri konusunda spesifik detaylar verilmektedir.

c) Kontrol listesi: Bütün kontrol noktalarının yazılı olduğu, denetçiler tarafından üreticilerin her bir kritik kontrol noktasına uyumun kontrol edilmesini sağlayan listedir.

d) Bu üç doküman ile EurepGAP protokolünde çerçevesi çizilen konuları açıklanmaktadır.

EurepGAP dokümanları ile açıklanan konular:

İzlenebilirlik, kayıt tutma, türler ve anaçlar, yetiştiricilik yapılan alanın tarihçesi ve idaresi, toprak ve yetiştirme yönetimi, gübre kullanımı, sulama, bitki koruma, hasat ve hasat sonrası uygulamalar, atık ve kirlilik yönetimi, yeniden işleme ve yeniden kullanma, işçi sağlığı- güvenliği, hakları, çevresel konular, şikayet formu, içsel denetim konularıdır.

Üretici birlikleri veya bağımsız üreticiler EurepGAP onaylarını EurepGAP tarafından yetki verilen sertifikasyon firmalarının hazırladıkları EurepGAP Sertifikası ile almaktadırlar.

Protokolün dikkatle incelenmesi halinde ülkemiz yaş meyve ve sebze ihracatının karşı karşıya olduğu birçok soruna (çeşit, kalite, kimyasal kalıntı ve kayıt gibi) çözüm getirdiği ve söz konusu sorunların çözümü ile ihracatımızın artırılması açısından fırsatlar yarattığı görülmektedir. Diğer yandan da önümüzdeki birkaç yıl içinde gerek taze tüketilen yaş meyve ve sebzeler gerekse gıda sanayinde hammadde olarak kullanılan yaş meyve ve sebzeler için zorunlu uygulamaya girmesi beklendiği

için AB ülkelerine yaş meyve ve sebze ihracatı yapan ancak üretimini iyi tarımsal uygulamalar çerçevesinde gerçekleştirmeyen firmalarımız için engel yaratacağı bir gerçektir.

EUREPGAP (Euro Retailer Produce Working Group- Good Agricultural Practices) ise çevre kirliliği ile gıda sağlığı ve güvenliği sorunlarının en yoğun yaşandığı Avrupa'da 4 gıda perakendecisi tarafından 1999 yılında hazırlanan " İyi Tarım Uygulamaları"nın minimum kurallarının standardının belirleyen bir protokoldür (Protokol ekte sunulmuştur). EUREP (Avrupa Perakendicileri Ürün Çalışma Grubu), Avrupa'da tarımsal gıda sektöründeki lider parekendecilerin bir araya gelerek oluşturdukları kar amacı gütmeyen bir oluşumdur. GAP (İyi tarım Uygulamaları) perakendeciler tarafından satın alınan tarımsal ürünlerde aranan " İyi Tarım Uygulama"larının minimum standartlarını tanımlamaktadır. Protokol, tarım işletmelerinde "kalite yönetim sistemi" ilkeleri ve ISO 65 ile uyumun gözetilerek "İyi Tarım Uygulamaları" Standardı olarak düzenlenmiştir. Protokolün ana amacı, tarım ürünleri üretiminde kimyasal girdilerin (pestisit, gübre vb.) kullanımının azaltılmasıdır. Ayrıca protokol HACCP'i referans alarak; gıda zincirinin ilk halkasını oluşturan tarım ürünleri üretim sürecinde çalışanların sağlık, güvenlik ve sosyal güvence kurallarının iyileştirmeyi, çevrenin korunmasının, hayvan sağlığı ve refahının sağlanmasını ve gıda güvenliği alanında tüketicilerin kaygılarını gidermeyi amaçlamaktadır**.**

### 4.4.2. İyi Üretim Uygulamaları

İyi üretim uygulamaları, gıda güvenliğini sağlayan tüm hijyenik uygulamalar, bunların prosedürleri ve kayıtlarını kapsayan uluslararası geçerliliği olan bir uygulamadır. İyi üretim uygulamaları, işletmelerin sahip olması gereken temel özellikleri tanımlamaktadır. Üretim ortamı ve çevre, süreçler ve ekipmanlar, hammadde ve personel olmak üzere dört ana konunun ürün kalitesi ve güvenliği açısından etkileri tanımlanarak, tüm riskler kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

### 4.4.3. Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizi (HACCP)

Ülkemizde TSE, HACCP uygulamalarını "HACCP Standardı" şeklinde belgelendirmektedir.

HACCP standardı, yedi temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler;

1. Tehlike analizi ve risk kategorilerinin belirlenmesi,
2. Kritik kontrol noktalarının belirlenmesi
3. Kontrol karakterleri ve sınırlarının belirlenmesi,
4. İzleme sisteminin belirlenmesi
5. Düzeltici faaliyetler
6. İşlemlerin etkinliği ve doğrulama
7. Kayıt tutmadır (Delice, 2006).

HACCP sistemi, hammadde temininden tüketim aşamasına kadar olan gıda üretim zincirinde gıda güvenliğinin sağlanmasını garanti altına alan, ürün güvenliğini etkileyen tehlikelerin önceden bilinmesi ve kontrol altına alınmasını sağlayan sistematik bir yaklaşımdır. HACCP, gıda güvenliği sorunlarının önlenmesini esas alan bir gıda kontrol sistemi olup, uluslararası otoriteler tarafından gıdaların neden olduğu hastalıkların kontrolünde en etkili sistem olarak kabul edilmektedir.

Sistem üretimden satışa kadar olan süreçlerin her aşamasında gıda güvenliği risklerini tanımlama ve kontrol etme esasına dayalı temel hijyenik prensipleri kurmayı amaçlamakta olup, bu amaca ulaşmak için HACCP sistemi ile mikrobiyolojik (küf, bakteri vb.), kimyasal (ilaç kalıntıları, ağır metaller vb.) ve fiziksel (cam parçası, metal parçası, saç vb.) risklerin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

Bu risklerin elimine edilmesi için ise; hammadde, üretim yöntem ve tekniği, çalışanların hijyeni ve tedarik zincirinde üretimden tüketime kadar olan bütün süreçlerde çeşitli uygulamaları gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, HACCP sistemi yaş meyve ve sebze sektörü dahil olmak üzere gıda işleyen, paketleyen, taşıyan ve dağıtan tüm sektörlere uygulanmaktadır. HACCP, sorunların giderilmesine değil, önlenmesine yönelik bir sistemdir.

Avrupa Birliği'nde, ithal edilen yaş meyve sebzeler, gıda kontrolörleri tarafından HACCP sistemi açısından kontrol edilmemekle birlikte, bu belgenin olması güçlü bir doküman olarak kabul edilmektedir.

HACCP Sistemi, bağımsız sertifika kuruluşlarınca denetlenmekte ve sertifika verilmektedir.

### 4.4.4. ISO 9001: 2000 Kalite Yönetim Standardı

ISO 9000 serisi standartlar 2000 yılına kadar Kalite Güvence Sistemlerini tanımlayan standartlar iken 2000 yılında yapılan revizyon ile Kalite Yönetim Sistem standardına dönüşmüştür. ISO 9001: 2000 Kalite Yönetim Sistemi, hizmet veya üretim sektöründeki bir firmanın kalite performansını artırmak için asgari olarak nelerin yapılması gerektiğini standarda bağlayan bir sistemdir.

### 4.4.5. ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sistemi

ISO 22000 Standardının amacı gıda tedarik zinciri boyunca gıda güvenliği yönetimi için gerekli olan uygulamaları uyumlaştırmaktır. Söz konusu standart, çiftçiden gıda hizmet sektörüne kadar gıda zincirindeki tüm üyeleri kapsayan gıda güvenliği yönetim uygulamalarını tanımlayan bir standarttır.

# 5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

## 5.1. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Sektörü

### 5.1.1. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Üretimi

Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin en büyük üreticisi ve ihracatçısıdır. Türkiye'nin iklim ve coğrafyası, meyve-sebzelerde çeşitliliği ve doğal koşullarda yetiştirilmesini mümkün kılmaktadır. Organik ürün yetiştirilmesi ve ihracı Türkiye için fırsatlar yaratmaktadır (Yılmaz, 2007).

Dünyanın bir çok ülkesiyle karşılaştırıldığında ülkemizde hemen hemen her mevsimde ve her bölgede meyve ve sebze üretimi söz konusudur. Fakat belirli bölgeler bu ürünler üretiminde daha fazla pay almaktadır. Örneğin Akdeniz ve Ege bölgesi Türkiye toplam meyve üretiminin % 54'ünü ve sebze üretiminin ise % 49'unu sağlamaktadır. Son 30 yıl içerisinde ülkemizde meyve ve sebze tüketimi genel olarak artış eğilimi göstermektedir. Meyve ve sebze ürünleri, gerek sanayi üretimi ve gerekse ihracatımızda önemli bir yer tutmakta olup toplam tarım ürünleri ihracatımızın yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır (Akbay ve ark., 2005).

2007 yılında sebze ürünleri üretim miktarı bir önceki yıla göre % 0,7 oranında azalarak yaklaşık 25,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Sebze ürünleri alt gruplarında üretim miktarları incelendiğinde 2007 yılında yumru ve kök sebzeler % 8,2 oranında artarken, meyvesi için yetiştirilen sebzeler % 1,7 oranında, başka yerde sınıflandırılmamış diğer sebzeler % 3,8 oranında azalış göstermiştir. Sebzeler grubunun önemli ürünlerinden domates % 0,9, kuru soğan % 5,3, havuç % 62,6 oranında artarken, sivri biber % 6,2, dolmalık biber % 9, sakız kabak % 7,4, pırasa % 19,9, hıyar % 6,9, fasulye % 7,8, baş lahana % 7,5, ıspanak % 2,7, kavun % 5,9 oranında azalmıştır (TÜİK, 2008).

2007 yılında meyve ürünlerinin üretim miktarı bir önceki yıla göre %4,3 oranında azalarak yaklaşık 14,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Meyveler içinde önemli ürünlerin üretim miktarlarına bakıldığında, 2007 yılında bir önceki yıla göre elma % 22,8, armut % 12,1, kayısı % 21,2, erik % 12,3, kiraz % 28,3, vişne 48,9

oranında artmış, şeftali % 2,4 oranında azalmıştır. Zeytin üretimi ise bir önceki yıla göre % 39,1 oranında azalış göstermiştir. Turunçgil meyvelerden portakal % 7,1, mandalina % 5,9 ve limon % 8,3 oranında azalmıştır. Sert kabuklu ürünlerden antep fıstığı % 33,3, fındık % 19,8 oranında azalış, ceviz % 33,1 oranında artış göstermiştir. Toplam üzüm üretimi % 9,7, incir üretimi % 27,6 oranında azalmış, muz üretimi ise % 6,1 oranında artmıştır. Yaş çay üretimi bir önceki yıla göre % 2,2 oranında artarak yaklaşık 1,1 milyon ton civarında gerçekleşmiştir (TÜİK, 2008).

Ülkemiz üretimin miktarı bakımından önemli bir üretici ülke görünümünde olmakla birlikte, ihracatın üretime oranı % 3.7 civarındadır. Bu yapının en önemli nedenleri ürünlerin gıda sanayinde hammadde olarak kullanılması ve yurtiçinde tüketilmesi ile ihracata konu olan yaş meyve ve sebzelerin, uluslararası piyasalarda talep edilen miktar ve kaliteye uygun çeşitlerin olmamasıdır. Güvenli gıda üretilmesi için tüketicilerden gelen talepler ve artan çevresel bilinç nedeniyle önemi giderek artan uluslararası standartlara uyum sağlanamaması gelecek yıllarda da ihracatın üretime oranının çok düşük olmasına neden olabilecektir.

Ülkemiz yaş meyve üretimi 4 ana grup altında incelenmektedir. 2006 yılı itibariyle yaklaşık 13.5 ton milyon ton meyve üretimi içinde üzümsü meyveler %36 ile en önemli paya sahiptir. Sofralık üzüm bu grubun ticari önemi en fazla olan meyvesidir. İncir bu grubun gerek üretim gerekse ihracat açısından ikinci önemli ürünüdür. Yumuşak çekirdekli meyveler yaş meyve üretimimizin % 18'ini oluştururken elma bu grubun en önemli meyvesidir. Turunçgil meyveleri, yaş meyve üretiminden % 23 pay almaktadır. Taş çekirdekli meyve grubunun meyve üretimi içindeki payı % 11 olup kayısı, kiraz, erik ve şeftali bu grubu temsil eden meyveler olarak dikkat çekmektedir. Çizelge 5.1'de görüldüğü gibi en çok ürettiğimiz meyveler üzüm, narenciye, elma ve incirdir.

Çizelge 5.1. Yıllar İtibariyle Türkiye Meyve Üretimi (Miktar: 1000 Ton )

| Yıllar | İncir | Üzüm | Çilek | Limon | Portakal | Mandarin | Elma | Armut | Ayva | Kayısı | Şeftali |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1987 | 355 | 3 300 | 40 | 340 | 700 | 270 | 1680 | 370 | 71 | 210 | 235 |
| 1988 | 350 | 3 350 | 42 | 360 | 740 | 310 | 1950 | 410 | 78 | 284 | 325 |
| 1989 | 279 | 3 430 | 50 | 335 | 740 | 336 | 1850 | 430 | 75 | 370 | 317 |
| 1990 | 300 | 3 500 | 51 | 357 | 735 | 345 | 1900 | 413 | 79 | 240 | 350 |
| 1991 | 314 | 3 600 | 51 | 429 | 830 | 390 | 1900 | 403 | 78 | 276 | 350 |
| 1992 | 250 | 3 450 | 50 | 420 | 820 | 390 | 2100 | 420 | 80 | 320 | 370 |
| 1993 | 270 | 3 700 | 60 | 440 | 840 | 405 | 2080 | 420 | 78 | 230 | 370 |
| 1994 | 279 | 3 450 | 65 | 470 | 920 | 430 | 2095 | 410 | 82 | 400 | 375 |
| 1995 | 300 | 3 550 | 76 | 418 | 842 | 453 | 2100 | 410 | 71 | 250 | 340 |
| 1996 | 290 | 3 700 | 107 | 401 | 890 | 450 | 2200 | 415 | 85 | 206 | 360 |
| 1997 | 243 | 3 700 | 110 | 270 | 740 | 365 | 2550 | 400 | 95 | 270 | 355 |
| 1998 | 255 | 3 600 | 120 | 390 | 970 | 480 | 2450 | 360 | 95 | 490 | 410 |
| 1999 | 275 | 3 400 | 129 | 520 | 1 100 | 500 | 2500 | 360 | 92 | 335 | 400 |
| 2000 | 240 | 3 600 | 130 | 460 | 1 070 | 560 | 2400 | 380 | 105 | 530 | 430 |
| 2001 | 235 | 3 250 | 117 | 510 | 1 250 | 580 | 2450 | 360 | 102 | 470 | 460 |
| 2002 | 250 | 3 500 | 145 | 525 | 1 250 | 590 | 2200 | 340 | 110 | 315 | 455 |
| 2003 | 280 | 3 600 | 150 | 550 | 1 250 | 550 | 2600 | 370 | 110 | 460 | 470 |
| 2004 | 275 | 3 500 | 155 | 600 | 1 300 | 670 | 2100 | 320 | 80 | 320 | 372 |
| 2005 | 285 | 3 850 | 200 | 600 | 1 445 | 715 | 2570 | 360 | 100 | 860 | 510 |
| 2006 | 290 | 4 000 | 211 | 710 | 1 535 | 791 | 2002 | 317 | 106 | 460 | 552 |

Kaynak: TÜİK, 2007

Ülkemiz sebze üretiminde en önemli pay meyvesi yenen sebzelere ait olup, domates, kavun, karpuz, patlıcan, hıyar ve biber bu grubu temsil eden en önemli sebzelerdir. Çizelge 5.2’ de görüldüğü gibi en çok üretilen sebze domatestir.

Çizelge 5.2 Yıllar İtibariyle Türkiye Sebze Üretimi (Miktar: 1000 Ton)

| | Pırasa | Domates | Patlıcan | Hıyar | Fasulye | Havuç | Soğan | Karnabahar |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1987 | 300 | 5 000 | 710 | 800 | 400 | 150 | 150 | 64 |
| 1988 | 310 | 5 250 | 730 | 800 | 410 | 157 | 165 | 67 |
| 1989 | 310 | 5 750 | 720 | 800 | 383 | 178 | 170 | 65 |
| 1990 | 340 | 6 000 | 735 | 1 000 | 430 | 168 | 186 | 68 |
| 1991 | 320 | 6 200 | 750 | 1 010 | 436 | 171 | 200 | 68 |
| 1992 | 310 | 6 450 | 750 | 1 050 | 452 | 190 | 212 | 69 |
| 1993 | 315 | 6 150 | 750 | 1 050 | 440 | 210 | 210 | 75 |
| 1994 | 310 | 6 350 | 810 | 1 140 | 435 | 225 | 215 | 77 |
| 1995 | 315 | 7 250 | 750 | 1 250 | 460 | 250 | 235 | 80 |
| 1996 | 316 | 7 800 | 850 | 1 300 | 455 | 270 | 230 | 85 |
| 1997 | 312 | 6 600 | 847 | 1 400 | 450 | 240 | 235 | 85 |
| 1998 | 302 | 8 290 | 915 | 1 475 | 455 | 232 | 210 | 82 |
| 1999 | 314 | 8 956 | 976 | 1 650 | 471 | 239 | 218 | 76 |
| 2000 | 308 | 8 890 | 924 | 1 825 | 514 | 235 | 228 | 90 |
| 2001 | 300 | 8 425 | 945 | 1 740 | 490 | 230 | 225 | 88 |
| 2002 | 290 | 9 450 | 955 | 1 670 | 515 | 235 | 210 | 90 |
| 2003 | 305 | 9 820 | 935 | 1 780 | 545 | 405 | 220 | 108 |
| 2004 | 295 | 9 440 | 900 | 1 725 | 582 | 438 | 207 | 110 |
| 2005 | 326 | 10 050 | 930 | 1 745 | 555 | 388 | 200 | 117 |
| 2006 | 320 | 9 854 | 924 | 1 799 | 563 | 394 | 200 | 136 |

Kaynak: TÜİK, 2007.

### 5.1.2. Türkiye'de Yaş Meyve – Sebze Dış Ticareti

#### 5.1.2.1. Türkiye'nin İhracatı

Yaş meyve sebze ve narenciyede 2007 yılında bir önceki yıla göre miktarda % 4'lük, değerde ise % 28'lik bir artış meydana gelmiştir. Çizelge 5.3'den anlaşılan gruplar içerisinde, taze sebze miktarda % 45'lik, değerde ise % 62'lik bir artış göstermiş ve 2007 yılında 553.062.853 $'lık değerle ilk sırada yer almıştır (Sapan, 2008).

Çizelge 5.3. Türkiye Yaş Meyve-Sebze ve Narenciye İhracat Kayıt Rakamları (M: Kg, D:$)

| Gruplar | 2006 | | 2007 | | ARTIŞ / AZALIŞ | | 2007 PAYI (%) | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Miktar | Değer | Miktar | Değer | M | D | M | D |
| Taze Sebze | 694.767.694 | 340.828.467 | 1.007.837.210 | 553.062.853 | 45 | 62 | 46 | 38 |
| Narenciye | 1.055.669.409 | 478.426.555 | 830.519.166 | 514.822.748 | -21 | 8 | 38 | 35 |
| Taze Meyve | 359.135.345 | 331.909.171 | 356.257.968 | 403.697.138 | -1 | 22 | 16 | 27 |
| Genel Toplam | 2.109.572.448 | 1.151.164.193 | 2.194.614.344 | 1.471.582.739 | 4 | 28 | 100 | 100 |

Kaynak: AKİB, 2008.

Yaş meyve ve sebze ihracatımızda önem arz eden ürünler; turunçgiller, elma, karpuz, kavun, kiraz, sofralık üzüm, domates, biber ve kuru soğandır.

Çizelge 5.4'de görüldüğü gibi 2007 yılında yaş meyvede en fazla ihracatı yapılan ürün değerde 146.572.031 $ ve miktarda 57.071.453 kg. ile kiraz-vişne olmuştur. Bunu sırasıyla üzüm, çilek, incir ve nar izlemiştir.

2007 yılında Yaş Sebze'de Türkiye geneli en fazla ihracatı yapılan ürün değerde 316.925.441 $ ve miktarda 394.235.295 kg. ile domates olmuştur. Bunu sırasıyla biber, hıyar-kornişon, patates ve soğan-şalot izlemiştir.

Narenciye'de 2007 yılında bir önceki yıla göre değerde % 8'lik bir artış görülürken miktarda ise % 21'lik bir azalış meydana gelmiştir. Narenciye içerisinde limon miktarda % 13'lük azalış, değerde ise % 27'lik bir artış göstermiş ve 2007 yılında 197.903.707 $'lık değerle ilk sırada yer almıştır.

Çizelge 5. 4. Ürünler ve Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Meyve ve Sebze İhracatı (Miktar: 1000 Ton, Değer: 1000$)

| ÜRÜNLER | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | | 2004 | | 2005 | | 2006* | | 2007* | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D |
| Kiraz | 12 | 23 652 | 25 | 48 702 | 19 | 49 276 | 33 | 76.944 | 40 | 117 988 | 35 | 92 147 | 54 | 132 496 | 57 | 146 572 |
| Üzüm | 65 | 28 839 | 79 | 32 835 | 77 | 32 057 | 99 | 51 024 | 159 | 81 746 | 155 | 91 361 | 153 | 85 213 | 172 | 133 019 |
| Çilek | 0.07 | 84.3 | 0.02 | 41.8 | 0.05 | 78.7 | 0.18 | 211.11 | 0.31 | 303 | 6.26 | 6081 | 12 | 11 795 | 17 | 21 395 |
| İncir | | | 6 | 6 713 | 6 | 5 898 | 9 | 11 388 | 10 | 13 649 | 10 | 12 601 | 9 | 17 890 | 8 | 18 029 |
| Nar | | | | | | | | | | | 11 | 9 427 | 11 | 11 209 | 13 | 16 860 |
| Şeftali | 15 | 3 853 | 24 | 6 619 | 28 | 8 076 | 44 | 24 236 | 20 | 11 837 | 39 | 20 602 | 39 | 23 008 | 19 | 16 034 |
| Kayısı | 4 | 2 547 | 6 | 3 766 | 5 | 3 523 | 6 | 7 443 | 8 | 9 577 | 10 | 10 163 | 13 | 11 845 | 15 | 15 080 |
| Karpuz | 11 | 1 351 | 11 | 1 615 | 11 | 1 819 | 28 | 7 000 | 17 | 4 239 | 16 | 4 015 | 16 | 4 176 | 20 | 6 457 |
| Elma | 13 | 5 410 | 21 | 7 5353 | 14 | 5 890 | 19 | 9 880 | 20 | 9 988 | 29 | 12 401 | 25 | 10 438 | 10 | 5 671 |
| Limon | 165 | 67705 | 199 | 74 998 | 209 | 75 268 | 163 | 76 884 | 216 | 99 213 | 356 | 169 397 | 328 | 156 406 | 286 | 197 903 |
| Mandarin | 141 | 49635 | 215 | 71 653 | 193 | 61 963 | 198 | 85 701 | 216 | 95 555 | 246 | 109 313 | 322 | 149 221 | 252 | 155 401 |
| Portakal | 91 | 30577 | 143 | 46 507 | 150 | 45 194 | 176 | 58 492 | 134 | 51 574 | 193 | 75 919 | 246 | 102 289 | 252 | 155 401 |
| Greyfurt | 85 | 22748 | 73 | 19 211 | 103 | 26 520 | 86 | 32 141 | 116 | 51 976 | 99 | 50 834 | 157 | 70 491 | 126 | 72 403 |
| Domates | 119 | 37500 | 190 | 48 915 | 244 | 67 835 | 227 | 88 108 | 235 | 109 564 | 250 | 145 774 | 306 | 176 835 | 394 | 316 925 |
| Biber | 32 | 20313 | 40 | 19 651 | 51 | 25 200 | 44 | 35 374 | | | 63 | 56 071 | 59 | 55 997 | 60 | 70 226 |
| Hıyar,Kornişon | 8 | 3 596 | 20 | 7 071 | 21 | 7 864 | 22 | 10 215 | 27 | 12 666 | 31 | 17 949 | 52 | 30 758 | 62 | 45 532 |
| Patates | 140 | 24956 | 105 | 12 950 | 25 | 1 908 | 172 | 16 070 | 154 | 14 535 | 78 | 6 399 | 50 | 8 417 | 232 | 37 773 |
| Soğan (Kuru) | 85 | 11665 | 161 | 16 423 | 138 | 13 624 | 137 | 15 699 | 74 | 10 348 | 64 | 6 948 | 141 | 20 568 | 171 | 36 396 |
| Havuç | 17 | 3 023 | 30 | 3 956 | 27 | 2 942 | 46 | 7 198 | 30 | 5 454 | 34 | 6 498 | 43 | 8 925 | 46 | 10 303 |
| Kabaklar | | | 4 | 1 607 | 4 | 2 150 | 6 | 3 728 | 6 | 4 516 | 8 | 6 463 | 7 | 5 745 | 10 | 7 961 |
| Patlıcanlar | 4 | 1 954 | 6 | 2 482 | 5 | 2 490 | 6 | 4 072 | 5 | 4 051 | 6 | 5 658 | 5 | 4 473 | 6 | 5 575 |
| Pırasa | 6 | 1 241 | 12 | 2 873 | 6 | 1 902 | 15 | 4 336 | 8 | 2 957 | 9 | 3 419 | 11 | 5 463 | 6 | 2 728 |

Kaynak: FAO, 2007.

Kaynak: YMS Portalı, 2008 *

### 5.1.2.2. Türkiye'nin İthalatı

Ülkemiz sahip olduğu üretim alanı ve ekolojik yapısı itibariyle yaş meyve ve sebze üretiminde kendine yeterli ve ihracat şansına sahip şanslı ülkelerden birisidir. Bahsedilen nedenle ülkemiz yaş meyve ve sebze ithalatının yapısı aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

-Muz, hindistan cevizi, ananas, avokado armudu gibi ülkemizde yetiştiricilik imkanı kısıtlı olan veya yetiştiriciliği mümkün olmayan meyveler ithal edilmektedir.

-Dahilde işleme rejimi kapsamında gıda işleme sanayinin ihtiyaç duyduğu çeşitlerin temini amacıyla ithalat yapılmaktadır (elma gibi).

- Sezon dışı talebi karşılamak amacıyla ithalat yapılmaktadır.

-Zaman zaman da re-export yapmak amacıyla yaş meyve-sebze ithal edildiği görülmektedir.

Çizelge 5.5. Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Meyve İthalatı (Miktar: Ton Değer: 1000$)

| Ürünler | Muz | | Hurma | | Kivi | | Hindistan Cevizi | | Ananas | | Avakado | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D |
| 2000 | 124 245 | 49 024 | 8 514 | 1 127 | | | 742 | 161 | 151 | 76 | 21 | 13 |
| 2001 | 41 601 | 16 490 | 7 308 | 1 481 | 2 451 | 901 | 291 | 103 | 19 | 11 | 4 | 3 |
| 2002 | 65 597 | 25 622 | 12 829 | 3 271 | 3 022 | 945 | 207 | 76 | 62 | 24 | 8 | 5 |
| 2003 | 91 937 | 36 350 | 7 859 | 1 731 | 3 743 | 1 048 | 639 | 364 | 50 | 76 | 11 | 10 |
| 2004 | 110 210 | 43 250 | 8 220 | 2 406 | 7 060 | 2 086 | 580 | 398 | 191 | 146 | 40 | 41 |
| 2005 | 151 020 | 61 597 | 11 470 | 3 941 | 10 920 | 3 277 | 820 | 503 | 400 | 326 | 80 | 107 |

Kaynak: FAO, 2007

Çizelge 5.5'in incelenmesinden de görülebileceği gibi ülkemizde yetiştirilmeyen tropik meyveler ile üretimi yeterli olmayan kivi, muz gibi meyvelerin ithalatı yapılmaktadır. Diğer ürünler için ithalat genellikle ülkemizde ürünün mevsimsel olarak yetişmediği dönemlerde talebi karşılamak amacı ile yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, dahilde işleme rejimi kapsamında, gıda sanayinde kullanılmak üzere ithalat da (meyve suyu üretimi için elma ve turunçgil) yapılmaktadır (Koç, 2003).

Yaş sebze ithalatımızda ise ülkemizde mevsime ve verim düşüklüğüne bağlı olarak bazı aylarda daha yoğun olmak üzere özellikle patates, soğan, sarımsak gibi ürünlerin ithalatı iç talebi karşılamak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Çizelge 5.6).

Domates işleme sanayi için (salça vb. ürünlerin yapımında) üretimin yeterli olmadığı dönemler ile yurtiçi talebin yoğun olduğu dönemlerde domates ithalatı ihtiyaç oranında yapılmaktadır.

Çizelge 5.6. Yıllar İtibariyle Türkiye Yaş Sebze İthalatı (Miktar: Ton Değer: 1000$)

| Ürünler | Patates | | Domates | | Marul ve Hindiba | | Hıyarlar | | Fasulye | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D |
| 2000 | 10730 | 4 727 | | | 250 | 79 | | | 930 | 92 |
| 2001 | 2 107 | 821 | 60 | 8 | | | 20 | 16 | 400 | 49 |
| 2002 | 11821 | 5 765 | 70 | 28 | 10 | 3 | | | | |
| 2003 | 9 255 | 5 221 | 10 | 9 | 50 | 25 | 20 | 13 | 2 090 | 663 |
| 2004 | 9 080 | 5 858 | 40 | 16 | 50 | 41 | 20 | 18 | 20 | 9 |
| 2005 | 13700 | 7 693 | 60 | 31 | | | | | | |

Kaynak: FAO, 2007

## 5.2. Türkiye – AB Yaş Meyve ve Sebze Dış Ticareti

### 5.2.1. AB Ülkelerinde Üretim

Kuzey Avrupa ülkelerinde iklim koşulları nedeniyle meyve ve sebze üretimi sınırlı kalsa da, birçok AB üyesi ülkede yoğun bir şekilde meyve ve sebze üretimi yapılmaktadır (Koç, 2005).

2006 yılında İspanya ve İtalya meyve üretiminin en çok yapıldığı iki ülke olup, iki ülke toplam üretimin %70'ini gerçekleştirmektedir. Diğer önemli üreticiler Fransa, Yunanistan ve Almanya'dır (Çizelge 5.7).

Çizelge 5.7. Ülkeler İtibariyle AB'de Meyve Üretimi (1000 ton)

| ÜLKELER | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| İtalya | 17 989 | 17 625 | 16 085 | 15189 | 18 001 | 18 133 | 17 812 |
| İspanya | 16 088 | 15 147 | 16 065 | 17 958 | 16 920 | 15 536 | 16 513 |
| Fransa | 11 266 | 10 935 | 10 654 | 9 5584 | 11 064 | 9906 | 9 681 |
| Yunanistan | 4 227 | 4 345 | 3 664 | 3 011 | 3 360 | 3 614 | 3 614 |
| Almanya | 5 696 | 4 080 | 3 881 | 2 662 | 2 781 | 2 577 | 2 690 |
| Portekiz | 1 925 | 1 742 | 2 022 | 1 820 | 1 816 | 1 844 | 1 867 |
| Hollanda | 711 | 531 | 575 | 569 | 697 | 605 | 638 |
| Belçika | 786 | 473 | 571 | 546 | 641 | 590 | 595 |
| İngiltere | 308 | 332 | 291 | 270 | 294 | 354 | 354 |
| Avusturya | 1 085 | 1 019 | 1 054 | 1101 | 1 139 | 1 024 | 1 110 |
| Danimarka | 54 | 49 | 49 | 61 | 70 | 72 | 71 |
| İsveç | 38 | 32 | 31 | 35 | 34 | 32 | 32 |
| Finlandiya | 18 | 20 | 18 | 14 | 14 | 16 | 16 |
| İrlanda | 24 | 25 | 22 | 21 | 22 | 22 | 22 |
| Lüksemburg | 33 | 24 | 35 | 23 | 34 | 24 | 22 |
| Bulgaristan | 739 | 638 | 556 | 591 | 525 | 369 | 371 |
| Çek Cumh. | 556 | 417 | 507 | 448 | 526 | 389 | 506 |
| Estonya | 26 | 27 | 28 | 9 | 8 | 16 | 16 |
| Kıbrıs | 285 | 253 | 246 | 249 | 297 | 237 | 233 |
| Letonya | 48 | 50 | 64 | 46 | 17 | 55 | 55 |
| Litvanya | 115 | 171 | 97 | 118 | 50 | 123 | 126 |
| Macaristan | 1 721 | 1 729 | 1 200 | 1 305 | 1 826 | 1 268 | 1 323 |
| Malta | 6 | 6 | 6 | 6 | 7 | 8 | 8 |
| Polonya | 2 244 | 3 411 | 3 002 | 3 307 | 3 520 | 2 920 | 3 211 |
| Romanya | 2 596 | 2 474 | 2 028 | 3 166 | 3 038 | 2 156 | 2 434 |
| Slovakya | 252 | 211 | 176 | 122 | 95 | 99 | 94 |
| Slovenya | 297 | 210 | 300 | 236 | 320 | 259 | 260 |

Kaynak: FAO, 2007.

11 milyon tonluk üretimi ile elma AB'nde en çok üretilen meyve olup, elmayı 6.7 milyon ton ile portakal, 4.3 milyon ton ile şeftali, 2.8 milyon ton ile mandarin, 2.7 milyon ton ile armut, 1.5 milyon ton ile limon izlemektedir(Çizelge 5.8).

Çizelge 5.8. Ürünler İtibariyle AB Ülkelerinde Meyve Üretimi(1000 Ton)*

| ÜRÜNLER | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Elma | 14 101 | 13 485 | 12 688 | 11 916 | 12 955 | 11 402 | 11 407 |
| Portakal | 5 736 | 5 993 | 6 203 | 6 057 | 5 868 | 5 857 | 6 795 |
| Şeftali ve nektarin | 4 468 | 4 318 | 4 154 | 3 187 | 4 200 | 4 376 | 4 374 |
| Mandarin | 2 614 | 2 584 | 2 868 | 2 776 | 3 287 | 2 817 | 2 840 |
| Limon ve Lime | 1 675 | 1 784 | 1 619 | 1 825 | 1 496 | 1 668 | 1 569 |
| Armut | 2 901 | 2 645 | 2 756 | 2 744 | 2 866 | 2 790 | 2 774 |
| Çilek | 1 115 | 1 140 | 9 650 | 9 134 | 1 099 | 1 112 | 1 152 |
| Erik | 1 945 | 2002 | 1 617 | 1 928 | 1 528 | 1 596 | 1 581 |
| Kayısı | 671 | 581 | 630 | 571 | 712 | 739 | 755 |
| Kiraz | 782 | 684 | 669 | 575 | 536 | 582 | 591 |
| Kivi | 526 | 469 | 537 | 476 | 589 | 576 | 590 |

*Tablo AB Üyesi 27 ülke üzerinden hazırlanmıştır.
Kaynak: FAO, 2007.

İspanya ve İtalya toplam sebze üretiminin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. 2006 yılında İtalya'nın toplam sebze üretimi 15 milyon ton olarak gerçekleştirmiştir. İspanya ise 12 milyon tonluk sebze üretimi ile ikinci sırayı almıştır (Çizelge 5.9).

Çizelge 5.9. Ülkeler İtibariyle AB'de Sebze Üretimi (1000 Ton)

| ÜLKELER | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| İtalya | 16 389 | 15 002 | 14 141 | 15 138 | 16 350 | 15 994 | 15 132 |
| İspanya | 12 195 | 12 287 | 12 762 | 12 808 | 13 383 | 13 355 | 12 512 |
| Fransa | 6 619 | 6 439 | 6 559 | 6 315 | 6 418 | 6 037 | 5 752 |
| Yunanistan | 4 310 | 4 260 | 3 988 | 4 107 | 4 254 | 3 938 | 3 938 |
| Almanya | 3 879 | 3 756 | 3 702 | 2 666 | 3 268 | 3 157 | 3 157 |
| Portekiz | 2 270 | 2 329 | 2 168 | 2 196 | 2 520 | 2 419 | 2 209 |
| Hollanda | 3 612 | 3 631 | 3 719 | 3 772 | 4 405 | 4 149 | 4 149 |
| Belçika | 2 294 | 2 206 | 2 279 | 2 448 | 2 554 | 2 419 | 2 160 |
| İngiltere | 2 922 | 2 856 | 2 582 | 2 508 | 2 634 | 2 772 | 2 772 |
| Avusturya | 535 | 568 | 587 | 503 | 550 | 511 | 528 |
| Danimarka | 248 | 246 | 246 | 278 | 254 | 252 | 252 |
| İsveç | 290 | 308 | 306 | 310 | 326 | 327 | 323 |
| Finlandiya | 243 | 231 | 237 | 234 | 236 | 250 | 236 |
| İrlanda | 221 | 228 | 221 | 214 | 212 | 209 | 209 |
| Lüksemburg | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 | 1 |
| Bulgaristan | 1 428 | 1 116 | 985 | 1 334 | 989 | 522 | 788 |
| Çek Cumh. | 459 | 419 | 336 | 296 | 332 | 295 | 305 |
| Estonya | 59 | 61 | 43 | 64 | 54 | 63 | 40 |
| Kıbrıs | 137 | 146 | 149 | 140 | 132 | 137 | 136 |
| Letonya | 106 | 159 | 148 | 218 | 181 | 172 | 197 |
| Litvanya | 333 | 325 | 293 | 519 | 347 | 338 | 184 |
| Macaristan | 1 503 | 1 860 | 1 853 | 1 942 | 2 033 | 1 547 | 1 456 |
| Malta | 61 | 58 | 50 | 54 | 63 | 64 | 69 |
| Polonya | 6 094 | 5 694 | 4 961 | 5 236 | 5 746 | 5 620 | 5 281 |
| Romanya | 3 382 | 3 850 | 3 975 | 4 845 | 4 775 | 3 826 | 4 141 |
| Slovakya | 417 | 401 | 317 | 339 | 341 | 338 | 332 |
| Slovenya | 80 | 62 | 71 | 65 | 83 | 89 | 80 |

Kaynak: FAO, 2007.

Domates 16 milyon tonluk üretimi ile en çok üretilen sebze olup onu kavun ve karpuz, soğan, havuç, marul, biber gibi sebzeler izlemektedir (Çizelge 5.10).

Çizelge 5.10. Ürünler İtibariyle AB Sebze Üretimi (1000 Ton)

| ÜRÜNLER | 2000 | 2001 | 2002 | 2003 | 2004 | 2005 | 2006 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Domates | 17980 | 17 107 | 15 716 | 17 520 | 19 805 | 18 420 | 16 536 |
| Karpuz | 2 811 | 2 722 | 2 860 | 3 185 | 3 220 | 2 908 | 2 892 |
| Havuç | 5 326 | 5 298 | 5 187 | 5 475 | 5 979 | 6 007 | 5 914 |
| Marul ve Hindiba | 3 344 | 3 285 | 3 281 | 3 262 | 3 454 | 3 383 | 3 462 |
| Fasulye | 991 | 982 | 992 | 948 | 966 | 890 | 885 |
| Enginar | 902 | 841 | 854 | 782 | 882 | 752 | 755 |
| Patlıcan | 790 | 795 | 759 | 854 | 879 | 779 | 817 |
| Sarımsak | 373 | 412 | 374 | 344 | 335 | 306 | 311 |
| Kuşkonmaz | 231 | 241 | 244 | 243 | 252 | 259 | 255 |

Kaynak: FAO, 2007.

### 5.2.2. Türkiye'nin AB Ülkelerine Yaş Meyve ve Sebze Dışsatımı

AB Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatından % 40 pay alan en önemli pazar konumundadır. AB'ne meyve sebze ihracatında ülkeler itibariyle en çok ihracat yapılan ülke Almanya ve onu İngiltere, İtalya, Polonya, Romanya, Fransa, Belçika izlemektedir (Çizelge 5.11). AB'ne meyve ihracatında ilk sırayı kiraz almaktadır. Diğer önemli ihracatı yapılan meyveler sırasıyla turunçgiller, üzüm ve yaş incirdir (Çizelge 5.12).

**Çizelge 5.11. Türkiye'nin AB Ülkelerine Meyve-Sebze İhracatı (Değer:Dolar Miktar: Kg)**

| ülke adı | 2003 D | M | 2004 D | M | 2005 D | M | 2006 D | M | 2007 D | M |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Fransa | 116.968.181 | 78.740.404 | 163.514.704 | 79.493.068 | 194.016.577 | 74.070.496 | 163.903.800 | 75.321.096 | 199.796.203 | 72.289.360 |
| Belçika-Lüksemburg | | | | | | | | | | |
| Hollanda | 92.444.836 | 87.158.127 | 123.761.236 | 95.401.187 | 115.287.468 | 95.675.572 | 121.622.559 | 103.183.117 | 114.976.323 | 74.929.714 |
| Almanya | 304.547.959 | 223.988.660 | 399.860.642 | 234.662.245 | 401.121.798 | 238.341.609 | 402.850.155 | 246.239.014 | 419.018.889 | 218.359.124 |
| İtalya | 169.573.834 | 88.450.058 | 274.077.545 | 88.001.581 | 601.456.222 | 115.942.093 | 487.636.836 | 129.597.803 | 413.069.700 | 98.171.857 |
| İngiltere | 128.553.215 | 133.698.379 | 169.713.538 | 145.596.255 | 183.114.126 | 154.258.542 | 184.167.798 | 143.702.084 | 196.805.099 | 140.631.830 |
| İrlanda | 5.580.507 | 6.666.003 | 6.797.773 | 7.315.348 | 7.216.522 | 7.430.941 | 9.391.002 | 9.526.585 | 10.036.940 | 9.599.491 |
| Danimarka | 7.587.173 | 5.995.982 | 11.474.264 | 6.308.670 | 13.636.962 | 6.158.033 | 10.885.959 | 6.303.846 | 12.312.207 | 5.740.379 |
| Yunanistan | 42.664.868 | 61.994.243 | 61.792.530 | 86.594.743 | 52.248.082 | 59.727.665 | 45.852.108 | 49.853.595 | 41.196.401 | 38.501.258 |
| Portekiz | 3.364.815 | 4.026.237 | 4.827.879 | 5.033.780 | 7.391.487 | 6.816.719 | 3.978.648 | 2.791.176 | 4.109.760 | 1.632.650 |
| İspanya | 30.823.802 | 18.507.499 | 43.390.547 | 19.861.752 | 59.239.081 | 29.980.972 | 34.835.517 | 14.097.772 | 39.323.456 | 12.841.157 |
| Belçika | 56.607.453 | 42.973.114 | 84.139.443 | 49.872.822 | 95.371.325 | 40.482.556 | 76.758.002 | 47.841.925 | 62.122.481 | 33.918.521 |
| Lüksemburg | 77.644 | 14.000 | 0 | 0 | 418.279 | 43.600 | | | | |
| İsveç | 10.600.549 | 7.589.444 | 13.331.272 | 8.260.340 | 15.689.424 | 8.497.353 | 16.362.964 | 9.710.435 | 17.222.603 | 7.223.085 |
| Finlandiya | 1.729.080 | 1.745.286 | 1.993.797 | 1.471.297 | 1.680.486 | 1.322.515 | 1.753.508 | 1.690.657 | 2.332.940 | 1.941.120 |
| Avusturya | 32.276.697 | 37.877.087 | 28.387.123 | 26.844.166 | 37.947.541 | 33.810.775 | 35.578.310 | 34.865.138 | 37.648.841 | 26.151.951 |
| Malta | 572.582 | 400.019 | 526.504 | 379.552 | 505.896 | 284.162 | 425.608 | 300.390 | 236.059 | 138.796 |
| Estonya | 824.576 | 489.910 | 1.690.193 | 1.430.477 | 606.185 | 699.846 | 238.823 | 144.839 | 239.860 | 138.181 |
| Letonya | 3.063.127 | 4.710.390 | 6.425.067 | 6.437.441 | 9.610.146 | 8.548.910 | 5.447.824 | 5.816.607 | 7.948.267 | 5.782.187 |
| Litvanya | 2.666.235 | 2.532.000 | 5.826.004 | 4.522.707 | 5.894.155 | 4.377.760 | 4.497.388 | 4.541.757 | 4.974.745 | 4.184.608 |
| Polonya | 22.547.152 | 29.978.398 | 29.802.417 | 29.571.321 | 55.177.659 | 45.412.757 | 46.762.124 | 45.902.620 | 76.966.620 | 49.622.942 |
| Çek Cumhuriyeti | 10.293.909 | 12.992.929 | 8.778.392 | 12.079.835 | 9.181.592 | 13.003.789 | 9.933.703 | 15.602.399 | 12.957.642 | 15.215.180 |
| Slovakya | 4.243.062 | 5.210.958 | 6.903.125 | 3.373.946 | 8.252.940 | 5.971.574 | 8.581.341 | 5.814.785 | 4.656.880 | 2.831.600 |
| Macaristan | 7.428.498 | 12.160.782 | 11.359.125 | 14.083.413 | 17.391.563 | 23.661.678 | 15.341.819 | 18.909.492 | 12.649.803 | 11.822.718 |
| Romanya | 37.442.822 | 128.243.703 | 48.452.399 | 124.421.774 | 69.935.138 | 160.150.864 | 85.647.363 | 197.910.699 | 104.879.319 | 167.143.349 |
| Bulgaristan | 6.902.533 | 22.922.181 | 9.462.843 | 36.354.301 | 12.159.504 | 37.564.478 | 17.952.941 | 56.617.817 | 39.621.370 | 92.913.743 |
| Slovenya | 3.740.782 | 6.159.348 | 3.714.421 | 4.951.637 | 8.577.095 | 10.745.971 | 5.397.485 | 6.952.361 | 3.911.107 | 3.665.093 |

Kaynak: TÜİK, 2007

Çizelge 5.12.Ürünler İtibariyle Türkiye'nin AB'ne Meyve İhracatı (M: Ton, D:1000$)

| ÜRÜNLER | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D |
| Kiraz (vişne dahil)(taze) | 10 998 | 22 005 | 22 860 | 45 029 | 19 113 | 50 887 | 31 021 | 74 072 |
| Üzüm(taze) | 44 727 | 21 567 | 40 492 | 19 577 | 34 326 | 18 269 | 34 454 | 22 616 |
| Mandarin,Klemantin vb. (taze/kurutulmuş) | 51 902 | 18 539 | 69 469 | 25 269 | 65 889 | 24 162 | 34 884 | 16 450 |
| Greyfurt ve Pomelo (taze/kurutulmuş) | 40 958 | 11 445 | 32 750 | 9 163 | 48 124 | 14 086 | 36 115 | 14 550 |
| Limon ve Tatlı Limon (taze/kurutulmuş) | 21 940 | 9 306 | 32 258 | 12 620 | 31 218 | 12 342 | 21 388 | 13 696 |
| İncir (taze) | 4 865 | 6 561 | 4 886 | 5 490 | 6 805 | 7 348 | 7 551 | 10 035 |
| Portakal(taze/kurutulmuş | 7 160 | 2 518 | 16 478 | 5 857 | 22 204 | 7 798 | 17 235 | 6 791 |
| Kayısı(zerdali) | 2 949 | 2 341 | 4 006 | 3 323 | 2 857 | 2 955 | 4 644 | 6 651 |
| Armut ve Ayva(taze) | 4 203 | 2 680 | 6 978 | 3 996 | 9 960 | 6 964 | 7 653 | 6 551 |
| Şeftali(nektarin | 1 672 | 974 | 3 299 | 1 729 | 3 476 | 2 403 | 6 550 | 5 726 |
| Karpuzlar(taze) | 8 903 | 1 132 | 9 398 | 1423 | 7 128 | 1 308 | 19 047 | 5 192 |
| Erikve Çakal Eriği(taze) | 1 036 | 1 019 | 3 778 | 3 032 | 1 927 | 1 919 | 3 163 | 3 229 |
| Kavunlar(taze) | 3 299 | 1 104 | 4 110 | 1 226 | 5 129 | 1 570 | 3 981 | 1 870 |
| Elma (taze) | 2 | 0.5 | 1 661 | 493 | 88 | 33 | 766 | 465 |
| Çilek (taze) | 57 | 80 | 18 | 38 | 34 | 70 | 121 | 113 |
| Toplam(Diğerleri Dahil) | 206 837 | 102 676 | 256 691 | 140 731 | 263 195 | 155 800 | 233 713 | 192 827 |

Kaynak: KOÇ, 2005.

2007 yılı itibariyle yaş meyve ihracatımızın 83 milyon dolarlık ihracat değeri ile Almanya AB'ne yapılan meyve ihracatında ilk sırada yer almaktadır. 28 milyon dolarla İngiltere, 17 milyon dolarla Hollanda, 13 milyon dolarla Avusturya, 10 milyon dolarla İtalya diğer önemli ülkelerdir (Çizelge 5.13).

2003 yılında 23.6 milyon dolar ihracat değeri ile AB'ne ihracatını gerçekleştirdiğimiz en önemli sebze domatestir. Domates değer olarak AB'ne toplam sebze ihracatımızın %27'sini oluşturmaktadır. Hıyarlar ve kornişonlar, soğan, sarımsak pırasa ve diğer soğanımsı sebzeler AB'ne yönelik önemli diğer sebzelerdir (Çizelge 5.14).

Çizelge 5.13. Ülkeler ve Yıllar İtibariyle Türkiye'nin AB'ne Meyve İhracatı (M: Ton,D:1000$)

| Ülkeler | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | | 2004* | | 2005* | | 2006* | | 2007* | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D | M | D |
| Almanya | 50 703 | 34 060 | 66 160 | 43 097 | 58 623 | 47 333 | 67 018 | 67 411 | 60 801 | 87 044 | 60 744 | 73 116 | 51 968 | 81 264 | 49 609 | 83 487 |
| İngiltere | 36 690 | 17 936 | 32 588 | 18 399 | 46 438 | 27 619 | 35 346 | 27 031 | 9 799 | 23 876 | 9 698 | 26 680 | 9 879 | 30 089 | 9 157 | 28 066 |
| Hollanda | 25 854 | 11 539 | 31 064 | 17 247 | 36 846 | 21 381 | 29 606 | 26 107 | 19 448 | 27 753 | 15 137 | 17 084 | 14 364 | 20 780 | 8 907 | 17 490 |
| Avusturya | 40 878 | 21 502 | 48 423 | 27 294 | 30 928 | 18 258 | 23 718 | 17 125 | 12 172 | 10 772 | 16 192 | 13 008 | 14 054 | 12 904 | 11 112 | 13 791 |
| İtalya | 2 481 | 1575 | 6 481 | 7 422 | 3 359 | 4 335 | 6 813 | 9 589 | 5 512 | 17 719 | 3 666 | 9 741 | 4 409 | 13 300 | 2 951 | 10 794 |
| Fransa | 5 349 | 2 531 | 6 065 | 3 537 | 7 347 | 3 815 | 10 020 | 9 142 | 3 435 | 4 254 | 3 237 | 4 415 | 2 389 | 4 421 | 3 218 | 8 733 |
| Belçika | 0 | 0 | 0 | 0 | 11 235 | 8 002 | 8 002 | 8 671 | 3 846 | 9 085 | 4 255 | 12 451 | 4 182 | 11 941 | 3 963 | 13 148 |
| Polonya | 14 613 | 4 559 | 24 716 | 7 871 | 24 514 | 7 413 | 19 967 | 8 329 | 4 491 | 1 516 | 5 464 | 2 787 | 5 432 | 2 392 | 10 930 | 8 428 |
| Yunanistan | 448 | 217 | 7 990 | 2 417 | 11 442 | 4 831 | 8 166 | 5 033 | 2 516 | 2 496 | 1 554 | 1 942 | 1 854 | 2 851 | 1 105 | 1 791 |
| Macaristan | 8 861 | 3 131 | 9 770 | 3 517 | 9 732 | 3 489 | 6 616 | 3 544 | | | | | | | | |
| Çek Cum. | 4 823 | 1 684 | 9 910 | 3 533 | 9 305 | 3 481 | 6 555 | 3 226 | | | | | | | | |
| İsveç | 1 694 | 1 416 | 2 169 | 2 240 | 1 563 | 1 568 | 1 407 | 1 877 | 1 570 | 2 906 | 1 290 | 2 366 | 1 789 | 3 533 | 1 654 | 4 108 |
| Slovakya | 3 340 | 1 238 | 7 702 | 2 825 | 5 487 | 1 908 | 3 181 | 1 351 | | | | | | | | |
| İspanya | 34 | 28 | 303 | 109 | 43 | 128 | 429 | 1 283 | | | | | | | | |
| Slovenya | 1 279 | 468 | 1 770 | 642 | 2 850 | 1 067 | 2 927 | 1 204 | | | | | | | | |
| Letonya | 19 | 9 | 428 | 150 | 1 834 | 565 | 2 431 | 1 086 | 2 715 | 1 456 | 2 827 | 1 835 | 1 584 | 1 179 | 2 145 | 2 296 |
| Litvanya | 8 | 1.4 | 248 | 83 | 847 | 269 | 913 | 519 | | | | | | | | |
| Danimarka | 1 230 | 559 | 727 | 273 | 577 | 243 | 505 | 254 | | | | | | | | |
| Malta | 79 | 30 | 104 | 49 | 93 | 42 | 41 | 29 | | | | | | | | |
| Estonya | 79 | 30 | 104 | 49 | 93 | 42 | 41 | 29 | | | | | | | | |
| TOPLAM (Diğerleri Toplam) | 206 464 | 102 518 | 256 666 | 140 720 | 263 195 | 155 800 | 233 713 | 192 827 | | | | | | | | |

Kaynak: Dilek KOÇ, 2005.
* Kaynak: AKİB, 2008.

Çizelge 5.14. Ürünler İtibariyle AB'ne Sebze İhracatımız (Miktar: Ton Değer: 1000 Dolar)

| Ürünler | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | M | D | M | D | M | D | M | D |
| Patates (taze/ Soğutulmuş) | 1 422 | 277 | 2 564 | 1 982 | 2 352 | 430 | 12 436 | 2 471 |
| Domates (taze/ Soğutulmuş) | 147500 | 8 795 | 13027 | 6 975 | 26 162 | 14161 | 34 550 | 23630 |
| Soğan, şalot, sarımsak, pırasa ve diğer soğanımsı sebzeler (taze/ kurutulmuş) | 5 960 | 1 302 | 14939 | 3 498 | 17 466 | 3 464 | 24 557 | 5 836 |
| Lahanalar, Karnabaharlar, Alabaşlar v.s (taze/soğutulmuş) | 2 484 | 756 | 2 911 | 826 | 2 217 | 970 | 3 130 | 1 324 |
| Marul ve Hindiba(taze/ soğutulmuş) | 247 | 153 | 422 | 332 | 176 | 109 | 1 191 | 1 033 |
| Havuçlar, Şalgamlar, Teke Sakalı, Kök Kerevizi v.s (taze/soğutulmuş) | 4 019 | 1 597 | 4 229 | 1 481 | 1 961 | 513 | 3 455 | 1 088 |
| Hıyarlar ve Kornişonlar (taze/soğutulmuş) | 6 074 | 3 098 | 11400 | 5 174 | 12 855 | 6 172 | 10 305 | 6 462 |
| Baklagiller (taze/soğutulmuş) | 1 082 | 694 | 909 | 579 | 1 160 | 773 | 1 570 | 1 518 |
| Toplam (Diğerleri Dahil) | 70 070 | 40634 | 99585 | 43882 | 110498 | 58070 | 137830 | 85936 |

Kaynak: Koç, 2005.

AB'ne yönelik yaş sebze ihracatımızda, en önemli ülke Almanya'dır. 2003 yılında AB'ne yapılan 85.9 milyon dolarlık sebze ihracatımızın yaklaşık % 40'ı Almanya'ya yöneliktir. Almanya'yı %20'lik pay ile Yunanistan, %12'lik pay ile Hollanda, % 9'luk pay ile Fransa ve %7'lik pay ile Avusturya izlemektedir (Çizelge 5.16).

Çizelge 5.15. Ülkeler İtibariyle AB'ne Yaş Sebze İhracatımız ( M:Ton, D:1000$)

| | 2000 | | 2001 | | 2002 | | 2003 | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ÜLKELER | M | D | M | D | M | D | M | D |
| Almanya | 34 292 | 21 750 | 40 127 | 21 910 | 39 075 | 25 892 | 43 761 | 33 906 |
| Yunanistan | 6 249 | 2 362 | 26 273 | 7 117 | 33 484 | 9 742 | 41 441 | 17 327 |
| Hollanda | 4 797 | 3 293 | 6 320 | 3 126 | 8 837 | 6 362 | 12 148 | 10 504 |
| Fransa | 4 312 | 3 279 | 4 887 | 3 605 | 6 389 | 4 618 | 8 389 | 7 570 |
| Avusturya | 9 812 | 5 534 | 6 831 | 2 864 | 7 499 | 5 077 | 8 896 | 5 888 |
| İngiltere | 1 089 | 797 | 1 668 | 883 | 1 445 | 1 113 | 2 025 | 1 927 |
| Çek Cum. | 811 | 299 | 1 601 | 517 | 1 022 | 310 | 3 091 | 1 357 |
| İtalya | 2 255 | 984 | 1 915 | 927 | 1 069 | 675 | 1 961 | 1 297 |
| Macaristan | 402 | 195 | 728 | 278 | 2 011 | 609 | 4 233 | 1 172 |
| Polonya | 2 722 | 597 | 4 090 | 874 | 1 768 | 511 | 3 694 | 1 127 |
| Slovenya | 1 171 | 499 | 1 696 | 515 | 2 840 | 1 017 | 2 260 | 1 023 |
| Belçika | 0 | 0 | 0 | 0 | 1 038 | 719 | 1 054 | 849 |
| İsveç | 664 | 405 | 934 | 387 | 859 | 474 | 840 | 642 |
| Letonya | 0 | 0 | 453 | 134 | 1 111 | 279 | 1 317 | 376 |
| İspanya | 844 | 361 | 808 | 269 | 502 | 104 | 1 298 | 346 |
| Slovakya | 82 | 38 | 819 | 289 | 1 086 | 316 | 934 | 335 |
| Danimarka | 442 | 209 | 286 | 147 | 350 | 1 963 | 315 | 209 |
| Litvanya | 47 | 7 | 33 | 6 | 41 | 20 | 157 | 58 |
| Malta | 13 | 4 | 52 | 10 | 0.25 | 0.25 | 16 | 21 |
| Estonya | 7 | 2 | 61 | 21 | 71 | 35 | 0 | 0 |
| İrlanda | 51 | 15 | 1 | 1 | 1 | 0 | 0 | 0 |
| Portekiz | 7 | 1 | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 | 0 |
| TOPLAM | 70 070 | 40 634 | 99 585 | 43 882 | 110 | 58 070 | 137 | 85 936 |

Kaynak: KOÇ, 2005.

## 5.3. Yaş Meyve-Sebze İhracatçısı Firmalara İlişkin Bulgular

Yaş meyve-sebze dışsatımı ihracatçı firmalar tarafından yapılmaktadır. Bundan için meyve-sebze ihracatındaki engellerle ilgili bulgu elde etmek amacıyla yaş meyve-sebze ihracatı yapan firmalarla anket yapılmıştır. Anket kapsamında firmaların AB ülkelerine yaş meyve-sebze ihracatı ve ihracatta karşılaştıkları sorunlar araştırılmıştır.

### 5.3.1. Firmaların İhraç Ettiği Ürünler ve Ülkelere Dağılımı

Ankete cevap veren firmaların % 40'ı anonim şirket, % 60'nın ise limited şirket şeklinde oldukları saptanmıştır. Bu durum ihracatçıların büyük ölçekli olduklarını göstermektedir.

Cevap veren firmaların % 13'ü ihracatçı konumunda iken, % 12'si hem üretici hem de ihracatçı konumundadır. İhracatçı firmaların % 12'si aynı zamanda üretici konumunda oldukları için üretimden başlayarak ihracatta karşılaşmış oldukları birçok soruna (çeşit, kalite, kimyasal kalıntı ve kayıt gibi) çözüm bulabilirler. Ürünün tohum aşamasından üründe kullanılan zirai ilaçlara, hangi tarlada üretildiğine kadar bütün bilgilerini içeren bir izlenebilirlik oluşturulabilir.

Çizelge 5.16. Firmaların Faaliyet Alanı

| Faaliyet Alanı | Firma Sayısı | Oran % |
|---|---|---|
| İhracatçı | 13 | 52.0 |
| Üretici/ İhracatçı | 12 | 48.0 |
| TOPLAM | 25 | 100.0 |

İşletmelerin tamamı için AB ülkeleri en önemli pazardır ve toplam ihracatları içerisinde en büyük payı almaktadır. AB'ne yapılan ihracat %59 payla ilk sırada yer almaktadır. İhracat yapılan diğer ülkeler % 12 ile Doğu Avrupa ülkeleri, % 11 ile Ortadoğu ülkeleri, %10 ile Rusya'dır (Çizelge 5.17).

Çizelge 5.17. İhracatın Ülkelere Göre Durumu

| Ülkeler | İhracat Yapan Firma Sayısı | Oran % |
|---|---|---|
| Almanya | 13 | 13.0 |
| İngiltere | 11 | 11.0 |
| Rusya | 10 | 10.0 |
| Polonya | 7 | 7.0 |
| Fransa | 6 | 6.0 |
| Macaristan | 5 | 5.0 |
| Bulgaristan | 4 | 4.0 |
| Çek Cumhuriyeti | 4 | 4.0 |
| Avusturya | 4 | 4.0 |
| Hollanda | 4 | 4.0 |
| Yunanistan | 3 | 3.0 |
| Slovenya | 3 | 3.0 |
| Romanya | 2 | 2.0 |
| Diğer Ülkeler | 24 | 24.0 |
| Toplam | 100 | 100.0 |

En çok ihracat yapılan ülke sıralaması ise; Almanya, İngiltere, Rusya, Polonya, Fransa, Macaristan, Hollanda şeklindedir.

Firmaların % 73'ü ihracatı sürekli olarak gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İncelenen işletmelerin ihraç ettikleri ürün dağılımına baktığımızda sebze ihracatında en büyük pay % 7.4 ile domatesindir. Domatesten sonra % 5.2 payı ile biber ve salatalık gelmektedir (Çizelge 5.18).

İhraç edilen meyveler başta kiraz olmak üzere; üzüm, incir, karpuz, şeftali, kayısı ve eriktir.

İhracatta önemli bir paya sahip olan diğer ürünler turunçgillerdir.

Çizelge 5.18. Yaş Meyve- Sebze İhracatında Ürünlerin Ağırlık Oranları

| ÜRÜNLER | İhracat Yapan Firma Sayısı | Oran % |
|---|---|---|
| Domates | 17 | 7.4 |
| Greyfurt | 13 | 5.7 |
| Limon | 13 | 5.7 |
| Portakal | 12 | 5.2 |
| Salatalık | 12 | 5.2 |
| Biber | 12 | 5.2 |
| Mandarin | 12 | 5.2 |
| Üzüm | 11 | 4.8 |
| Kiraz | 10 | 4.4 |
| Kabak | 9 | 3.9 |
| Karpuz | 8 | 3.5 |
| Patlıcan | 8 | 3.5 |
| Nar | 6 | 2.6 |
| Kayısı | 6 | 2.6 |
| Diğerleri | 80 | 35.1 |
| Toplam | 229 | 100.0 |

### 5.3.2. Firmaların İhracatta Karşılaştıkları Teknik Engeller

Firmaların % 72'sinin AB'ne yaş meyve-sebze ihracatında tarife dışı engelle karşılaşmaktadır. Bu da göstermektedir ki tarım ürünlerinde tarife dışı engeller önemini korumaktadır.

Ankete cevap veren firmaların AB ülkelerine yaş meyve-sebze ihracatında karşılaştıkları en büyük engel, sağlık, güvenlik ve çevrenin korunması ile ilgilidir (Çizelge 5.19).

Diğer önemli engel ise miktar kısıtlamalarıdır. AB ile karşılaşılan en büyük sorun kalıntı miktarıdır. AB ülkelerinin "Gıdalarda Maksimun Kalıntı Limiti (MRL)" konusunda üye ülkeler ile üçüncü ülkelere farklı değer uygulamaları söz konusudur. Sebze ve meyvede Avrupa Birliği genelinde maksimum pestisit kalıntı seviyelerini (MRL) sabitlemeye yönelik 396/2005/EC sayılı AB Yönetmeliği'nin üç önemli eki Mart ayının başında AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmıştır. 1 Eylül 2008 tarihinde yayınlanacak ve yayınlanma tarihinden 6 ay sonra yürürlüğe girecek bu düzenlemenin tam olarak yürürlüğe girmesinin ön şartı bu ek maddelerin yayınlanmasıydı. AB ülkelerinde uygulanan MRL'lerin çokluğu ve sürekli değişime uğramaları AB'de taze ürün ticaretine en büyük engel olmuştur.

Çizelge 5.19. Firmaların AB'ne İhracatta Karşılaştığı Tarife Dışı Engeller

| | Firma Sayısı | Oran% |
|---|---|---|
| Sağlık güvenlik ve çevrenin korunması | 9 | 25.7 |
| Miktar kısıtlamaları | 7 | 20.0 |
| Menşe kuralları kapsamında karşılan sorunlar | 4 | 11.4 |
| Gümrük kapılarında alınan harçlar ve dolaylı vergi tahsilatı | 5 | 14.3 |
| Gümrük kapılarında karşılaşılan idari engeller | 5 | 14.3 |
| Gümrük kapılarında karşılaşılan teknik engeller | 2 | 5.7 |
| Standardizayon ve kalite | 2 | 5.7 |
| Ambalajlama ve etiketleme | 1 | 2.9 |
| Toplam | 35 | 100.0 |

İhracatçı Birliklerinden edinilen bilgiye göre diğer bir sorun ürünlerden belli bir takvim döneminde vergi alınmamasını öngören uygulamadır. Belirlenen takvim dönemi ile ürünün hasat döneminin farklı olması sorunlardan birini oluşturmaktadır.

Bu tür tarife dışı engellerin ihracatları için gelecekte kesinlikle bir engel oluşturacağını düşünenler % 40'dır. Engel oluşturacağını düşünmeyenler ise % 12'dir.

Ürünle ilgili herhangi bir tarife dışı engelin gerektiği sertifikayı almak için hangi kuruluşa başvuracağını bilenlerin oranı % 77 iken bilmeyenlerin oranı % 13'dür. Diğer kalan kısım ise kısmen bilmektedir.

İhracatçı firmanın belge, standart veya sistem sahibi olmasını isteyen alıcı firmaların oranı % 80'dir. EurepGAP % 55'le en çok istenen sertifika olup % 11'le HACCP ve ISO 22 000 gelmektedir. Bu oran da göstermektedir ki istenilen belge ve standartlara sahip olmadan ihracat güçleşmektedir.

EurepGAP sertifikalı ürün isteyen perakendecilerin oranı; Hollanda % 90, İngiltere % 65, Belçika % 51, İsveç % 43, Finlandiya % 41,İspanya % 23 şeklindedir (Sayın ve ark., 2004).

Firmaların belirttiğine göre AB ülkeleri özellikle kalıntı konusunda çok hassas davranmaktadırlar. Firmalar AB ülkelerinin, Türkiye'den gelen ürünlerde kalıntı ppm oranını düşük tuttuklarını öne sürmektedirler. Bu sorunla en çok karşılaşılan AB ülkesi olarak Almanya belirtilmiştir. Diğer bir ülke ise Rusya'dır.

Anket çalışmasında firmalara Avrupa Birliğindeki ambalajlama, etiketleme standartlar, insan sağlığı, çevre konularındaki mevzuatı ne kadar tanıdıkları sorulmuştur. Mevzuatların firmaların büyük çoğunluğu tarafından bilinmesi sevindirici bir durum oluşturmaktadır.

Çizelge 5.20. Firmaların AB Ülkelerindeki Mevzuatı Tanıma Düzeyi

| | Tanıyorum | | Kısmen Tanıyorum | | Tanımıyorum | | Toplam | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | Frekans | Oran | Frekans | Oran | Frekans | Oran | Frekans | Oran |
| Etiketleme | 19 | 79,2 | 5 | 20,8 | | | 24 | 100,0 |
| İnsan Sağlığı | 18 | 72,0 | 7 | 28,0 | | | 25 | 100,0 |
| Standartlar | 14 | 58,3 | 10 | 41,7 | | | 24 | 100,0 |
| Çevre | 17 | 68,0 | 8 | 32,0 | | | 25 | 100,0 |
| Ambalajlama | 19 | 82,6 | 3 | 13,0 | 1 | 4,3 | 23 | 100,0 |

### 5.3.3. Firmaların Teknik Engelleri Aşmak İçin Aldıkları Önlemler

Ankete cevap veren firmaların % 38'i EurepGap sertifikasına sahip olup ISO 9001:2000 ve HACCP alınan diğer önemli belgelerdir. Firmaların %6'sı ise herhangi bir tarife dışı engelle karşılaşmayacağını düşünmektedir. Bu nedenle herhangi bir belge yada sertifika bulunmamaktadır (Çizelge 5.21).

Çizelge 5.21. Firmaların Uyguladığı Sistemler ve Sahip Olduğu Standartlar ve Belgeler

| | Firma Sayısı | Oran % |
|---|---|---|
| EurepGAP | 19 | 38.0 |
| HACCP | 11 | 22.0 |
| ISO 9001:2000 | 11 | 22.0 |
| ISO 22 000 | 2 | 4.0 |
| Organik Ürün Sertifikası | 1 | 2.0 |
| TNC | 1 | 2.0 |
| IFS | 1 | 2.0 |
| Herhangi Bir Engelle Karşılaşmayacağı Düşünülüyor | 3 | 6.0 |
| Ürünün Çevre ve İnsan Sağlığına Uygun Olduğu Konusunda Sertifika Alınmış | 1 | 2.0 |
| Toplam | 50 | 100.0 |

# 6. SONUÇ VE ÖNERİLER

AB, Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük ticaret ortağıdır. Ülkemizin AB'ne yönelik tarım ürünleri ihracatının toplam ihracata göre düşük kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de dış ticarette karşılaşılan tarife dışı engellerdir. Bu engeller içerisinde en önemli grubu "teknik engeller" oluşturmaktadır.

Küresel standartlar uluslararası rekabette yeni bir araç olarak görülmekte olup, pazar farklılaştırılması ve rekabet yaratmak amacıyla kullanılabilmektedir. Özellikle, etik, sosyal ve çevresel boyutu olan standartlara uyulması, katma değer yaratmanın önemli bir yolu olarak görülmektedir. Bu nedenle, standartların gelişmekte olan ülkeler için özel bir önemi bulunmaktadır. Standartlara göre üretimin ihracat üzerindeki etkisinin farkına varan birçok ihracatçı firma standartları uygulayıp sertifikalandırarak Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülke pazarlarından pay alabilmektedir.

Tarife dışı teknik engelleri aşamayan firmaların doğrudan ihracat yapma imkanları ortadan kalkacak yani rekabet güçleri olmayacaktır. Tarife ve tarife dışı engeller ihracatçı firmaları kısıtlayan bir unsur olup, özellikle küçük ölçekli ihracatçı firmalar bu tür engelleri aşmakta zorluk çekmektedirler.

Yaş meyve ve sebzelerin çabuk bozulan ürünler olması nedeniyle ihracatçılar için bahsedilen engellere ilave olarak firmaların ölçeklerinden kaynaklanan engeller de ortaya çıkmaktadır. Yaş meyve ve sebzelerin güvenliğini arttırmanın en etkili yolu üretim ve işleme aşamaları boyunca risk faktörlerini azaltan bir sisteme dayandırılmasıdır. GAP ve HACCP'in uygulanması gerekmektedir. Ayrıca, yaş meyve ve sebzelerin güvenliğini sağlayabilmek için ürünlerin uygun zamanda hasat edilmesi ve uygun koşullarda muhafaza edilmesi gerekmektedir, böylece ürün bünyesinde çeşitli mikro organizmaların oluşması engellenebilmektedir.

Ülkemiz yaş meyve ve sebze ihracatının çeşit, kalite, zirai ilaç kalıntısı gibi önemli sorunlarına çözüm olabilecek ve ülkemizin gelişmiş Avrupa ülkelerine daha fazla ürün satabilmesine imkan verecek olan İyi Tarım Uygulamaları disiplininde üretimin, hızlı bir şekilde üreticilerimiz ve ihracatçılarımız tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Zirai ilaçların bilinçli kullanılmaması ve kalıntıların kabul edilebilir

limitlerde olmaması nedeniyle, özellikle AB'ne yapılan ihracatta sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlarla ilgili olarak üreticiyi zirai ilaç kalıntısı içermeyen ürün üretmeye özendirmek gerekmektedir.

Ürün ve üretim planlamasının aynı zamanda ihracata dönük olarak da yapılması gerekmektedir. Uluslararası pazarların istekleri doğrultusunda ekolojiye uygun üretim yapılmalı, alternatif ve ikinci ürün uygulamaları ihracat esaslı olarak yaygınlaştırılmalıdır.

Son yıllarda dünyada ve özellikle Avrupa Birliği'nde ürünlerin çevresel boyutu önemli bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle üreticiler, ürünlerin sadece fiyat, kalite, tüketici talepleri ve standartlar gibi geleneksel boyutunu değil, aynı zamanda çevresel boyutunu da göz önüne almak zorundadır. Avrupa Birliği'ne ihracat yapan firmalarımız üye ülkedeki tüketicilerin sağlık ve çevre konusundaki duyarlılıklarının farkında olmalı ve pazar talebi ve yasal düzenlemelere uygun ürünler sunarak, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmalıdır.

Çevre ile ilgili kurallar ve gelişmeler, başka bir deyişle çevre ile ilgili uluslararası düzenlemeler, piyasaya dayalı yönlendirme çabaları, standartlar, çok kısa sayılabilecek bir süre içinde, bir yandan uluslararası ticaretin, bir yandan da uluslararası ticaretle ilgili görüşme, tartışma ve anlaşmaların önde gelen parçaları olmuştur. Üstelik bu eğilimlerin önümüzdeki yıllar da daha da güçleneceği açıkça anlaşılmaktadır. Çevre, dünya ekonomisinde global bir mesele olarak ortaya çıkarken, bir yandan da tek tek ülkeleri ilgilendirmektedir.

İyi Tarım Teknikleri (EUREPGAP); AB gıda perakendecileri kendi toplumlarının sağlıklı tarımsal ürünler tüketmesini temin etmek için kendi ülkelerinde yetiştirilen ve dışardan ithal edilen tarımsal ürünlerde aranan minimum standartları belirleyen bir protokol hazırlamıştır. Bu anlamda; ürünün tohum aşamasından üründe kullanılan zirai ilaçlara, hangi üretici tarafından hangi tarlada üretildiğine kadar bütün bilgilerini içeren bir izlenebilirlik oluşturulması gerekmektedir.

AB'ne yapılan yaş meyve ve sebze ihracatımız toplam yaş meyve sebze ihracatımızın yaklaşık % 40'ını oluşturmakta olup, bu durum güvenli meyve ve sebze üretiminin bir aracı olan "EurepGAP" sertifikasyon sistemleri gibi AB'nin

gündeminde olan gelişmelerin yakından takip edilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle AB ülkelerine ihracat yapan firmalarımız için EurepGAP sertifikası sahibi olmak maliyetli olsa bile pazara girişi kolaylaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ankete cevap veren firmaların da EurepGAP Sertifikası ve diğer standart ve sistemlere sahip olmaları, AB'ne ihracat yapan firmaların bu tür gıda güvenliği ve kalitesi standartlarına sahip olduğunu ve üretimlerini GAP'a göre yaptıklarını göstermektedir.

Yaş meyve ve sebze ihracatımızın geliştirilebilmesi için pazar talebine uygun çeşitlerin, uygun miktarlarda, kalitede ve pazar talebini karşılayacak düzeyde ve organize olmuş bir şekilde üretimin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası standartlara ve tüketici tercihlerine uygun üretim yapılamaması nedeniyle, yurt dışı pazarlarda diğer ihracatçı ülkelerle rekabette zorlanılmaktadır. Türk ürünleri, özellikle narenciye, Avrupa pazarında ikame ürün niteliğindedir. Başta İspanya ve Güney Amerika ülkeleri olmak üzere, esas satıcı ülkelerden ürün gelmediğinde Türk ürünleri talep edilmektedir.

Türkiye ancak dünya standartlarında üretim yaparak ürün tanıtımının daha iyi yapılması ile yeni pazarlara girilebilir ve burada göstereceği istikrarlarla da bu pazarlarda söz sahibi bir ülke konumuna gelebilir. Avrupa Birliği Türkiye yaş meyve ve sebze ihracatının en önemli pazarı olması nedeniyle, Avrupa Birliği tarafından istenilen organik yaş sebze ve meyve ürünleri üretimi teşvik edilmelidir. İhracata yönelik bahçe tesisleri kurulmalı ve sertifikalı ve yeterli miktarda fidan ve çeşitler üretilmelidir. Bu nedenle özellikle çiftçilerin geleneksel üretim yöntemlerini değiştirmeleri ve organik ürünlere yöneltilmeleri sağlanmalıdır. Sebze meyve ihracatının arttırılması amacıyla gıda güvenilirliği ve kalite düzenlemeleri açısından gerekli yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, üreticilerin eğitilmesi, üretim faaliyetleri ile ilgili kayıt tutmalarının sağlanması ve meyve-sebzelerin gıda sanayinde daha çok kullanılmasını sağlamak ve katma değer oluşturmak amacıyla sanayi için uygun çeşitlerin sözleşmeli üretimle yetiştirilmeleri sağlanmalıdır.

İhracatta karşılaşılan en önemli engel meyve sebzelerdeki kalıntı sorunudur. AB sağlık ve çevrenin korunmasını gerekçe göstererek ihracatımızda engel teşkil etmektedir.

Üretimde gübre ve zirai ilaçların bilinçsiz kullanımı ve hormonlu üretim ihracatımızı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle zirai ilaç kullanımı Tarım ve Köy işleri Bakanlığı tarafından bir düzenlemeye tabi tutularak reçeteye bağlanmalı ve kontrol altına alınmalıdır.

Mevcut üretimde hastalık ve zararlılarla mücadelede yanlış ve bilinçsiz ilaç kullanılması, son ilaçlama ile hasat arasında geçmesi gereken süreye uyulmaması dolayısıyla ülkemiz yaş meyve sebze ürünlerinde limitlerin üzerinde ilaç kalıntısına rastlanmaktadır.

Meyve ve sebzelerdeki kalıntı sorununu çözümü için doğru ilacın, doğru zamanda ve doğru dozda kullanılması gerekmektedir.

Biyolojik mücadele tarımda zararlı böceklerin ve hastalıkların Biyolojik çeşitliliği ve dengeyi koruyucu yönde, toprağın ve bitkinin biyolojik aktivitesini geliştiren ve tarımsal üretimde verim ve kalite artışını saplayan faydalı mikroorganizmalar kullanılmalıdır.

Yurtdışı piyasalarda tüketici tercihleri organik tarım ürünlerine kaymaktadır. Bu itibarla anılan ürünlerin üretimi özendirilmelidir.

Ülkemizin mevcut tarım ve ihracat potansiyeli ve giderek artan dünya talebi dikkate alınarak ihracatçılara potansiyel pazarlarda rekabet imkanı sağlanabilmesi ve üretim fazlasının ihracat yoluyla değerlendirilebilmesini teminen, başta narenciye ürünleri olmak üzere, yaş meyve ve sebze sektörünün ihracat iadesi sistemi aracılığıyla desteklenmelidir.

Ülkemiz tarafından ihracatı gerçekleştirilen yaş meyve sebze ürünlerin nakliyesinde karayolu TIR taşımacılığı yoğun olarak kullanılmaktadır. Uluslararası bu taşımacılık geçiş veya boşaltma belgesi dahilinde gerçekleştirilmektedir. Ancak bazı ülkelerin geçiş ücretlerini yüksek tutması veya bu belgelerin özellikle yıl sonuna doğru tükenmesi nedeniyle belgelerin temin edilememesinden dolayı ihracatçılarımız önemli sorunlar yaşayabilmektedirler. Özellikle Bulgaristan gibi geçiş bölgelerinde bu sorunla daha çok karşılaşılmaktadır.

## KAYNAKLAR


AKBAY, C., CANDEMİR, S., ORHAN, E., 2005.Türkiye'de Yaş Meyve Ve Sebze Ürünleri Üretim ve Pazarlaması, KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 8(2):96

AKİB, 2008. Taze Meyve Sebze Sektör Raporu, www.akib.org.tr. (Erişim Tarihi: 02.02.2008).

AKDENİZ İHRACATÇI BİRLİKLERİ, (1999-2006). Web Sayfası. (http://akib.org.tr)

ANONİM, 2007. DTÖ (GATT). www.ekutupdtp.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.03.2007).

ANONİM, 2007. Avrupa Birliği Çevre Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı.

AVRUPA ÇEVRE AJANSI, 2008. Avrupa Birliği Tarım Politikasında Çevresel Entegrasyonun Değerlendirilmesi, www.eea.eu.int (Erişim Tarihi: 12.03.2008).

ARUOBA, Ç., 1997. DTÖ Açısından Tarife Dışı Engellerin Yasal Konumu. İstanbul Sanayi Odası Çevre Şubesi DTÖ Tarife Dışı Engeller ve Çevre Yönetim Sistemleri Seminer Notları. İstanbul.

BABADOĞAN, G., 2000. Tarım ve Gıda Ürünleri İhracatımızda Karşılaşılan Tarife Dışı Teknik Engeller. TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Uzmanlık Tezi, Ankara,128s.

BAUMEISTER, 1984. Ortak Pazar Topluluğu'nda Tarım Ürünleri İle İlgili Pazar Düzenleme Kuralları ve Konunun Türk Yaş Meyve Sebze Dışsatımı Açısından Değerlendirilmesi. Tarım Ürünleri Dış Pazarlaması Sempozyumu. TÜBİTAK-TOAG TÜBİTAG Ofset Tesisleri Yayın No:618 Ankara.

BOZACI, Ü., 2005. Dış Ticarette Tarife Dışı Engeller: Türkiye Avrupa Birliği Ticaretinden Örneklerle, Erciyes Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 161s.

BUDAK, F., 1996. GATT: Tarım Anlaşması ve Avrupa Topluluğu Yaş Meyve ve Sebze Politikası. Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 85-93,Adana.

ÇAKMAK, H.E., AKDER,H., 1999. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler. TEAE (Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü.Ankara.6-16.

ÇAKMAK, E.H., AKDER, H.,2005. DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı.TÜSİAD. 153S. www.tüsiad.org (Erişim Tarihi:21.12.2007)

ÇOLAK, T., 2002. Türkiye'nin Yaş Meyve ve Sebze İhracatında Karşılaşılan Pazarlama Sorunları Çözüm Önerileri ve İhracatçıların Eğitimi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 92s.

DALGA, Z., 2004. Türkiye ve AB Arasında Tarım ve Gıda Ürünleri Dış ticaretinde Uygulanan Teknik Mevzuat ve Türkiye'nin AB Teknik Mevzuatına Uyumu Üzerine Bir Araştırma, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 345s.

DELİCE, A., 2006. HACCP, 13001 ve Eurepgap Uygulamaları, Tarım ve Mühendislik Dergisi, 76-77: 51-57.

DEMİRCİ, F., 1994. Türk Tekstil İhracatında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Çukurova Üniversitesi, FBE Yüksek lisans Tezi, 120s.

DERİNKÖK, C., 1994. AT ve Türkiye'nin Çevre Politikaları ve Bu Politikaların Getirdiği Ekonomik Yükler, İstanbul Üniversitesi, SBE, 122s.

DUMAN, S., PAKSOY, M., TANRIVERMİŞ, H., 2004. Türkiye Tarımında Gap (Good Agricultural Practices) Uygulanabilirliği ve Tarım Ürünleri Ticaretine Olası Etkileri. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

DÜLGER, F., 1993. Türkiye'de Dış Ticaretin Gelir Etkisinin Hesaplanması, Çukurova Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 132s.

EGELİ, G.S., 1995. Avrupa Topluluğu'nda Üye Ülkelerle Çevre Yönetimi ve Avrupa Topluluğu Çevre Politikalar, Ankara Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 120s.

EİSA, S., Avrupa Birliği'nin, Türkiye ve Bazı Kuzey Afrika Ülkeleri ile Yaptığı Tarımsal Ürünler Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Analizi, Ege Üniversitesi, FBE, Yüksek Lisans Tezi,112s.

ERSİN, E.,1997. Nontariff Barriers and Their Application in Turkey – EU Relations, Marmara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 90s.

EUROPEAN COMMİSSİON, 2003. Agriculture and the Enviroment,

www.eu.europa.eu/agriculture (Erişim Tarihi: 18.02.2007).

FAO, 2007. FAO Statistical Database. Food and Agriculture Organization of the United Nations. www.fao.org (Erisim Tarihi: 02.01.2008).

GÜL, D., Çevre Politikalarının Oluşturulma Süreci, Ankara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 74s.

GÜRBÜZ, Y., YAVUZ, O., 1996. GATT Uruguay Round'un Sonuçları Dünya ve Türkiye Tarım Ürünleri Ticaretine Olası Etkileri. Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi.2:63-74. Adana.

GÖZSEÇEN, B., 1986. GATT'ın Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri ve Önemi, Anadolu Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 86s.

İKV, 1998. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi, NO:153, İstanbul.

İKV, 2007. Avrupa Birliğinin Çevre Politikası. www.ikv.org.tr (Erişim Tarihi: 23.12.2007).

İKV, 2007. Ortak Tarım Politikası. www.ikv.org.tr (Erişim Tarihi: 14.12.2007).

KARAER, F.,GÜRLÜK, S., 2003.Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım Çevre Ekonomi Etkileşimi, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4(2):197-203.

KELGÖKMEN. D., 2006. Avrupa Birliği'nde Çevre Koruma Politikaları ve Türkiye'deki Yerli ve Yabancı Firmaların Pazarlama Politikalarına Etkileri, Ege Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 334s.

KIZMAZ. U., 2005. AB'ne Yönelik Tarım Ürünleri İhracatında Karşılaşılan Tarife Dışı Engeller ve Bunların Aşılmasında Alternatif Bir Uygulama Örneği Olarak Ekolojik Tarım, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 115s.

KOÇ, A.A., 1990. Çukurova Bölgesinden Avrupa Topluluğu'na Yapılan Yaş Meyve-Sebze Dışsatımının Sorunları, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 63s.

KOÇ, D., 2005. Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Ticaretini Etkileyen Gelişmeler ve Türkiye'nin Rekabet Üstünlüğü Analizi,TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Tarım Dairesi,Ankara. 87s

KÖYBAŞI, N., 1993. Cumhuriyet Döneminde Çevre Politikaları ve Örgütlenmenin Gelişimi, Hacettepe Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 275s.

MENCET, N., 2005. AB'nde EUREPGAP Uygulamalarının Yaş Meyve - Sebze İhracatımıza Etkileri, Akdeniz Üniversitesi,FBE Yüksek Lisans Tezi, 110s.

ÖKTEM, Z., 1998. İhracatta Avrupa Birliği (AB) Standartları ve Türkiye'nin Bu Standartlara Uyumu. MÜSİAD, İstanbul.

ÖZDOĞAN, A., 1997. Türkiye'nin Yaş Meyve ve Sebze İhracatında Karşılaşılan Paketleme, Standardizasyon, Depolama ve Taşıma Sorunlar,Karadeniz Teknik Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, 99s.

ÖZTÜRK. N., 1996. Türkiye'de ve Avrupa Topluluğu'na Üye Ülkelerde Çevre Yönetimi ve Avrupa Topluluğu Çevre Politikaları, İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE Yüksek Lisans Tezi, 181s.

SAPAN, V., 2008. Yaş Meyve Sebze İhracatçıları Birliği Değerlendirme Raporu, AKİB.

SAYIN, C., MENCET, M. N., TAŞÇIOĞLU, Y., 2002. GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye Tarımına Etkileri, V. Tarım Ekonomisi Kongresi. Erzurum.

SAYIN, C., MENCET, M.N., TAŞÇIOĞLU, Y.,2004. Avrupa Birliği'nde Yaş Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzenlemesi ve Türkiye'nin Uyum Yönünde Alması Gerekli Önlemler. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

SAYIN, C., MENCET, M. N., TAŞÇIOĞLU, Y., 2004. Avrupa Birliği'nde EUREPGAP Uygulamaları ve Yaş Meyve ve Sebze İhracatımıza Olası Etkileri. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat.

SEYİDOĞLU, H., 1996. Uluslararası İktisat. Güzem Yayınları, İstanbul, No:11,475.

SEYMEN, D.A., 2000**.** Dış Ticarette Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 425s.

ŞAHİNÖZ,A.,1996. Uruguay Round Sonrası Türk Tarımı.(T. ÇUBUKÇU editör) GATT "Uruguay Round" Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri. TÜSİAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara.

ŞAHİNÖZ, A., 2002. Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı . Tarım Haftası Sempozyumu, Ziraat mühendisleri Odası.

ŞENYURT, H., Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticaret Yapısı ve Gelişimi, Çukurova Üniversitesi, FBE Yüksek Lisans Tezi, 98s.

TESBİ, M.A., 1996. GATT ve GB'nin Tarım Ürünleri Dış Ticaretimize Olası Etkileri . Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 2: 29-41, Adana.

TÜİK, 2007. Üretim İstatistikleri, www.tüik.gov.tr (Erişim Tarihi:15.01.2007)

TÜİK, 2008. Bitkisel Üretim, Haber Bülteni, 53.

TÜSİAD, 2002. Avrupa Birliği Çevre Mevzuatına Uyum Süreci, www.tüsiad.org ( Erişim Tarihi: 23.03.2007).

TÜSİAD, 2007. Dış Ticarette Çevre Koruma Kaynaklı Tarife Dışı Teknik Engeller ve Türk Sanayi İçin Eylem Planı, www.tüsiad.org (Erişim Tarihi: 07.04.2007).

YAŞ MEYVE VE SEBZE RAPORLARI**.** www.yms.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.01.2008).

YAVUZ, O., GÜRBÜZ, B., 1996. GATT Uruguay Round'un Sonuçları Dünya ve Türkiye Tarım Ürünleri Ticaretine Olası Etkileri. Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi,2: 63-74, Adana.TEAE Bakış,5:1-8.

YILDIRIM, D.E., 2003. AB'ne Tam Üyelik Sürecinde Ticarette Teknik Engeller:Türkiye'nin Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, Sakarya Üniversitesi, SBE, 74s.

YILMAZ, N., 2007. Cannned Fruits and Vegetables, Trading Highlights From Turkey, 2007/1, 14-18.

YURDAKUL, O., ÖREN, M.N., ERKAN, O.,1991. Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Yönelik Tarım Ürünleri İhracat Potansiyeli ve Bu Potansiyeli Değerlendirme Olanakları, Avrupa Topluluğu ile Bütünleşme Hareketlerinde Türk Tarımı, İzmir Ticaret Borsası, 26-27:73-101.

WTO, 2007. GATT, www.wto.org (Erişim Tarihi: 17.12.2007)

## ÖZGEÇMİŞ

Servet Özdemir, Göksun'da dünyaya geldi. 1997 yılında Gazi Üniversitesi ÇMYO Muhasebe Bölümünden mezun oldu. 2002 yılında Çukurova Üniversitesi İktisat bölümünden m mezun oldu. 2005 yılında Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalında Lisansüstü eğitimine başladı.

**EKLER**

EK 1 : Anket Formu

T.C

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

" Avrupa Birliği'ne yönelik Yaş meyve –Sebze ihracatında Karşılaşılan Teknik Engeller" Anket Formu

1. Firmanızın ticari ünvanı :
2. Faaliyet türü:
   ( ) Üretici/ihracatçı ( ) ihracatçı
3. En çok ihracat yaptığınız ilk 5 ülke hangileridir?
   1) 2) 3) 4) 5)

4. En çok ihracat yaptığınız ülkeler hangi gruba dahildir?
   ( ) Avrupa Birliği ülkeleri
   ( ) Orta doğu ülkeleri
   ( ) Doğu Avrupa ülkeleri
   ( ) Diğer (lütfen belirtiniz) …….
5. İhracatınız sürekli midir?
   ( ) Sürekli ( ) Ürüne bağlı olarak mevsimsel
   ( ) Ara sıra ( ) Diğer

6. Yıllık ihracat kapasiteniz nedir? ( Tutar Olarak)
7. İhracat yaptığınız yaş meyve sebze ürünleri hangileridir? (belirtiniz)
8. Tarife dışı engelleri aşmak dış pazarlara girişte sorun yaşamamak için firmanızın uyguladığı sistemler, sahip olduğu standartlar ve belgeler nelerdir?
   ( ) Ürünlerimizin tam anlamıyla dış pazar isteklerine uygun olduğu, bu nedenle herhangi bir tarife dışı engelle karşılaşmayacağı düşünülmektedir.
   ( ) ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistem Standardı

( ) ISO 14 000 Çevre Yönetim Sistem Standardı

( ) HACCP- Kritik Kontrol Noktalarında Tehlike Analizi

( ) EUREPGAP Sertifikası

( ) Bir sertifikasyon kuruluşuna başvurularak ürünün çevre ve insan sağlığına uygun olduğu konusunda sertifika alınmıştır.

( ) Bu tür çalışmalar maliyeti artırdığı için uygulanmamaktadır.

( ) Diğer (lütfen belirtiniz) ……..

9. Alıcı firmalar tarafından firmanızın sahip olması istenen belge, standart yada sistem var mı?

( ) Evet ( ) Hayır

Yanıtınız evet ise

hangileri?.....

10. İhracat yaptığınız Avrupa Birliği ülkelerinde aşağıda belirtilen konulardaki mevzuatı ne ölçüde tanımaktasınız.

| | Tanıyorum | Kısmen Tanıyorum | Tanımıyorum |
|---|---|---|---|
| Çevre | ( ) | ( ) | ( ) |
| Etiketleme | ( ) | ( ) | ( ) |
| Ambalajlama | ( ) | ( ) | ( ) |
| İnsan sağlığı | ( ) | ( ) | ( ) |
| Standartlar | ( ) | ( ) | ( ) |
| Diğer | ( ) | ( ) | ( ) |

11. Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirdiğiniz yaş meyve-sebze ihracatında tarife dışı engeller ile karşılaşıyor musunuz?

( ) Evet ( ) Hayır

12. Hangi tarife dışı engelle karşılaşıyorsunuz?

( ) Sağlık, güvenlik ve çevrenin korunması

( ) Miktar kısıtlamaları

( ) Gümrük kapılarında karşılaşılan idari engeller

( ) Gümrük kapılarında alınan harçlar ve dolaylı vergi tahsilatı

( ) Standardizasyon ve kalite

( ) Ambalajlama ve etiketleme

( ) Menşe kuralları kapsamında karşılaşılan sorunlar

( ) Diğer (lütfen belirtiniz)……..

13. Bu tür tarife dışı engellerin ihracatınız için gelecekte bir engel oluşturacağını düşünüyor musunuz? ( ) Evet kesinlikle düşünüyorum

( ) Kısmen düşünüyorum

( ) Hayır kesinlikle düşünmüyorum.

14. Ürününüzle ilgili herhangi bir tarife dışı engelin gerektiği sertifikayı alabilmek için hangi kuruluşa başvuracağınızı biliyor musunuz? (yuriçi, yurt dışı)

( ) Evet biliyorum

( ) Kısmen biliyorum

( ) Hayır bilmiyorum

15. Hangi ülkelerle ticaret yaparken teknik engellerle karşılaşıyorsunuz.( Üretim tekniği, maksimum kalıntı miktarı, çevre, insan sağlığı ve sertifika ile ilgili yerine getirilmesi gereken şartlar gibi)

| ÜLKE | SORUN/ENGEL |
|---|---|
| | |
| | |
| | |
| | |
| | |
| | |
| | |

16. İhracat işlemleri sırasında karşılaşılan bürokratik engeller, diğer sorunlar ve öneriler:

## EK 2: EUREPGAP PROTOKOLÜ

### EUREPGAP PROTOKOLÜ

T**:**Tavsiye Edilen Uygulama

**Z:** Zorunlu Uygulama

### 1. KAYIT TUTMA

1.a. Kayıt Tutma

-1. Üreticiler, ürünlerin üretim yerinden son tüketiciye kadar olan zinciri incelemeye olanak verecek şekilde yaptıkları tüm faaliyetlerinin bu protokolde belirtilen şekilde İyi Tarım Uygulamaları' na (İTU) uyduğunu kanıtlayabilecek şekilde kayıt tutmalıdırlar. Usulüne uygun olarak hazırlanmış kayıtlar aksi istenmediği taktirde, en az 5 yıl saklanmalıdır. Kabul için başvurudan önceki kayıtlar gerekli değildir. (Z)

### 2. TÜRLER VE ANAÇLAR

2.a. Tür veya Anaç Seçimi

-1. Üreticiler etkin ürün yetiştiriciliğinin ana ürün ile ilişkili olduğunun önemini kavramalıdırlar. Örnek olarak tohumluk patates üretiminde pestisit kullanımının azaltılmasının sağlayacağı yararlı sonuçlar, ancak bundan sonra yetiştirilen ürünlerde görülebilecektir. (T)

-2. Çeşit ve anaç seçiminde üreticiler ve potansiyel müşteriler arasında anlaşmaya varılan gerekli kalite standartları (örnek; tat, albeni, raf ömrü, tarımsal performans, çevre etkisi, tarım kimyasallarına en az bağımlılık) sağlanmalıdır. (Z)

2.b. Tohum Kalitesi

-1. Tohum kullanımından önce tohum kalitesi ve çimlenme oranları kontrol edilmelidir. Çeşit ismi, parti numarası, tohum şirketine ait bilgiler ürün kayıtlarında bulunmalıdır. Olası durumlarda tohum sertifikası saklanmalıdır. (T)

2.c. Zararlı ve Hastalıklara Dayanıklılık/Tolerans

-1. Çeşitlerin ticari açıdan önem taşıyan zararlı ve hastalıklara karşı belirli dayanımları/toleransı olmalıdır. (T)

-2. Üreticiler yetiştirdikleri çeşidin zararlı ve hastalıklara karşı olan duyarlılığının bilincinde olmalıdırlar. (Z)

2.d. Tohum Uygulamaları

Tohum uygulamaları, hastalık ve zararlıların kontrolünde çok etkin bir yöntem olarak kullanılabilmektedir. Tohum ilaçlaması yöntemi ile hem daha az ilaç kullanımı, hem de daha az ilaç aktif maddesinin kullanılması sağlanabilir. Bunun yanında tohum ilaçlaması yapraktan ilaçlamanın etkin olmadığı durumlarda tercih edilen bir seçenek olarak değerlendirilebilir.

-1. Tohum uygulamaları mutlaka değerlendirilmelidir. Bir hastalık veya zararlının kontrolünde tohum uygulaması veya yapraktan uygulama seçenekleri bulunduğunda, tohum uygulaması tercih edilen alternatif olmalıdır. (Z)

2.e. Fidan Materyali

-1. Satın alınan fidan'ın Avrupa Birliği Bitki Koruma Dairesi veya Avrupa Ekonomik Topluluğu dışındaki ülkelerde benzer kuruluşlar tarafından tanınan resmi bitki sağlığı kalite sertifikasına yani bitki pasaportlarına sahip olması gerekmektedir. (Z)

-2. Fidanlar gözle görülür hastalık ve zararlılarından temiz olmalıdır. (T)

-3. Kalite garantisi veya üretim sertifika garantisine ait belgeler ürün kayıtlarında saklanmalıdır. (Z)

-4. Bitki sağlığı kalite kontrol sistemleri çiftlik dışı (özel) veya çiftlik içi bitki materyallerinin çoğaltılması için geçerli olmalıdır. (Z)

-5. Fidanların büyüme aşamalarında uygulanan pestisitlerin kayıtları tutulmalıdır. (Z)

2.f. Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)

-1. Herhangi bir GDO üretiminde üretici ülkedeki ve son tüketicinin olduğu ülkelerde varolan tüzüklere mutlaka uyulmalıdır. (Z)

-2. GDO çeşitlerinin ekiminden veya dikiminden önce bireysel olarak müşteriler ile mutlaka bir anlaşmaya varılmalıdır. (Z)

-3. Satıcılar, bütün potansiyel müşterilerini, genetik olarak değiştirilmiş ürünlerin üretimi veya kullanımı ile ilgili gelişmelerden bilgilendirmek zorundadırlar. (Z)

## 3. YETİŞTİRİCİLİK YAPILAN ALAN'IN TARİHÇESİ VE İDARESİ

3.a. Yetiştiricilik Alanının Geçmişi

-1. Her arazi, her bahçe veya her serayla ilgili olarak, buralarda yetiştirilen ürünler ve tarımsal faaliyetler ile ilgili bilgileri içeren kalıcı bir kayıt sistemi mutlaka tutulmalıdır. (Z)

-2. Her arazi, her bahçe veya her serayla ilgili görsel bir kimlik veya referans sistemi geliştirilmelidir. (Z)

-3. Tüm yeni alanlar için, bu arazilerin daha önce kullanım amaçları da göz önüne alınarak, benzer veya başka ürünler için bir risk değerlendirmesi yapılmalıdır. (Z)

-4. Tanımlanan riskleri asgariye indirmek için uygulanacak stratejileri gösteren bir yönetim planı geliştirilmelidir (Örnek: uygulanan tarım ilaçlarının taban suyunu kirletmesi). Bu analizlerin sonuçları mutlaka kayıtlara geçirilmelidir; söz konusu alanın neden tarım arazisi olarak kullanılmaya elverişli olduğu sorgulandığında sağlıklı ve doyurucu nedenler ortaya konulabilmelidir. (Z)

3.b. Dönüşümlü Yetiştiricilik (Rotasyonlar)

-1. Toprak sağlığının korunması, tarım ilaçlarına bağımlılığın azaltılması ve bitki sağlığının maksimum düzeyde sağlanabilmesi için, üreticiler dönüşümlü yetiştiriciliğin gerekliliğini kavramalı ve uygun durumlarda uygulamalıdırlar. (Z)

-2. Dönüşümlü yetiştiriciliğin yapılmadığı durumlarda, yetiştiriciler geçerli bir neden gösterebilmelidirler. (Z)

**4. TOPRAK VE YETİŞTİRME (SUBSTRAT) YÖNETİMİ**

4.a. Toprak Tipi Haritalandırılması

-1. Çiftlik arazisi için toprak haritaları hazırlanmalıdır. Bu haritalar dönüşümlü yetiştiriciliğin planlanmasında, ürün ekim ve yetiştiricilik programlarında kullanılabilir. (T)

4.b. Toprak İşleme

-1. Toprağın sıkışmasını önlemek ve toprak yapısını korumak veya iyileştirmek için toprak mümkün olduğunca mekanik olarak işlenmelidir. (T)

4.c. Toprak Erozyonu

-1. Toprak erozyonunu azaltıcı arazi işleme teknikleri kullanılmalıdır. (Z)

4.d. Toprak Fumigasyonu

-1. Mümkün olduğunca toprakların kimyasal fümigasyonundan kaçınılmalıdır. Eğer uygulanabilirse, ürün rotasyonu, hastalıklara dayanıklı çeşitlerin kullanılması, buhar

veya güneş enerjisi ile sterilizasyon, topraksız yetiştiriciliğe dönüşüm ile ilgili alternatifler mutlaka kimyasal fumigantların kullanılmasından önce alternatif olarak değerlendirilmelidir. (Z)

4.e. Toprak Dışında Yetiştirme Ortamları (Substratlar)

-1. Etkisiz (İnert) olmayan yetiştirme ortamları kullanıldığı durumlarda bunların uygunluğunu gösterir kayıtlar olmalıdır. (Z)

-2. Etkisiz olan yetiştirme ortamları (Kayayünü, vb.) için üreticiler olanaklar ölçüsünde geriye dönüşüm (recycle) uygulamalarına geçmelidirler. (T)

-3. Eğer tekrar kullanım için yetiştirme ortamları kimyasallar ile sterilize edilecekler ise bu işlemin yapıldığı yer, tarih, kullanılan kimyasal madde çeşidi, sterilizasyon yöntemi ve operatör bilgileri kayıtlara geçirilmelidir. (Z)

-4. Yetiştirme ortamı yeniden kullanılacaksa, ortamın buharla muamelesi tercih edilmelidir. (T)

**5. GÜBRE KULLANIMI**

5.a. Gübre Gereksinimi

-1. Gübre kaybını en aza indirmek için ürün yetiştiriciliği veya toprak bakım ve koruma planları geliştirilmelidir. (T)

-2. Gübre uygulaması, ürünün gübre gereksinim hesaplarına ve üründe, toprakta ve gübre çözeltisinde yapılacak olan rutin analizlere göre yapılmalıdır. (T)

-3. Mineral veya organik olarak yapılacak gübreleme uygulaması, ürünün gereksimini karşılama yanında aynı zamanda toprak verimliliğini de korumalıdır. (Z)

5.b. Gübre Çeşidi ve Miktarı Üzerine Öneriler

-1.Yetiştiriciler ve danışmanları bu konuda bilgili ve yeterli olduklarını kanıtlayabilmelidirler. (Z)

-2. Gübre kullanımını önerecek danışmanların ulusal olarak kabul edilen sertifikalara sahip olması gerekmektedir. Böyle danışmanların bulunmaması durumunda, gübre kullanımı ve uygulaması konusunda bir eğitim programı uygulanmalıdır. (T)

5.c. Uygulama Kayıtları

-1. Topraktan veya yapraktan yapılan bütün gübre uygulamaları ürün kayıtlarında yer almalıdır. Kayıtlarda, ürünün yetiştirildiği arazinin yeri, uygulamanın tarihi, uygulanan gübrenin cinsi ve miktarı, uygulama yöntemi ve uygulamayı yapan operatörün ismi yer almalıdır. (Z)

5.d. Uygulama Sıklığı ve Zamanı

-1. Uygulama yapılırken, en fazla yarar sağlaması ve gübrenin besleyicilik kaybınının en aza indirilmesi için kullanılan gübre miktarı ve gübre uygulamasının zamanı kayıtlara geçirilmelidir. (T)

-2. Uygulanan gübre miktarının ulusal ve uluslararası limitlerin üstüne çıkması engellenmelidir. (Z)

-3. Uygulanacak azot miktarı azot uygulama planına göre hesaplanmalıdır. (T)

5.e. Taban Suyundaki Nitrat ve Fosfat Düzeyleri

-1. Gübre kullanımı sonucunda taban suyundaki nitrat veya fosfat düzeylerinin ulusal ve uluslararası limitleri aşmasının önlenmesi, üretici veya üretici organizasyonlarının sorumluluğundadır. (Z)

-2. Organik gübrelerin kullanımından ve topraktaki organik maddelerden oluşan mineralizasyonun yanısıra, yüzey sularının fazla besin maddelerini taşıma potansiyeli, taban suyuna karışabilecek olan nitrat miktarını en aza indirgemek için göz önünde bulundurulmalıdır. Üreticiler özellikle taban suyuna nitrat karışabilecek duyarlı bölgeleri önceden bilmelidirler. (T)

5.f. Uygulama Ekipmanları

-1. Gübreleme ekipmanı söz konusu arazi için uygun olmalı ve istenen miktarda gübreyi araziye verebilmek için ekipmanın yıllık kalibrasyonunun ve bakımının yapılmış olması gerekir. (Z)

5.g. Gübre Depolanması

-1. Gübreler uygun koşularda depolanmalıdır. (Z)

-2. Gübreler pestisitler ile aynı odada depolanmamalıdır. Eğer bu olanaksız ise gübreler ve pestisitler fiziksel olarak ayrı ayrı depolanmalı ve uygun şekilde etiketlenmelidir. (T)

-3. Gübreler su kaynaklarına bulaşma tehlikesi olmayan temiz ve kuru bir alanda depolanmalıdır. (Z)

-4. Gübreler fidan materyali veya taze meyve sebze bulunan yerlerde depolanmamalıdırlar. (Z)

-5. Tüm tehlike ve risk noktaları açıkça belirtilmelidir. (Z)

5.h. Organik Gübre

Organik gübre veya kompost kullanımı, toprakta organik madde ve besin maddesi miktarı ile su tutma kapasitesini artırmakta, buna karşın erozyonu azaltmakta ve böylece toprak verimliliğini artırmaktadır. (T)

-1. Organik çiftlik gübresi çevrenin kirletilmemesi için uygun bir şekilde depolanmalıdır. (T)

-2. İşlenmemiş ham insan dışkısı içeren kanalizasyon suyunun kullanımı yasaktır. Tarım alanlarında kullanılmak üzere işlenmiş insan dışkısı içeren atık suların taşıyacağı ve insan hayatını olumsuz etkileyebilecek patojen organizmaların ve diğer bileşenlerin yaban hayatına ve yer altı sularına zarar verme riskleri mümkün olabilecek en düşük düzeylerde tutulmalıdır. (Z)

-3. Ağır metaller veya nitrat sızması nedeni ile oluşabilecek kirliliği önlemek için bitki besin elementleri, ağır metaller ve ahır gübresi içerisinde kirlenmeye neden olan öteki maddelerin analizleri uygulama yapılmadan önce yapılmalıdır. (T)

-4. Çiftlik gübresinin açık arazilerde kullanımı gübreleme planlarının bir parçası olarak yapılmalıdır. (T)

**6. SULAMA**

6.a. Sulama Gereksiminin Tahmin Edilmesi

-1. Yanlış sulamanın ürün kalitesine zarar veren bir etkisi vardır. Aşırı veya eksik sulama yapmamak için, sistematik olarak ürünün su gereksimini belirleyecek yöntemler kullanılmalıdır. Sulama hesapları tahmini, mümkünse yağmur, bitki su gereksimini ve buharlaşmaya göre yapılmalıdır. (T)

6.b. Sulama Metodu

-1. Su kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirebilmek için ticari olarak en kullanışlı ve en etkin sulama sistemi kullanılmalıdır. Aşırı su kaybına neden oldukları için salma sulama uygulamalarından olanaklar ölçüsünde vazgeçilmelidir. (T)

-2. Su kaybının azaltılması ve su kullanımının optimize edilebilmesi için sulama programlarına önem verilmelidir. (örnek: fazla sulama suyunun tekrar kullanımı,

gece sulaması, deliklerden kaynaklanabilecek sulama kayıplarının önlenmesi için sulama ekipmanının bakımı, kışın su toplama, seralardan yağmur suyunun toplanması, vs.). (T)

-3. Bütün yetiştiriciler sulama suyu kullanımı ile ilgili kayıt tutmalıdırlar. (T)

6.c. Sulama Suyunun Kalitesi

-1. Sulama için asla atık su (kanalizasyon suyu) kullanılmamalıdır. (Z)

-2. Risk değerlendirme esaslarına bakılarak, sulama suyu kaynağı yılda en az bir kez mikrobiyal, kimyasal ve mineral kirleticiler bakımından analizlenmelidir. Analiz sonuçları kabul edilebilir standartlar ile karşılaştırılmalı ve ters sonuçlar için önlemler alınmalıdır. (T)

6.d. Sulama Suyu Kaynakları

-1. Çevreyi korumak için sulama suyu yetersiz kaynaklardan sağlanmamalıdır. Sulama suyunun yetersiz kaynaklardan sağlanma zorunluluğu olduğunda mutlaka gerekli makamların onayı alınmalıdır. (T)

**7. BİTKİ KORUMA**

7.a. Bitki Korumanın Temel Elemanları

-1. Ürünlerin zararlı, hastalık ve yabani otlardan korunmasında kimyasal olmayan yöntemler de (biyolojik, kültürel ve mekanik) değerlendirilmeli, pestisit uygulamaları çevreye en az zarar verecek şekilde (hacim/aktif madde), yapılmalıdır. (Z)

-2. Yetiştiriciler mümkün olduğunca tedavi edici olarak tanınmakta olan IPM tekniklerini kullanmalıdırlar. Kimyasal olmayan zararlılarla savaş yöntemleri, kimyasal yöntemlere tercih edilmelidir. (Z)

-3. Yetiştiriciler, bitkisel üretimi koruyan ve kontrol eden, pestisitlerin çevre üzerine olan potansiyel etkilerini en aza indirebilecek IPM tekniklerini anlamaya ve uygulamaya özendirilmelidir. Bu sistemlerin uygulanabilmesi için gerekli eğitim ve yardım, yetiştirici organizasyonları, araştırma ve yayım kuruluşları, danışmanlar ve kimyasal madde dağıtıcılarınca sağlanmalıdır. (T)

7.b. Kimyasalların Seçimi

-1. Bitki ve ürünü korumada kullanılacak olan kimyasallar arzu edilen kontrol için uygun olmalıdır. (Z)

-2. Zararlı, hastalık ve yabancı otların kontrolünü hedef alan, faydalı organizmalara, su hayatına, işçilere, ürünü tüketecek insanlara ve ozon tabakasına zarar vermeyen seçici kimyasal ürünler kullanılmalıdır. (T)

-3. Bir kimyasal maddeye bağımlılığı engellemek için anti-dayanıklılık stratejisi kullanılmalıdır. (T)

-4. Yetiştiriciler ülkelerinde sadece resmi olarak ruhsat almış ve ayrıca kullanılacak ürün için ruhsat almış kimyasalları kullanmalıdırlar. Kullanılan ve yetiştiriciliği yapılan ürünler için onaylanan kimyasalların bir listesi mutlaka bulundurulmalıdır. Bu listede pestisit yasalarında yapılan yeni düzenlemeler de dikkate alınmalıdır. Avrupa Birliğine satılacak ürünlerde bu ülkelerde kullanılması yasaklanmış olan ilaçlar kullanılmamalıdır. Bunlara ek olarak üreticiler, bireysel ülkelerin bazı kimyasallara karşı olan kısıtlamalar konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar. (Z)

-5. Üreticiler müşterileri ile bağlantı kurarak başka ticari kısıtlamaların olup olmadığını da öğrenmelidirler. (T)

-6. Etiket üzerinde bulunan talimatlar başarılı bir uygulama, operatörlerin müşterilerin ve çevrenin tehlikeye sokulmaması için dikkatle uygulanmalıdır. Koşullar elverirse, üreticiler etikette önerilen uygulama sıklığını düşürebilirler. (T)

7.c. Pestisitlerin Miktarı ve Çeşidi Hakkında Öneriler

-1. Pestisit uygulama önerileri ulusal sertifika veya benzeri bir belgesi olan yeterli ve uzman danışmanlar tarafından yapılmalıdır. (Z)

-2. Bu tip danışmanların temin sağlanamadığı durumlarda,üreticiler kendi bilgi ve yeterliliklerini kanıtlayabilmelidirler (örnek: pestisit uygulaması ve kullanımı hakkında yeterli eğitim). (Z)

7.d. Uygulama Kayıtları

-1. Bütün pestisit uygulamaları ürün kayıtlarında yer almalıdır.Kayıtlar ürün çeşidini, ürünün bulunduğu coğrafik bölgeyi, uygulama zamanını, uygulama nedenini, teknik izni, kullanılan kimyasalın ticari ismini ve miktarını, uygulama aletini, operatörün ismini ve uygulama zamanından kaç gün sonra derim yapılması gerektiği gibi bilgileri içermelidir. (Z)

7.e. Güvenlik, Eğitim ve Uyulacak Kurallar

-1. Pestisitleri uygulayan işçiler beceri ve bilgilerini gösterebilmelidirler. (Z)

-2. Her uygulama için talimatlar çok açık ve anlaşılabilir bir şekilde uygulama alanını, kullanılacak kimyasalın dozunu ve gerekli uygulama tekniğini belirtecek şekilde düzenlenmelidir. (T)

7.f. Koruyucu Giysiler ve Ekipmanlar

-1. İşçiler güvenlik tehlikesi ve sağlık problemlerine karşı etiketteki kurallar uyarınca uygun koruyucu giysiler giymelidirler. (Z)

-2. Yetiştiriciler etikette önerilen koruyucu giysi ve ekipmanlarla ilgili kuralları uyguladıklarını ispat edebilmelidirler. (Z)

-3. Koruyucu giysi ve ekipmanlar pestisitlerden ayrı bir yerde muhafaza edilmelidir. (Z)

7.g. İlaç Uygulaması Yapıldıktan Sonra Derim Öncesi Bekleme Süresi

-1. Derim öncesi bekleme aralığına mutlaka uyulmalı ve ilaç uygulaması yapıldıktan sonra önerilen bekleme zamanından önce ürün derimi kesinlikle yapılmamalıdır. (Z)

-2. Uzun bir zaman diliminde derim yapılan ürünler için derim öncesi zaman aralığını sürekli olarak göz önünde bulunduran bir bitki koruma planı olmalı ve bu programdan ödün verilmemelidir. Yani ürünler bekleme süresi bitmeden derilmemelidir. Bu amaçla derimi yapılabilecek bitkiler öteki bitkilerden kolayca görülebilecek işaretler ile ayrılmalıdır. (Z)

7.h. Sprey Ekipmanı

-1. İlaçlama ekipmanı, söz konusu arazi için uygun ve iyi ve bakımlı olmalı ayrıca doğru miktarda ilaç atabilmesi için yıllık kalibrasyonu yapılmış olmalıdır. (Z)

-2. Bağımsız bir firma tarafından yapılan ve sertifika verilebilen bir ilaçlama aleti kalibrasyonu teşvik edilmelidir. (T)

-3. İlaç karışımları hazırlanırken etikette yazılı talimatlar doğrultusunda ilaç hazırlama ve doldurma işi doğru yapılmalıdır.Uygulama yapılacak ürün için önerilen uygulama şekli dikkate alınarak doğru miktarda ilaç karışımı hesaplanmalı, hazırlanmalı ve kaydı tutulmalıdır. (Z)

7.i. Artan İlaç Karışımlarının Yok Edilmesi

-1. Gerekli ilaç karışımının miktarı karışım hazırlanmadan hesaplanmalıdır. Bu hesaplama, ilaçlama makinasının uygulama hızı, kaplanacak yüzey alanı ve uygulama sisteminin basıncı dikkate alınarak yapılmalıdır. (Z)

-2. Eğer ilaç karışımı artarsa veya tankın yıkanması sırasında ilaçlı su karışımı meydana gelirse, bu karışım, ürünün daha önce ilaçlanmamış bir kısmına veya nadas yapılmakta olan bir araziye atılmalı ve ileriye dönük ışık tutması bakımından mutlaka kayıtlara geçirilmelidir. (T)

7.j. Pestisit Kalıntı Analizleri

-1. Pestisit kalıntı analizlerinin sıklığı risk değerlendirmelerine göre yapılmalıdır. Ancak derim öncesi örnek alma ve analiz en etkin yöntemdir. (T)

-2. Kalıntı analizleri raporlarında üretici ismi ve ürünün üretildiği bölge bulunmalıdır. (T)

-3. Yetiştirici ve /veya satıcılar kalıntı analizlerinin yapıldığı laboratuarların yetkili ulusal makamlar tarafından onaylanmış olduğunu kanıtlayabilmelidirler. (Z)

-4. Maksimum kalıntı düzeylerinin aşılması durumunda bir acil eylem planı mevcut olmalıdır. (T)

7. k. Pestisit Depolaması

-1. Pestisitler ulusal kanun ve kurallara uygun bir şekilde aşağıda yazılı minimum standartlara uyarak depolanmalıdır: (Z)

-2. Pestisitler öteki materyallerden uzak, sağlam, güvenli, dona ve yangına dayanıklı, iyi havalandırılan ve yeterli ışıklandırılmış bir yerde depolanmalıdır. (Z)

-3. Pestisitlerin konulduğu raflar emici olmayan maddeden yapılmalıdır. (T)

-4. Pestisitlerin depolandığı yerlerde dökülen ilaçlar dışarıya sızmamalıdır (Örneğin, su kaynaklarının kirletilmemesi için önlem alınmalıdır.). (Z)

-5. Pestisitlerin ölçümü ve hazırlanması için yeterli düzenekler bulunmalıdır. (Z)

-6. Kaza ile dökülme ve operatöre ilaç bulaşması durumunda kullanılacak ilk yardım olanakları (örneğin, göz yıkama düzeneği, bol miktarda temiz su, bir kova kum) mutlaka bulunmalıdır. (Z)

-7. Anahtar bulundurma ve depoya girebilme yetkisi pestisit kullanımı konusunda yeterli eğitim almış olan işçilerle sınırlı olmalıdır. (Z)

-8. Deponun en merkezi yerinde en yakın telefonun konumunu gösteren açık işaretler olmalıdır Ayrıca en yakın telefonun yanında ilk kaza durumunda izlenecek yazılı kurallar ve acil başvurulacak telefon numaraları bulunmalıdır. (Z)

-9. Depoda saklanan kimyasalların envanterine ait kayıtlar hazır bulunmalıdır. (Z)

-10. Bütün pestisitler orijinal ambalajında saklanmalıdır. (Z)

-11. Dönüşümlü yetştiricilikte kullanılmak üzere onaylanan ilaçların dışında herhangi bir ilaç çiftlikte depolanmamalıdır. (Z)

-12. Toz ilaçlar raflarda sıvı ilaçların üzerinde saklanmalıdır. (Z)

-13. Giriş kapılarında olası tehlikelere karşı uyarı işaretleri bulunmalıdır. (Z)

7.ı. Boşalan Pestisit Kutuları

-1. Boşalan pestisit kutuları herhangi bir amaçla tekrar kullanılmamalı ve bu kutuların çevreyi kirletmesi ve insanların bu kutulara dokunması engellenmelidir. (Z)

-2. Boşalan pestisit kutularının resmi olarak toplanması ve yok edilmesini sağlayacak sistemler olmalıdır. (T)

-3. Boşalan pestisit kutuları, pulverizatöre bağlı bir basınçlı yıkama ekipmanı ile veya en az 3 kez suyla yıkanmalı ve kutuyu yıkamada kullanılan su tekrar pulverizatör tankına geri konulmalıdır. (Z)

-4. Pestisit kutuları yıkandıktan sonra tekrar kullanmayı engellemek için delinmeli veya ezilmeli veya toplama sisteminde belirtilen kurallara uygun olarak etiketlenmelidir. (Z)

-5. Boş kutular imha edilene kadar güvenli bir şekilde saklanmalıdır. (Z)

-6. Boş kutuların yok edilmesi konusunda bütün yerel kurallara uyulmalıdır. (Z)

7. m. Son Kullanma Tarihi Geçmiş Pestisitler

-1. Son kullanma tarihi geçmiş pestisitler sertifikalı ve onaylı kimyasal atık yok edici firmalar veya satıcı firma tarafından çevreye zarar vermeyecek güvenilir bir yöntem kullanılarak imha edilmelidir. (Z)

**8. DERİM**

8.a. Hijyen (Sağlık ve Temizlik)

-1. Fiziksel, mikrobiyolojik ve kimyasal bulaşmaları engellemek için risk analizlerine dayanan bir personel hijyen protokolü oluşturulmalıdır. (T)

-2. İşçilerin çalıştıkları bölge yakınında tuvalet ve el yıkama yerleri olmalıdır. (Z)

-3. İşçiler taze ürün işlemesine geçmeden önce hijyen konusunda temel bir eğitim almalıdırlar. İşçiler ayrıca kendilerinin insanlarca tüketilmek üzere hazırlanan ürünlerle temasları için uygunsuz olan bulaşıcı hastalıklarını yönetime bildirmeleri gerektiğini bilmelidirler. (Z)

8.b. Ambalaj

-1. Ambalaj malzemeleri zararlı ve hastalıkların bulaşmasını engellemek için depolarda saklanmalıdır. Açık alanlarda paketleme yapıldığında, bulaşma tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla ambalaj malzemeleri geceleri tekrar depolara taşınmalı, arazide bırakılmamalıdır. (Z)

-2. Tekrar kullanılabilir plastik kasalar temiz olmalı veya ürün ve tüketici sağlığını tehdit edebilecek yabancı maddelerden arındırmak amacıyla gerektiğinde tekrar temizlenmelidir. (Z)

**9. DERİM SONRASI UYGULAMALAR**

9.a. Derim Sonrası Kimyasalları

-1. Derim sonrası kullanılacak kimyasallar amaca uygun olmalıdır. (Z)

-2. Derim sonrası kimyasal kullanımı en aza indirilmelidir. (Z)

-3. Derim sonrası ilaç uygulaması iyi kalite elde etmek için başka hiçbir seçenek kalmadığı zaman uygulanmalıdır. (Z)

-4. Derim sonrası kimyasallar ürün etiketlerine uygun olarak kullanılmalıdır. (Z)

-5. Yetiştiriciler ülkelerinde sadece resmi olarak ruhsat almış ve ayrıca kullanılacak ürün için ruhsat almış kimyasalları kullanmalıdırlar. Avrupa Birliğine satılacak ürünlere bu ülkelerde kullanılması yasaklanmış olan ilaçlar kullanılmamalıdır. (Z)

-6. Kullanılan ve yetiştiriciliği yapılan ürünler için onaylanan kimyasalların bir listesi mutlaka bulundurulmalıdır. Bu listede pestisit yasalarında yapılan düzenlemeler dikkate alınmalıdır. Bunlara ek olarak üreticiler bireysel ülkelerin bazı kimyasallara karşı olan kısıtlamaları konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar. Üreticiler müşterileri ile bağlantı kurarak başka ticari kısıtlamaların olup olmadığını da öğrenmelidirler. (Z)

-7. Üreticiler derim sonrası ilaç uygulamaları konusunda kendi bilgi ve yeterliliklerini kanıtlayabilmelidirler. (Z)

-8. Bütün derim sonrası uygulamalara ait kayıtlar ürün çeşidini, ürünün yetiştirildiği bölgeyi, uygulama nedeninini, uygulama nedenini, kullanılan kimyasalın ticari adını ve miktarını, uygulama aletini, operatörün ismini içermelidir. (Z)

9. b. Derim Sonrası Yıkama

-1. Ürün yıkamada kullanılan su kaynağının suyu içilebilir olmalı ve eğer geri dönüşümlü olarak kullanılacak ise bu su filtre edilmelidir. (Z)

-2. Risk değerlendirme esaslarına bakılarak, derim sonrası işlemlerde kullanılacak olan su kaynağı yılda en az bir kez mikrobiyal, kimyasal ve mineral kirleticiler bakımından analizlenmelidir. Analiz sonuçları kabul edilebilir standartlar ile karşılaştırılmalı ve ters sonuçlar için önlemler alınmalıdır. (T)

## 10. ATIK VE KİRLİLİK YÖNETİMİ, YENİDEN İŞLEME VE YENİDEN KULLANMA

10.a. Atık ve Kirlilik Oluşturan Maddelerin Tanımı

-1. Çiftlikte bütün olası atık ürünler tanımlanmalıdır (örneğin: kağıt, karton, plastik, ürün kalıntısı, yağ, kaya yünü ve öteki yetiştirme ortamları). (T)

-2. Kirlilik kaynakları çiftliğin her yerinde tanımlanmalıdır (örneğin: kimyasallar, yağ, yakıt, ses, ışık kalıntı, paketleme evinden çıkan akıntılar.) (T).

10.b. Atık ve Kirlilik İş Planı

-1. Atık ürünler ve kirlilik ayrıca kaynakları tanımladıktan sonra kirliliği ve atıkları en aza indirecek veya önleyecek, atık yakmayı veya araziye gömmeyi mümkün olduğunca önleyecek, bir geriye dönüşüm planı (recycle) yapılmalıdır. Organik ürünlerin kalıntıları çiftliklerde kompost yapılabilir veya hastalık taşıma riski olmayan durumlarda toprağın iyileştirilmesi için kullanılabilir. (T)

## 11. İŞÇİ SAĞLIĞI, GÜVENLİĞİ VE HAKLARI

11.a. Risk Değerlendirmesi

-1. Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları için bir risk değerlendirmesi ve buna bağlı bir iş planı geliştirilmelidir. (T)

11.b. Eğitim

-1. Tarımsal kimyasalları kullanan taşıyan ve uygulayan işçiler ile tehlikeli ve karmaşık alet ve ekipman kullanan bütün işçilere resmi eğitim verilmelidir. (Z)

-2. Operatör güvenliği bakımından her işçiye eğitim verildiğine ilişkin kayıtlar ayrı ayrı tutulmalıdır. (T)

-3. Hem arazide hem de paketleme evinde ilk yardım eğitimi alan kişiler bulunmalıdır. (T)

-4. Kaza ve acil durumlarda uyulacak kurallar bulunmalı ve bu talimatlar bütün işçilerce çok iyi bir şekilde anlaşılmalıdır. (Z)

-5. Kaza durumunda uyulacak kurallar görsel olarak hazırlanmalı ve işçilerin konuştuğu dilde olmalıdır. (T)

11. c. Kuruluş ve Ekipmanlar

-1. İşçilerin çalıştığı alanlarda ve bütün önemli yerlerde ilk yardım kutuları olmalıdır. (Z)

-2. Tehlikenin olabileceği yerlerde kalıcı ve kolay anlaşılabilir işaretler olmalıdır. (T)

11. d. Pestisit Kullanımı

-1. Çiftlikte pestisit uygulaması yapan işçiler ulusal, bölgesel ve yerel çalışma kanunlarına uygun bir şekilde yıllık sağlık kontrollerinden geçirilmelidirler. (T)

11. e. Hijyen (Sağlık)

-1. Bütün paketleme ve depolama alanlarında, özelikle gıda, ambalaj malzemeleri, pestisit ve gübre depolarında, zararlılar (fare dahil) ile yeterli düzeyde kontrol önlemleri alınmalıdır. (Z)

-2. İşçiler yaş meyve sebze ürün işlemede uyulması gereken temel hijyen (sağlık) kuraları ile ilgili eğitimi almış olmalıdırlar. Bu eğitim, el yıkama, deri kesiklerinin örtülmesi,ve sadece izin verilen mekanlarda sigara içme ve yeme-içme gibi ana hijyen (sağlık) kurallarını içermelidir. (T)

-3. Zararlı ve hastalıkların çoğalmasına engel olmak için, tüm çalışma alanları atık ve çöplerden arındırılmalı ve yeterli çöp kutusuna sahip olmalıdır. (T)

11.f. Haklar-Gönenç ( Bolluk, varlık ve rahatlık içinde yaşama)

-1. Ücretlendirme, işçi yaşı, çalışma saatleri ve koşulları, iş güvenliği, sendika, emeklilik sağlık ve diğer kanuni uygulamalar gibi tüm iş verme koşulları, yerel ve ulusal düzenlemeler ile uyumlu olmalıdır. (Z)

-2. Yetiştirici ve paketlemeciler işçi gönenci ile ilgili müşterilerine danışarak şirketlere özel bazı düzenlemelerde uyum sağlamalıdırlar. (Z)

-3. İşletme içerisindeki alanlar, yaşamaya elverişli olmalı ve temel hizmet ve olanakları sunmalıdır. (Z)

**12. ÇEVREYLE İLGİLİ KONULAR**

12.a. Tarımın Doğaya Etkisi

-1. Tüketicilerin bakış açısına göre, üreticiler yaptıkları tarımsal faaliyetlerin çevre üzerine olan etkisini değerlendirebilmeli ve yerel toplum, doğal bitki ve hayvan dokusunu göz önünde bulundurarak çevreyi nasıl koruyabileceklerini düşünmelidirler. (T)

12.b.Yaban Yaşamını ve Doğal Kaynakları Koruma Politikası

-1. Ana hedef çiftliklerde bir doğal kaynakların korunması politikası ile çevresel biyo-çeşitliliğin artırılması olmalıdır. Bu bireysel bir faaliyetten ziyade bölgesel bir faaliyet olmalıdır. (Z)

-2. Her üreticinin kendi mülkü içinde yerel ve doğal hayatı koruma planı olmalıdır. Bu plana göre ticari tarımsal faaliyetlerin içeriği ticari tarımsal üretim ile uyum içerisinde olmalı ve çevresel faktörlerin tarımsal faaliyet üzerine etkileri en düşük düzeye indirilmelidir. Bu planın ana hatları: (T)

Koruma planında gerekli işlemlerin yapılabilmesi ve fauna ve floranın mevcut yerleri, düzenleri ve durumlarını anlamak için yapılacak denetlemeyi yazan kesin kararlar bulunmalıdır

Çiftlikteki varolan bitkisel ve hayvansal çeşit varlığının anlaşılabilmesi için bir ana denetleme tasarlanmalıdır.

Hareket planı doğal hayatın zararlanmasını veya ortadan kalkmasını engellemelidir.

Çiftliklerde doğal biyo-çeşitliliğin artırılması ve doğal hayatın zenginleştirilmesi için planlamalar yapılmalıdır.

12.c. Verimsiz Alanlar

-1. Verimsiz alanların (bataklıklar, koru ve ormanlıklar, fakir topraklar) doğal bitki ve hayvan dokusunu geliştirecek doğal hayatı koruma yerlerine dönüştürülmesi düşünülmelidir. (T)

**EK: 3**

## Sebze ve Meyvelerin AB Ülkelerine İhracatı

| | 2000 | | 2001 | | 2002 | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Ülke adı | D | M | D | M | D | M |
| Fransa | 78.516.662 | 50.769.922 | 87.364.226 | 64.990.207 | 93.554.205 | 70.592.245 |
| Belçika-Lüksemburg | 48451797 | 34.075.286 | 65.492.312 | 43.967.753 | | |
| Hollanda | 65157498 | 74.213.501 | 69.529.386 | 87.038.406 | 80.406.722 | 94.601.333 |
| Almanya | 269933163 | 205.488.818 | 307.354.264 | 247.721.423 | 273.094.332 | 230.215.039 |
| İtalya | 88317072 | 51.782.647 | 124.234.354 | 80.005.319 | 126.873.625 | 81.160.300 |
| İngiltere | 111491084 | 118.816.027 | 100.656.165 | 123.586.877 | 109.040.973 | 138.332.499 |
| İrlanda | 6943496 | 7.663.056 | 3.524.800 | 5.808.555 | 5.487.908 | 7.931.185 |
| Danimarka | 7178971 | 6.020.631 | 7.351.576 | 6.681.632 | 7.639.459 | 6.225.218 |
| Yunanistan | 12625053 | 12.755.297 | 26.073.141 | 44.748.001 | 31.543.491 | 56.865.520 |
| Portekiz | 2705996 | 2.445.118 | 2.206.376 | 2.578.094 | 1.669.508 | 1.559.041 |
| İspanya | 24522639 | 17.185.395 | 24.593.589 | 18.784.275 | 23.232.949 | 13.874.097 |
| Belçika | | | | | 46.432.970 | 44.984.047 |
| Lüksemburg İsveç | 7.061.463 | 6.177.854 | 8.561.332 | 8.093.520 | 9.092.121 | 8.061.223 |
| Finlandiya | 1.614.241 | 1.460.291 | 1.239.221 | 1.520.198 | 1.340.319 | 1.549.802 |
| Avusturya | 35.824.014 | 56.359.179 | 40.027.745 | 61.619.136 | 33.807.478 | 45.217.485 |
| Malta | 456555 | 462.909 | 490.777 | 671.775 | 416.035 | 468.491 |
| Estonya | 675.083 | 531.597 | 831.093 | 867.698 | 682.780 | 536.164 |
| Letonya | 848018 | 786.068 | 1.246.707 | 2.019.296 | 1.510.884 | 3.446.339 |
| Litvanya | 1.357.069 | 890.587 | 1.935.972 | 2.333.115 | 2.743.041 | 2.614.995 |
| Polonya | 10.774.259 | 20.694.700 | 19.216.930 | 35.842.009 | 20.551.349 | 33.362.113 |
| Çek Cumhuriyeti | 4.572.182 | 7.751.598 | 7.900.595 | 14.856.347 | 9.756.478 | 14.407.259 |
| Slovakya | 2.523.754 | 4.018.030 | 4.262.726 | 9.125.388 | 3.814.044 | 7.277.725 |
| Macaristan | 4.543.093 | 9.721.041 | 5.644.500 | 11.259.928 | 6.254.355 | 13.027.565 |
| Romanya | 24.185.965 | 74.145.919 | 28.793.432 | 103.360.589 | 30.192.909 | 117.006.692 |
| Bulgaristan | 3.715.803 | 10.408.758 | 5.011.114 | 17.984.310 | 6.668.562 | 25.262.834 |
| Slovenya | 1.403.371 | 2.769.890 | 1.954.243 | 4.208.178 | 3.224.299 | 6.525.335 |

| ülke adı | 2003 | | 2004 | | 2005 | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | D | M | D | M | D | M |
| Fransa | 116.958.181 | 78.740.404 | 163.514.704 | 79.493.068 | 194.016.577 | 74.070.496 |
| Belçika-Lüksemburg | | | | | | |
| Hollanda | 92.444.836 | 87.158.127 | 123.761.236 | 95.401.187 | 115.287.468 | 95.675.572 |
| Almanya | 304.547.959 | 223.988.660 | 399.860.642 | 234.662.245 | 401.121.798 | 238.341.609 |
| İtalya | 169.573.834 | 88.450.058 | 274.077.545 | 88.001.581 | 601.456.222 | 115.942.093 |
| İngiltere | 128.553.215 | 133.698.379 | 169.713.538 | 145.596.255 | 183.114.126 | 154.258.542 |
| İrlanda | 5.580.507 | 6.666.003 | 6.797.773 | 7.315.348 | 7.216.522 | 7.430.941 |
| Danimarka | 7.587.173 | 5.995.982 | 11.474.264 | 6.308.670 | 13.636.962 | 6.158.033 |
| Yunanistan | 42.664.868 | 61.994.243 | 61.792.530 | 86.594.743 | 52.248.082 | 59.727.665 |
| Portekiz | 3.364.815 | 4.026.237 | 4.827.879 | 5.033.780 | 7.391.487 | 6.816.719 |
| İspanya | 30.823.802 | 18.507.499 | 43.390.547 | 19.861.752 | 59.239.081 | 29.980.972 |
| Belçika | 56.607.453 | 42.973.114 | 84.139.443 | 49.872.822 | 95.371.325 | 40.482.556 |
| Lüksemburg | 77.644 | 14.000 | 0 | 0 | 418.279 | 43.600 |
| İsveç | 10.600.549 | 7.589.444 | 13.331.272 | 8.260.340 | 15.689.424 | 8.497.353 |
| Finlandiya | 1.729.080 | 1.745.286 | 1.993.797 | 1.471.297 | 1.680.486 | 1.322.515 |
| Avusturya | 32.276.697 | 37.877.087 | 28.387.123 | 26.844.166 | 37.947.541 | 33.810.775 |
| Malta | 572.582 | 400.019 | 526.504 | 379.552 | 505.896 | 284.162 |
| Estonya | 824.576 | 489.910 | 1.690.193 | 1.430.477 | 606.185 | 699.846 |
| Letonya | 3.063.127 | 4.710.390 | 6.425.067 | 6.437.441 | 9.610.146 | 8.548.910 |
| Litvanya | 2.666.235 | 2.532.000 | 5.826.004 | 4.522.707 | 5.894.155 | 4.377.760 |
| Polonya | 22.547.152 | 29.978.398 | 29.802.417 | 29.571.321 | 55.177.659 | 45.412.757 |
| Çek Cumhuriyeti | 10.293.909 | 12.992.929 | 8.778.392 | 12.079.835 | 9.181.592 | 13.003.789 |
| Slovakya | 4.243.062 | 5.210.958 | 6.903.125 | 3.373.946 | 8.252.940 | 5.971.574 |
| Macaristan | 7.428.498 | 12.160.782 | 11.359.125 | 14.083.413 | 17.391.563 | 23.661.678 |
| Romanya | 37.442.822 | 128.243.703 | 48.452.399 | 124.421.774 | 69.935.138 | 160.150.864 |
| Bulgaristan | 6.902.533 | 22.922.181 | 9.462.843 | 36.354.301 | 12.159.504 | 37.564.478 |
| Slovenya | 3.740.782 | 6.159.348 | 3.714.421 | 4.951.637 | 8.577.095 | 10.745.971 |

| | 2006 | | 2007 | |
|---|---|---|---|---|
| | D | M | D | M |
| Fransa | 163.903.800 | 75.321.096 | 199.799.203 | 72.289.360 |
| Belçika-Lüksemburg | | | | |
| Hollanda | 121.522.559 | 103.183.117 | 114.976.323 | 74.929.714 |
| Almanya | 402.850.155 | 246.239.014 | 419.018.889 | 218.359.124 |
| İtalya | 487.636.836 | 129.597.803 | 413.069.700 | 98.171.857 |
| İngiltere | 184.167.798 | 143.702.084 | 196.805.099 | 140.631.830 |
| İrlanda | 9.391.002 | 9.526.585 | 10.036.940 | 9.599.491 |
| Danimarka | 10.885.959 | 6.303.846 | 12.312.207 | 5.740.379 |
| Yunanistan | 45.852.108 | 49.853.595 | 41.196.401 | 38.501.258 |
| Portekiz | 3.878.648 | 2.791.176 | 4.109.760 | 1.632.650 |
| İspanya | 34.835.517 | 14.097.772 | 39.323.456 | 12.841.157 |
| Belçika | 76.758.002 | 47.841.925 | 62.122.481 | 33.918.521 |
| Lüksemburg | | | | |
| İsveç | 16.362.964 | 9.710.435 | 17.222.603 | 7.223.085 |
| Finlandiya | 1.753.508 | 1.690.657 | 2.332.940 | 1.941.120 |
| Avusturya | 35.578.310 | 34.865.138 | 37.648.841 | 26.151.951 |
| Malta | 425.608 | 300.390 | 236.059 | 138.796 |
| Estonya | 238.823 | 144.839 | 239.860 | 138.181 |
| Letonya | 5.447.824 | 5.816.607 | 7.948.267 | 5.782.187 |
| Litvanya | 4.497.388 | 4.541.757 | 4.974.745 | 4.184.608 |
| Polonya | 45.753.124 | 45.902.530 | 75.966.620 | 49.533.843 |
| Çek Cumhuriyeti | 9.933.703 | 15.602.399 | 12.957.642 | 15.215.180 |
| Slovakya | 8.581.341 | 5.814.785 | 4.656.880 | 2.831.600 |
| Macaristan | 15.341.819 | 18.909.492 | 12.649.803 | 11.822.718 |
| Romanya | 85.647.363 | 197.910.699 | 104.879.319 | 167.143.349 |
| Bulgaristan | 17.952.941 | 56.617.817 | 39.621.370 | 92.913.743 |
| Slovenya | 5.397.485 | 6.952.361 | 3.911.107 | 3.665.093 |

Kaynak: TÜİK, 2008.

Not: 2007 Yılı verileri 11 aylık geçici bilgilerdir.